

ประทีปแห่งเอเชีย

“โรจนากร”

แปลเก็บความ จากคำโคลงภาษาอังกฤษ

เรื่อง **The Light of Asia** โดย Sir Edwin Arnold

พิมพ์ครั้งที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๓๒

โดยชมรมนักเรียนเก่าแอลเอสอี (LSE)

จาก ผู้พิมพ์

ในการพิมพ์ครั้งที่ ๕

หนังสือเรื่อง “ประทีปแห่งเอเชีย” ที่ท่านถืออยู่ในมือเล่มนี้ ในการพิมพ์ครั้งก่อน ๆ ใช้ชื่อเรื่องว่า “ประทีปแห่งชมพูทวีป” เป็นสำนวนแปลแบบเก็บความ โดยท่านผู้ใช้นามปากกา “โรจนากร” จากหนังสือคำโคลงภาษาอังกฤษ เรื่อง **The Light of Asia** ของ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ นักปราชญ์นามอุโฆษชาวอังกฤษ ซึ่งเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางของบรรดานักคิด นักศึกษาวิชาวรรณคดีอังกฤษ สำนวนการแปลของ “โรจนากร” นับได้ว่าเป็นสำนวนอมตะ แม้ว่ากาลเวลาจะล่วงเลยมานานเกือบครึ่งศตวรรษ แต่ก็ยังคงความเป็นเลิศ มีความไพเราะเพราะพริ้งสำนวนกินใจ ใครได้อ่านแล้วก็อยากจะอ่านซ้ำหลายเที่ยว โดยไม่มีวันเบื่อ

เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ประพันธ์ **The Light of Asia** โดยแปลจากภาษาฮินดีอีกทอดหนึ่ง เมื่อปี พ.ศ.

๒๔๖๖ และได้ตีพิมพ์แพร่หลายในอังกฤษ ประเทศอื่น ๆ ในยุโรป ตลอดทั้งในอเมริกา ในประเทศฝรั่งเศส เลื่องลือ สอรัค นักปราชญ์ชาวฝรั่งเศสได้แปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาฝรั่งเศสด้วยคำร้อยแก้ว

ส่วนในเมืองไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ เจ้าศักดิ์ประเสริฐ จำปาศักดิ์ บุตรเจ้ายุติธรรมธร เจ้านครจำปาศักดิ์ (ปัจจุบันนครจำปาศักดิ์ เป็นดินแดนในประเทศลาว) ได้แปลฉบับภาษาฝรั่งเศสของ เลื่องลือ สอรัค เป็นภาษาไทยด้วยคำร้อยแก้ว และได้ตีพิมพ์ในชื่อเรื่องว่า “ประทีปแห่งทวีปเอเชีย” เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ หม่อมเจ้าคาราจรสศรี เทวกุล ได้ทรงแปลจากภาษาอังกฤษมาเป็นภาษาไทยด้วยบทประพันธ์กาพย์ฉันทน์ขึ้นอีก และที่ “โรจนากร” ระบุในคำนำของผู้แปลว่า ได้เก็บความเรื่องนี้จากฉบับของท่านผู้ใช้นามว่า “ภักตรัตตา” นั้น “ภักตรัตตา” ผู้นี้น่าจะเป็น “หม่อมเจ้าคาราจรสศรี เทวกุล” นั่นเอง

ตามสถิติในต่างประเทศ หนังสือเรื่อง **The Light of Asia** เพียง พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้ตีพิมพ์กว่า ๑๕๐ ครั้งไปแล้ว หลังจากนั้นมา ก็ยังได้ตีพิมพ์เรื่อยมาอย่างต่อเนื่อง มิได้ขาดไปจากตลาดหนังสือของโลก และตลาดหนังสือชั้นนำของเมืองไทยประเมินอย่างคร่าว ๆ ว่า ปัจจุบันคงตีพิมพ์ไปแล้วมากกว่า ๓๐๐ ครั้ง นั่นก็เป็นเครื่องวัดคุณค่าของหนังสือเล่มนี้ได้เป็นอย่างดี

สำหรับ “ประทีปแห่งเอเชีย” ฉบับแปลโดย “โรจนากร” นี้ ได้รับการตีพิมพ์ก่อนหน้านี้อย่างน้อย ๔ ครั้ง ครั้งนี้จึงนับว่าเป็นครั้งที่ ๕ และในการตีพิมพ์ครั้งนี้ ผู้จัดพิมพ์เห็นว่า คำนิยมและความน่า ซึ่งเขียนโดย พลโท กาจ กาจสงคราม ผู้จัดพิมพ์ในครั้งที่ ๓ มีสาระสะท้อนให้เห็นคุณค่าของหนังสือเรื่องนี้ ได้อย่างวิเศษ จึงได้นำมาลงตีพิมพ์ในคราวนี้ด้วย

ชมรมนักเรียนเก่า แอลเอสอี (LSE)

ค่านิยมของพลโท กาจ กาจสงคราม

ทุกท่านคงได้อ่านหนังสือทางศาสนาหลายเล่มแล้ว และคงจะเกิดความรู้สึกว่า แต่ละเล่มเขียนไว้ดี อ่านแล้วบันเทิงใจ ให้ได้บุญทันตาเห็น ได้บังเกิดความรู้สึกเลื่อมใสศรัทธา ได้มองเห็นความดีของพระพุทธเจ้าอย่างแจ่มแจ้ง แล้วก็ก่อให้เกิดความนึกคิดอยากทำความดีอย่างท่านบ้าง การที่เรารู้ว่าใครดี แล้วก็อยากทำดีตามนั้น จัดเป็นวิถีทางดีที่สุดที่จะทำให้เรา กลายเป็นคนดีได้สายหนึ่ง ที่ว่านี่ขอทำความเข้าใจด้วยว่า คนที่อาศัยโลกย่อมต้องเกาะอยู่กับโลก เผลออยู่บนโลกที่เราเกาะอยู่ทุกวันนี้ เป็นโลก โทกหกปกคลุม ต่างก็จมอยู่กับสิ่งโสโครก เน่าหนอน แล้วก็ตัดแปลงตกแต่งพรางตาผู้อื่นไว้ คนหลายคนชอบหลอกตัวเอง ชอบปลุกใจตัวเองในด้านผิดพลาด และคนหลายคนมักจะเป็นคนขยัน โดยมากมักมีความลุ่มหลง จนเกือบจะยอมตายอยู่กับความลุ่มหลง ที่พากันผูกพันไว้ด้วยวิธีการอย่างโง่เขลาเหล่านั้น

การที่พวกเราชาวโลกมีอาการขุ่นขมและเลวไปถึงเช่นนั้น ทางศาสนาก็ได้บอกไว้แล้วว่า เป็นเพราะกรรมที่ได้ทำไม่ดีไว้มาก ๆ และสิ่งไม่ดีเหล่านั้นก็ย่อมตามมาสนอง การสนองของกรรมก็หาใช่เป็นสิ่งที่ได้คิดคิดทำผิดไว้แต่ชาติก่อนเท่านั้นก็หามิได้ หากแต่ได้ริทำสร้างไว้ตั้งแต่รู้ภาษาคนมาทีเดียว ที่ว่านี่โปรดนึกถอยหลังดูตัวของตัวเองด้วยความเป็นธรรมชาติ ท่านจะเห็นจริงตามที่ว่านี่อย่างแน่ชัดทุกประการ ข้าพเจ้าเคยพูดกับท่านผู้สนใจมาหลายคนและหลายครั้งแล้วว่า การที่มนุษย์ชาติชอบผูกปมไว้สำหรับรัดคอตัวเองนั้น คงจะมีใช้เหตุอื่นไกล หากแต่เป็นเพราะโลกมนุษย์เป็นโลกที่ต้องแย่งกันกิน แย่งกันอยู่ แย่งกันหาความฉลาด แย่งกันสารพัดอย่าง แล้วก็ยังพากันแย่งความขุ่นขม แย่งกันหาความทุกข์ ความเวทนามาได้ตัวเอง กับยังมีกรรมที่ได้สร้างสรรค์ไว้ในชาติปางก่อนมาสนองในชาตินี้ด้วย คนทั้งหลายจึงได้พากันตกจมอยู่กับความไม่สู้ดีด้วยประการทั้งปวง นับตั้งแต่คลอดมา เห็นเดือนเห็นตะวันในวินาทีแรก ก็ได้เสวยความยากความลำบากมาตั้งแต่ต้นทีเดียว

ความในประวัติของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้วิเศษและเป็นผู้อยู่เหนือคนทั้งหลายในโลกมนุษย์นั้น ปรากฏว่าพอประสูติแล้วได้ ๗ วัน พระพุทธมารดา ก็ถึงแก่ทิวงคต ในลักษณะนี้มีบางคนเข้าใจไปว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จทางพระนาภีของพระพุทธมารดา อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ชาวบ้านได้เข้าใจกันไปว่า แม้แต่การประสูติของพระองค์ ก็ได้เป็นไปด้วยความบริสุทธิ์สะอาดยิ่งกว่าคนทั้งหลาย เป็นนิมิตมาแต่แรกประสูติ ประกอบกับโหรได้ถวายคำทำนายไว้ว่า พระองค์จะต้องเป็นผู้ยิ่งใหญ่กว่าคนอื่นใดทั้งสิ้น ในที่สุด พระพุทธองค์ก็ได้อยู่ในฐานะเป็นเอกอัครมหาบุรุษผู้ล้ำเลิศ ที่ได้ทรงค้นพบสิ่งที่คนทั้งโลกค้นไม่พบ และได้เป็นต้นศาสตราจารย์ของพุทธบริษัทมาจนกระทั่งทุกวันนี้

การค้นพบในสิ่งที่คนทั้งหลายค้นไม่พบ และได้รับสมญาว่า พระองค์เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า อันมีฐานะที่อยู่เหนือมหาจักรพรรดิเป็นอย่างมาก จนถึงกับจะนำไปเปรียบกันมิได้เลยเช่นนี้ คงมิใช่อยู่เฉย ๆ ก็จะบังคาลคลให้ เป็นไปอย่างที่เราเรียกว่าบุญบันดาลหามิได้ ท่านได้ทรงเสียดสละสมบัติ และตำแหน่งรัชทายาทแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ได้ตั้งพระทัยบำเพ็ญพรตอย่างจริงจัง ได้ทรงออกเรี่ยวออกแรงเพื่อค้นหาความจริงของโลก ปีมว่าพระวรกายจะแตกดับไป อีกทั้งได้ใช้เวลาศึกษานาน ต้องทนทุกข์ทรมานอย่างยิ่งยวด เป็นระยะเวลาถึง ๖ ปี มิใช่วันสองวัน และคงจะมีใช้ตัวอย่างแห่งการอดอาหาร ๒๑ วัน อย่างที่คนทั้งหลายผู้ไม่รู้ ก็เห็นไปว่า การอด ๒๑ วัน เพื่อเสียดสละเช่นนั้น เป็นการ

มหัศจรรย์เหลือเกิน แท้จริงพระพุทธเจ้าเคยอดในขณะที่ยืนความจริงอยู่นั้นถึง ๔๕ วัน ด้วยอยากรู้อยากนำมาช่วย
มนุษย์ที่กำลังเสวยทุกข์เวทนาอยู่ในที่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง การกระทำของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงมี
ลักษณะ โลดโผน เต็มไปด้วยความเสียดสี แม้แต่พระชนม์ชีพ เป็นพฤติกรรมตัวอย่างวิเศษ ยากยิ่งที่ผู้ใดจะกระทำได้
จากเวลานั้นและต่อมาจนกระทั่งถึงเวลานี้ ซึ่งเป็นระยะเวลาถึง ๒,๕๐๐ ปีเศษที่นานมากพอใช้แล้ว เมื่อยกคน
จำพวกพระอริยเจ้า ๔ จำพวกที่เป็นผู้ได้ตรัสรู้และได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปแล้ว ก็ยังหาไม่มีใครสักคนเดียวไม่ ที่จะ
สามารถค้นสิ่งที่ยังไม่พบ แต่รู้ว่ามันนั้นให้พบได้ พระองค์จึงทรงเป็นบุคคลชั้นเอกอัครมหาบุรุษที่สูงที่สุดในโลก แต่
พระองค์เดียว ไม่มีใครเสมอเหมือน

การได้ฟัง การได้อ่านประวัติของพระพุทธเจ้าที่กล่าวมาแล้วนี้ ย่อมเป็นผลดีที่จะได้ช่วยในทางจิตใจให้ฟูลอย ไม่ให้
จมอยู่กับสิ่งโสโครกบรรดาที่มีอยู่ในโลก เมื่อข้าพเจ้าได้มาพบพระพุทธประวัติตอนต้น ฉบับที่ชาวอัสตงคัดแต่งขึ้น
ก็ได้รับรู้เพิ่มขึ้นไปเป็นพิเศษว่า มีความลึกซึ้งดีกว่าที่เคยพบมานั้นอีกบ้าง ที่ว่าดีนั้น เพราะทำให้คนใจอ่อนอย่างข้าพเจ้า
บังเกิดความปีติยินดี ในความดีของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างขึ้นต้นไม่สุดยอด และก็มีได้เกิดความปีติยินดีที่จิตใจแต่
แห่งเดียวเท่านั้น หากแต่ความปีติอันแรงกล้านั้น ได้จับเอาน้ำตาไหลหลั่งออกมาคู่เคียงกับตัวหนังสือที่ขีดเขียนไว้
นั้นด้วย เหมือนกับอาการของเด็กที่ร้องไห้ เมื่อหิบบินอ่านตั้งแต่ต้นจนจบถึง ๖-๗ ครั้ง ก็ไม่อาจทราบและอธิบาย
ไม่ได้ว่า ความปีติอันแรงกล้าที่ได้ทำให้น้ำตาไหลหยดย้อยออกมาจากดวงตาทุกครั้งที่ย่านั้น เกิดจากอะไรกันแน่
ทั้งนี้ในแง่หนึ่งต้องยอมรับว่า เป็นเพราะความซาบซึ้งในบทความชั้นเยี่ยมอันอยู่ในจำพวกดีวิเศษนี้เอง ซึ่งยังไม่เคย
พบเคยเห็นมาก่อนเลย แม้บทความในเรื่องมหาชาติ ที่เทศน์แล้วมีคนร้องไห้ ก็ยังไม่ทำให้เกิดความปีติมาก มายเท่า
กับบทประพันธ์ที่ว่านี้ และก็เป็นเพราะนิมิตอย่างมหัศจรรย์ที่กล่าวมานี้เอง ทำให้ต้องขออนุญาตพิมพ์ขึ้น เพื่อแจก
จ่ายแก่พุทธศาสนิกชนผู้สนใจให้ได้รับไปอ่านบ้าง เป็นการแผ่เมตตาความอันดีมาให้เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และควร
นับว่า ผู้ที่พยายามแปลจากภาษาอังกฤษมาเป็นบทความในภาษาไทยนั้น เป็นผู้มีความสามารถขั้นดีมากด้วย มิฉะนั้น
คงไม่อาจถอดความของฝรั่งมาเป็นของไทย จนได้คะแนนดีเลิศถึงปานนั้น ขอให้ท่านผู้แปลได้เกิดความภาคภูมิใจ
ในความดีของท่านเป็นอย่างมากด้วย ในต่อไปนี้การอ่านจะพิสูจน์ให้เห็นด้วยความรู้สึกรู้ใจของตนเอง

ข้าพเจ้าขออุทิศบุญกุศลที่ได้ออกทรัพย์พิมพ์หนังสือ อันมีคุณสมบัติดีวิเศษนี้ ให้แก่บิดากับมารดาของข้าพเจ้า ผู้มี
อุปการคุณอันยิ่งใหญ่อย่างหาที่สุดมิได้ ที่ได้ล่วงลับไปจากโลกแล้ว หากท่านทั้งสองจะไปยุติอยู่ในภพใด ก็ขอให้
พึงได้รับกุศลส่วนบุญตามเจตนารมณ์อันสูงสุดของข้าพเจ้านี้ด้วย เทอญ

พลโท กาจ กางสงคราม

กองบัญชาการกองทัพบก วังสวนกุหลาบ พระนคร

วันที่ ๘ มกราคม ๒๔๕๒

ความนำ

ในการพิมพ์ครั้งที่สาม

เมื่อได้จัดการพิมพ์ครั้งที่หนึ่งและที่สอง และได้แจกแก่ท่านผู้อ่านได้ ที่ได้มีจดหมายขอไป อีกทั้งญาติมิตรบางคน
ได้เคยขอไปแจกในการบุญ มีงานฌาปนกิจและงานบวชนาค เป็นต้น ได้แจกไปมาก หนังสือก็ได้หมดมือลงแต่ยังมี
ผู้ขอมาอีกมาก จดหมายขอแต่ละฉบับแจ้งว่า โดยมากไม่ได้ทราบประกาศบอกการให้หนังสือ หากแต่ได้พบเห็น

และได้ยืมคนอื่นมาอ่าน ครั้นอ่านแล้วได้บังเกิดความเลื่อมใสปีติยินดีในความดีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อย่างที่ไม่
มีอะไรจะพูดให้สมกับใจนึกได้ จึงอยากได้เป็นกรรมสิทธิ์ และปรากฏอีกด้วยว่า หนังสือเล่มนี้มีอาณาภาพที่ได้
บันดาลให้คนหนึ่ง ผู้ที่อ่านจบลง แล้วเกิดศรัทธาปสาทะอยากบวช แล้วก็ได้ตกลงใจบวช ในปีนี้มากคนด้วยเหมือน
กัน พฤติการณ์นี้ทำให้รู้สึกเป็นที่พึงพอใจต่อผลทานที่ทำมานั้น ที่ได้แสดงให้เห็นปรากฏอย่างชัดเจนว่า มีค่าประเสริฐ
เป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เป็นผลตอบแทนทางจิตใจของข้าพเจ้า อย่างที่จะหาค่าสิ่งอื่นใดมาเปรียบมิได้อีกเลย
ข้าพเจ้าเห็นผู้ที่อยากคร่ำครวญ อยากเป็นผู้สำเร็จ อย่างพระพุทธรูป เหมือนกับท่านทั้งหลายนั้นเหมือนกัน หากแต่
ข้าพเจ้ามีบาปกรรม ยังไม่อาจปฏิบัติกิจวัตรให้เหมือนกับนักพรตทั้งหลาย เพื่อเป็นการวางทางเดินไปยังที่หมายอัน
สำคัญมากในขณะนี้ได้ แต่ก็ได้ตั้งใจไว้บนประกายความอาบย้อมแห่งรัศมีของพระพุทธรูปศาสนา ที่ได้ฉายแสงมาถึง
จิตใจข้าพเจ้าบ้างแล้วว่า สักวันหนึ่งข้างหน้า จะเป็นในภพนี้ หรือในภพใดก็ตามเกิด ข้าพเจ้าจะต้องเดินทางไปให้ถึง
จุดหมายปลายทาง ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ปักได้กรุยไว้ในวันในห้วงได้ เมื่อมีผู้อยากได้หนังสือที่ว่านี้ อันเป็นเสมือน
การอยากได้ประทีปส่องทางเดินไปยังที่หมายอันหนึ่งอันเดียวกัน ก็ได้ทำให้ข้าพเจ้าเกิดมีกำลังใจขึ้นอีกมาก จึงได้
บริจาคทรัพย์ พิมพ์เพิ่มขึ้นใหม่อีกเป็นครั้งที่สาม ผลแห่งความดีที่เกิดขึ้น หากจะเพิ่มพูนจากการพิมพ์ขึ้นอีกครั้ง ก็
ยังคงขออุทิศส่วนบุญที่เกิดขึ้นมากจนคาดไม่ถึงนี้ ให้แก่บิดามารดา ผู้เป็น พรหมของข้าพเจ้า และเป็นผู้มี
อุปการคุณอย่างเหลือล้นเป็นอนเนกนานัปการ ดังคำอุทิศที่ได้กล่าวไว้ในบทต้นนั้นแล้ว แม้ว่าพรหมทั้งสองของ
ข้าพเจ้าจะได้ล่วงลับไปจากโลกนานแล้ว ไม่น้อยกว่า ๓๐ ปี แต่รู้สึกว่ามีขวัญข้าพเจ้ายังหลงติดอยู่กับท่านทั้งสอง
เป็นเสมือนกับการถูกแบ่งภาค ข้าพเจ้าเคยละเมอฝันถึงบ่อยครั้งที่สุดว่า ท่านทั้งสองยังไม่ตายและยังคงมีชีวิตอยู่ ได้
กรุณาปรานีแก่ข้าพเจ้า เหมือนอย่างตอนที่ข้าพเจ้ามีอายุเพียง ๒-๓ ปี เสมอมา การพลีสิ่งมีค่าของข้าพเจ้าออกสักการ
บูชา อุทิศให้ผู้ทรงคุณทั้งสอง จึงได้มีความแน่ใจเป็นอย่างยิ่งว่า คงจะได้รับด้วยความภาคภูมิใจมากเป็นแน่แท้
พลโท กาจ กาจสงคราม

กองบัญชาการกองทัพบก วังสวนกุหลาบ พระนคร

วันที่ ๘ สิงหาคม ๒๔๕๒

ประกาศ

มีผู้สงสัยและพูดกันอย่างหนาหูว่า ผู้ให้หนังสือสารคดี ประทีปแห่งชมพูทวีป นั้น มีความปรารถนาอะไรบ้าง ขอ
แจ้งว่า ผู้ให้มีความปรารถนาอยู่ข้อเดียวที่สูงที่สุด ก็เพราะ อยากให้ผู้อ่านเป็นคนดี หนังสือนี้ถ้าใครได้อ่าน ก็จะมีจิต
ใจกลายเป็นสุภาพชนตามแบบอย่างของพระสิทธัตถะตรัสกุมาร มหาบุรุษแห่งโลกตะวันออก ได้ไม่มากก็น้อย เมื่อ
อาณาภาพแห่งการอ่านทำให้คนกลายเป็นคนดีขึ้นกว่าเก่าดังนี้ ย่อมเป็นสิ่งมีค่ามากจนจะหาอะไรมาเปรียบมิได้เลย ผู้
ให้จึงกล้าออกเงินส่วนตัว พิมพ์แจกเฉพาะผู้อยากได้ ไม่มีอะไรแอบแฝงอยู่หลังจากและไม่มีเจตนาธรรมอะไรไป
มากกว่านี้อีก มีหนังสือพิมพ์บางฉบับ เก็บเอาไปเขียนให้เห็นไปในบ้าน ไม่ดีด้านชั่ว ตามวิสัยของผู้ที่ชอบครุ่นคิดแต่
ความไม่ดีอยู่แล้วเป็นนิสัยสันดานว่า ข้าพเจ้าเอาเงินที่ไหนมาพิมพ์แจก จึงขอแจ้งเสียด้วยทีเดียวว่า ความจริงนั้น
ทรัพย์สินเงินทองคงไม่ใช่ของหายากนักดอก อย่างสุภาษิตที่นักปราชญ์แต่งไว้ว่า “ทรัพย์นี้มีในโลก ใครมีปัญญาหา
หาได้ไม่นาน” เงินเป็นวัตถุที่คนในโลกศรัทธาความมั่นขึ้นเอง พิมพ์ขึ้นเอง เมื่อใครมีปัญญาหาและตั้งใจหา ก็ต้องหาได้มี
ได้ เสมอเป็นธรรมดา

ข้าพเจ้าไปอยู่ในประเทศจีนสองปี เอาเงินมาจากไหนกัน ทั้งที่การใช้จ่ายที่นั่นก็แพงกว่าที่กรุงเทพฯ ๗ ถึง ๑๐-๑๕ เท่า แล้วต้องเสียค่าเดินทางทั้งไปและกลับ เป็นเงินจำนวนมากมาย ข้าพเจ้ามีเงินติดตัวออกไปหลายหมื่น แต่กลับเข้ามา ก็มีเงินมาถึงหลายแสน กล่าวได้ว่าร่วมล้านกว่าบาททีเดียว อยู่ในประเทศจีนก็ไม่อาจหาเงินด้วยวิธีคโกงและไม่อาจใช้ลูกมืออะไรได้ ทั้งการอยู่ในจีนก็ยังมึงงานต้องทำการติดต่อกับพันธมิตรมาก และใช้เงินมากเป็นประจำ แต่มันก็จำเป็นต้อง หา ต้องมีเงินไว้บ้าง มิฉะนั้นถ้าพันธมิตรแพ้ศึก ข้าพเจ้าจะกลับมาประเทศไทยไม่ได้ ถ้าไม่หาเงินไว้กับตัวบ้างแล้ว มิพากันอดตายอยู่ที่นั่นทั้งหมดหรือ

จึงไม่น่าคิดอย่างคนที่หาสติไม่ค่อยได้ว่า ข้าพเจ้าไปคิดโกงของเขามาไม่รู้จักจบ เฉพาะครอบครัวข้าพเจ้าแล้ว บอกได้ว่า ไม่เคยอับจนในเรื่องเงินสำหรับใช้จ่ายเลยในชีวิต แม้แต่จะได้เงินเดือนเพียงเดือนละ ๘๐๐ - ๑,๒๐๐ บาท ก็ส่งลูกไปศึกษาในต่างประเทศด้วยทุนของตัวเองทุกคน ส่งติดต่อกันร่วม ๑๕ ปี และส่งไปศึกษาจนกระทั่งบัดนี้ บุตรชายหญิงของข้าพเจ้าต้องไปศึกษาอยู่ในต่างประเทศคนละหลายปี เพื่อประสงค์จะให้นำความรู้กลับมาทำงานให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติ บางครั้งเคยส่งไปถึง ๒-๓ คนในคราวเดียวกันก็มี ค่าใช้จ่ายจำนวนมากนี้ ไม่เคยคโกงได้เงินของใครที่ไหนมาเพื่อประโยชน์แก่ตัวเอง และเพื่อการศึกษาของลูก เรื่องเหล่านี้แม้จะเป็นเรื่องส่วนตัว แต่เมื่อมีผู้กล่าวถึงข้าพเจ้าด้วยสิ่งที่ไม่เหมาะสมไม่ควรแล้ว ก็ต้องขอชี้แจงตามความจริงบ้าง ขอได้โปรดเข้าใจตามที่กล่าวมานี้ด้วยโดยทั่วกัน

พลโท กาจ กาจสงคราม

กองบัญชาการกองทัพบก วังสวนกุหลาบ พระนคร

วันที่ ๘ เมษายน ๒๔๘๒

จาก ผู้แปล

เรื่องประทีปแห่งชมพูทวีปนี้ ได้เก็บความจากหนังสือ *The Light of Asia* ของเซอร์ เอ็ดวิน อาโนลด์ ซึ่งรจนาขึ้นเป็นโคลงภาษาอังกฤษ เกี่ยวกับพระพุทธประวัติ และ อุปนิสั และพระพุทธปรัชญาของพระองค์ เป็นหนังสือซึ่งแพร่หลายมากในยุโรป ปรากฏว่าได้พิมพ์ขึ้นถึง ๑๐๐ กว่าครั้งแล้ว และความแพร่หลายนี้เอง ทำให้มีผู้แปลออกไปเป็นภาษาฝรั่งเศส และเมื่อปี ๒๔๘๐ นี้ ได้มีท่านผู้หนึ่ง ใช้นามปากกาว่า “ภัททรัตตา” มีอุตสาหกรรมแปลออกมาเป็นกาพย์ฉันท์ไทย เพราะความรู้สึกซาบซึ้งในบทนิพนธ์อันนี้เป็นอันมาก ท่านบอกว่า ถึงกับอ่าน ๕ จบ ในการเก็บความลงมาเขียนใหม่นี้ ข้อความในเครื่องหมายคำพูดบางอันข้าพเจ้าขอ Quote จากบทประพันธ์ของท่าน “ภัททรัตตา” ด้วยความเคารพและชื่นชมในคำอันไพเราะนั้น ข้าพเจ้าขอแจ้งความจริงนี้แต่ท่านเจ้าของ และขอท่าน ได้รับความขอบคุณจากข้าพเจ้าในหน้าหนังสือนี้ด้วย

“โรจนกร”

บทที่ ๑

พระสิทธัตถกุมาร

วันหนึ่งในฤดูร้อน พญาหงส์สีขาวสะอาดตัวหนึ่งนำฝูงบินผ่านพระอุทยานของพระเจ้ากรุงกบิลพัสดุ์ บ่ายหน้าไปทางทิศเหนือ สุวรรณ์ ขอดเขาหิมาลัยโผ่น ความขาวของฝูงหงส์ซึ่งทาบทออยู่กับท้องฟ้าสีขาวนั้น เป็นประจักษ์ทางข้างเผือก ยิ่งความนิยมยินดีให้แก่ผู้พบเห็นยิ่งนัก แต่พระเทวทัตกุมารมิเป็นเช่นนั้น น้ำพระทัยของเจ้าชายพระองค์น้อยนี้เป็นพาล มุ่งแต่จะทำลายเป็นที่ตั้ง พอทอดพระเนตรเห็นพญาหงส์ เธอก็ทรงโก่งสายธนูขึ้นทันที ยกลูกศรขึ้นพาดสาย และน้ำวหว่องเต็มแรง ปลดปล่อยศรวิ่งขึ้นไปเสียบอกพญาหงส์ ซึ่งกำลังร่อนร่อนรำเรงใจอยู่บนอากาศ นกที่นำสงสารก็พลัดตกลงมาบนพื้นดิน ศรยังเสียบคาอกอยู่

ขณะนั้น พระสิทธัตถกุมาร พระโอรสแห่งพระเจ้ากรุงกบิลพัสดุ์ กำลังประทับอยู่ในพระอุทยานเหมือนกัน พญาหงส์ถลาร่วงลงมาตรงพระพักตร์พอดี เจ้าชายทอดพระเนตรเห็นเข้าก็บังเกิดความเวทนา ทรงอุ้มหงส์นั้นขึ้นจากพื้นประคองกอดแต่เบา ๆ มิให้วิหคเคราะห์ร้ายนั้นตกใจ แล้วก็ทรงชักศรซึ่งเสียบเนื้ออยู่นั้นออกเสีย พลังขลุอมแผลด้วยน้ำผึ้ง แล้วเอาใบไม้ผจงปิดปากแผลอย่างเบา ๆ แล้วก็ทอดถอนพระหฤทัย รำพึงถึงความทุกข์ของพญาหงส์อันมีกายปรากฏบาดแผลอันใหญ่

พระกุมารนั้นก็ยังทรงพระเยาว์นัก พระชันษาของเธอเพียงน้อย ชอบที่จะแสวงสุขอย่างเด็กอื่น แต่เธอกลับคิดใคร่ครวญถึงความเจ็บปวดของพญาหงส์ อันความทุกข์ซึ่งสำแดงอยู่ในตัวนกนั้นเป็นอย่างไรกันหนอ เพื่อให้รู้ความจริงโดยตนเองอย่างแน่ชัด พระองค์ทรงหยิบลูกศรขึ้น แล้วก็แทงลงตรงข้อพระหัตถ์ พิษสรเสียวปลาบไปถึงพระหทัย และพระกุมารก็ทรงเข้าพระทัยในทันทีนั้นเองว่า ความเจ็บปวดของนกนั้นสาหัสเพียงไร เธอจึงทรงปลอบนกด้วยพระวาจาอ่อนหวาน กระทำพระองค์เป็นมิตรกับสัตว์ตัวน้อย เพื่อมิให้มันตื่นตกใจต่อไป พอดีพระเทวทัตกุมารผู้ยิงพญาหงส์ก็เสด็จมาถึง และจะแย่งนกนั้นไปให้ได้ พระสิทธัตถกุมารก็ไม่ทรงยอม ด้วยเหตุว่าพระเทวทัตเป็นผู้ทำลายหงส์ แต่พระองค์เป็นผู้ประทานชีวิต ถ้าหากปล่อยนกให้แก่เทวทัตผู้นุชา นกจะต้องตายเป็นแน่แท้ พระองค์ประกาศว่า จะทรงสั่งสอนความเมตตาแก่โลก ถ้าหากว่าพระเทวทัตจะทรงคัดค้าน ก็ขอให้ทรงเรียกนักปราชญ์มาตัดสิน ในที่สุด เทพเจ้าซึ่งปลอมพระองค์มาเป็นนักปราชญ์ ก็ทรงตัดสินว่า “ผู้ใดกรุณาต่อสัตว์และเป็นผู้ช่วยเหลือสัตว์ ผู้นั้นเป็นเจ้าของ ด้วยเหตุนี้ ผู้ช่วยเหลือสัตว์เป็นผู้ให้ชีวิต แต่ผู้ทำลายชีวิตสัตว์ให้ดับลงไป ได้ชื่อว่าเป็นผู้เช่นฆ่า หาใช่เจ้าของสัตว์นั้นไม่” พระเทวทัตจึงแพ้ความ และพระสิทธัตถกุมารก็ได้พญาหงส์ไปเลี้ยงไว้ พระสิทธัตถกุมารนี้แหละ คือพระบรมศาสดาผู้ประกาศศาสนาพุทธให้แก่ปวงชนทั้งปวง ให้เขาทั้งหลายได้พบเห็น และได้คงอยู่ในความสุขอันแท้จริง ความเป็นพระศาสดาผู้ตรัสรู้รอบด้าน ได้ปรากฏให้เห็นตั้งแต่พระชันษาน้อย ๆ เมื่อพระพุทธรองค์ทรงจุติจากสวรรค์ มาเข้าพระครรภ์พระพุทธรมารดา คือพระนางสิริมหามายาเทวี เป็นพระชาติสุดท้าย ซึ่งทรงสั่งสอนพระธรรมแก่ชาวโลกนั้น ได้บังเกิดรังสีส่องสว่างกระจ่างแจ้งขึ้นในยามค่ำคืนมีดสนธิ เขาหินทั้งหลายส่งเสียงกัมปนาท ระลอกคลื่นในมหาสมุทรบรรเลงเพลงกล่อม และปวงบุปผชาตินานาพรรณ แยมกลีบขยายชูออรชรทั้ง ๆ ที่อรุโณทัยยังไม่ได้มาถึง พระพายพัดเย็นชุ่มฉ่ำ และสรรพสิ่งทั้งหลายดูเหมือนจะกระซิบบอกกันว่า ท่านทั้งหลาย ผู้ตายที่กำลังจะเกิด และผู้เกิดที่ตายไปแล้ว จงตื่นขึ้นและจงฟัง วันนี้พระพุทธรเจ้าได้เสด็จลงมาปฏิสนธิแล้ว จงรู้และจงมีหวังเถิด

ในตอนเช้าวันนั้น พระโหราจารย์ได้ทูลถวายพระพร พระเจ้าสิริสุทโธทนะ พระพุทธบิดาว่า “พระโอรสของพระองค์ได้ทรงปฏิสนธิแล้ว และจะทรงเติบโตขึ้นเป็นบุรุษอันใหญ่ยิ่ง เป็นผู้ทรงปัญญายอด หากมิเป็นพระมหาจักรพรรดิ ครองทั่วทุกทวีป ก็จะทรงเป็นพระบรมศาสดา โปรดบรรดาสัตว์โลกทั้งหลาย และช่วยมนุษย์ให้พ้นจากความโง่เขลาอันมีคมน”

ครั้นพระพุทธมารดาทรงครรภ์ครบถ้วนไตรมาส ก็ทรงประสูติพระโอรสได้รูกษณาในป่าลุมพินีวัน เทพเจ้าทั้งหลายเสด็จจากฟากฟ้าลงมาอัญเชิญพระวอทอง พ่อค้าชาวเมืองได้สดับข่าวก็เดินทางมาแต่ไกล เพื่อเอาของขวัญอันมีค่ามาถวายพระบรมราชกุมาร และในหมู่ชนทั้งหลาย ซึ่งเดินทางมาชมบุญบารมีนั้น มีฤๅษีคนหนึ่งทรงนามว่า อสิตฤๅษี ท่านผู้นี้ทรงบำเพ็ญพรตอยู่ได้ตั้งไม้ ได้สดับเสียงเทพยดาลงมาบอกว่า บัดนี้ พระพุทธเจ้าได้เสด็จลงมาในโลกแล้ว ให้ไปชมพระบารมีเถิด ท่านจึงรีบร้อนมาในเมืองกบิลพัสดุ์ ครั้นเดินเข้ามาใกล้ พระพุทธมารดา ก็ทรงวางพระกุมารลงแทบบาท พระคาบส พระฤๅษีเห็นพระโอรสก็ร้องห้ามว่า “อย่า อย่า พระนาง อย่าทรงวางพระโอรสลง” แล้วพระฤๅษีก็ก้มลงกระทำอภิวันทนาการพระบรมกุมารถึง ๘ ครั้ง กล่าววาทะที่ไพเราะ คือพระพุทธานุภาพอย่างแน่แท้ ด้วยปรากฏมีรังสีกุหลาบจ้าจากพระวรกาย พระลักษณะ ๓๒ ประการ ของมหาบุรุษปรากฏอยู่ในพระองค์พร้อมสิ้น พระองค์นี้แหละ คือผกาของปวงชนอันจะบานเพียงครั้งเดียวในระยะสองไชยปี เมื่อบานแล้วก็ส่งกลิ่นหอมจรจรายไปทั่วพิภพโลก ให้หอมหวานด้วยปัญญาปานมธุรส

ครั้นพระชนม์ของพระบรมกุมาร ลุถึง ๗ วัน พระพุทธมารดา ก็เสด็จสู่สวรรคาลัย ด้วยเหตุว่าพระนางเธอประสูติพระโอรสประเสริฐ เทพดาเจ้าทั้งปวงทรงรักใคร่ มิยอมให้เสด็จทนต์ทุกขเวทนาอยู่ในโลกนี้สืบไป จึงรับเสด็จพระนางไปสถิตอยู่ ณ สรวงสวรรค์ชั้นวันันดร

ส่วนพระราชโอรสนั้น เมื่อพระชนม์ได้ ๘ พรรษา พระพุทธบิดาก็ทรงหาพระวิศวามิตรฤๅษีมาสั่งสอนศิลปวิทยา แก่พระกุมาร พระวิศวามิตรรับพระราชโองการ พอถึงวันฤกษ์ดี เรียกกุมารมาสั่งสอน

พระราชโอรสทรงยืนถือกระดานไม้จันทน์แดงขัดมันเป็นเงาวับ และมีริมขอบฝั่งพลอยอยู่ตรงหน้าพระอาจารย์ พระหัตถ์น้อย ๆ ผงจจับดินสอมัน และพระเนตรอันสุกใสจับอยู่ที่พระอาจารย์ด้วยความเคารพและสนพระทัย พระฤๅษีบอกว่า “พระกุมารจงเขียนคัมภีร์นี้ลง” แล้ว ท่านก็ท่องคาถาด้ายตรี ซึ่งยากลึกล้ำ ผู้สูงยิ่งด้วยปัญญาและความรอบรู้เท่านั้นจึงจะเขียนได้ พระกุมารทรงฟังแล้วก็เขียนลงบนกระดานอย่างถูกต้อง ไร้แต่ภาษาเดียวเท่านั้น เธอยังเขียนเป็นภาษาเทวนาครี ยะวา เคียรถีย์ และอื่น ๆ อีกเป็นหลายสิบภาษา จนพระอาจารย์ต้องร้องว่า พอแล้ว พระเจ้าข้า แล้วท่านก็สอนให้นับเลขถึงสิบ แต่พระกุมารทรงนับต่อไปได้ ถึง โทฏ โสภไชย นะหุต และนินหุต พระอาจารย์ต้องทูลว่า พอแล้ว แล้วก็สอนดาราศาสตร์ พระโอรสตรัสเล่าให้ฟังสิ้น ถึง โคจรของจักรวาล ดวงดาวใหญ่น้อยเดินไปอย่างไร เหตุใดจึงเกิดมีคน สัตว์ พืชผล และแม่น้ำ ในมหาสมุทรนี้เกิดจากปรมาณูเป็นต้น น้ำในแม่น้ำต้องการร้อนละลายเป็นไอ ลอยไป แล้วตกลงมาเป็นฝน น้ำฝนทำให้เกิดมหาสมุทร และ มหาสมุทรก็ทำให้เกิดฝน ความหมุนเวียนอันเป็นธรรมชาติของโลกนั้น มีอยู่ดังนี้

พระฤๅษีจะสอนอะไร พระกุมารก็ทรงทราบสิ้น พระคาบสจึงก้มลงกราบพระกุมารแล้วทูลว่า “พระองค์เป็นศาสดาของอาจารย์ ข้าพเจ้าหาใช่ครูของพระองค์ไม่ ข้าพเจ้ามาถวายความรู้ กลับต้องมาเรียนจากพระองค์เสียแล้ว พระองค์ทรงรอบรู้ทั่วทุกสิ่ง โดยมีต้องใช้หนังสือเลย อันพระกุมารแห่งสากยวงศ์นั้น จะเก่งเพียงความรู้อย่างเดียวก็หาไม่ แม้ในการวางพระองค์ และในการประลองศึกฝึกกำลังเชิงบุรุษนักรบก็หาอาจมีใครเทียบไม่ แต่น้ำพระทัยของเธอนั้นเต็มไปด้วยเมตตาแม้พระชนม์มั่งน้อย ๆ ยามเมื่อทรงเล่นสนุกกับพระสหาย แม้กำลังมีชัยในการละเล่น หากได้ทรงเห็นพระสหายหุดพระทัย ก็ทรงสงสารและหย่อนพระกำลังลง ให้พระสหายได้เป็นผู้ชนะบ้าง พระสิทธิตถกุมารนั้นทรงมีพระอัธยาศัยดังนี้

เมื่อทรงเจริญวัย พระทัยอันเมตตาที่แผ่กว้างขยายออกไปทุกที ประจุคณันไม่ใหญ่ ซึ่งแตกใบกิ่งก้านไปจากเมล็ดพืชเพียงเม็ดเดียว ในวันหนึ่งพระพุทธรูปบิดาได้ตรัสชวนพระกุมารไปทอดพระเนตรพิธิแรกนาขวัญ ชมความสดชื่นในท้องนาและการหว่าน ไถข้าวกล้าทั้งหลาย ซึ่งจะตกเป็นของพระกุมารทันทีที่พระพุทธรูปบิดาเสด็จสู่สวรรคาลัย เวลานั้นต้นไม้กำลังออกดอกงามสะพรั่ง ชาวนากำลัง ไถนาอยู่ริมลำธารอันมีน้ำไหลรินระหว่างหมู่ต้นตาลรายเรียงเป็นวงสนตฤดู หมูนกเบิกบานแจ่มใสส่งเสียงเจื้อยแจ้ว แมลงเล็ก ๆ และสัตว์เลื้อยคลานต่างก็มีความสุขอยู่ทั่วหน้าจาก ไกล ๆ ได้ยินเสียงตึกตอกใหญ่อันแสดงว่าพิธิอวาทมงคลได้มีขึ้นในที่ใดที่หนึ่ง พระมหากษัตริย์และพระบรมราชโอรสได้ทอดพระเนตรธรรมชาติ และทรงสดับเสียงเหล่านี้ด้วยความสุขอย่างยิ่ง

แต่ในท่ามกลางความชื่นบานเกษมสันต์ทรชนันนั้นเอง เจ้าชายพระองค์น้อย ได้ทรงมองซึ่งลงไป และทรงเห็นสิ่งซึ่งไม่มีใครได้เอาใจใส่มาแต่ก่อนว่า ในดอกกุหลาบอันสวยงามงามนั้นก็มิหนามอยู่ในชีวิตซึ่งเต็มไปด้วยความรื่นรมย์นั้นมีความทุกข์

คูเอาเถิด ชาววานันนั้นต้องจับคันไถไปท่ามกลางสุริยะ แสงอันแผดจ้า ควาชซึ่งลากคันไถนั้นเล่า ก็ต้องเดือดร้อนสาหัสเพื่ออะไรเล่า เพื่อการยังชีพไว้เท่านั้นเอง คูไปบนอากาศนั้นเถิด พญาเหยี่ยวกำลังถลาไล่จับนกเล็กเป็นอาหาร นกเล็กเล่า ก็ไล่ดื้อนฝูงผีเสื้อ ซึ่งบินหนีด้วยความตระหนกตกใจ จะคูไปในน้ำ การฆ่าและถูกฆ่าเพื่อยังชีพ ก็มีให้เห็นประจักษ์แจ้ง เราฆ่าเขาเพื่อยังชีพ และเราก็ถูกฆ่าต่อไป เพื่อผู้อื่นได้ครองชีพไว้ ฆ่ากันมาตั้งแต่สัตว์เล็กจนถึงสัตว์ใหญ่ โลกอันดูงามแต่ภายนอกนี้ ภายในเต็มไปด้วยความทุกข์เวทนาทั้งสิ้น อนิจจา

พระกุมารทรงรำลึกดังนั้นแล้ว ก็มีอากประทับดูความน่าสังเวชของสัตว์โลกอยู่ ณ ที่นั้นได้ จึงเสด็จไปประทับเสียใต้รุกขชมพู่ลำพังพระองค์เดียว เพื่อทรงใคร่ครวญถึงทุกข์โศกของโลก ทรงรำพึงไปในพระทัยว่า ทำอย่างไรดีหนอเหล่าสัตว์โลกผู้น่าสงสารทั้งหลายจะพ้นเสียได้ ซึ่งทุกข์เวทนาทั้งปวงนี้

ขณะที่พระบรมโอรสทรงบำเพ็ญญาณรำลึกทางดับทุกข์ของสัตว์ได้รุกขชยานันนั้นเอง พระฤๅษี ๕ คนเหาะผ่านมาทางอากาศ มาถึงต้นชมพู่ ก็มีอากไปต่อไปได้ ต่างก็สนทนกัน มองลงมาเบื้องล่างเห็นพระมหาบุรุษประทับอยู่ มีพระรัศมีปรากฏจากพระวรกายเปล่งปลั่ง จึงรีบลงจากอากาศ ถวายนมัสการเปล่งเสียงสรรเสริญพระคุณ แล้วจึงพากันเหาะต่อไป

ยโสธรราเทวี

ครั้งพระสิทธัตถะมีพระชนม์ได้ ๑๘ พรรษา พระพุทธบิดาก็ให้ทรงสร้างปราสาทอันวิจิตรตระการตาขึ้น ๓ องค์ สำหรับฤดูร้อน ฤดูหนาว และฤดูดอกไม้หอม มีนามว่า จำปา กำลังออกดอก ปราสาทองค์ที่หนึ่งซึ่งมีนามว่า สุภะ นั้นสร้างด้วยไม้สักตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสวางซ้อนกัน และภายในกอบด้วยไม้สนสลักเสลาเป็นลวดลายงามตา อันปราสาทองค์นี้มีไว้สำหรับประทับในฤดูหนาว เพราะเมื่อเสด็จเข้าไปแล้วความอบอุ่นจับบังเกิดขึ้นแต่พระองค์ ปราสาทองค์ที่สองนั้นมีนามว่า สุรมมะ สำหรับประทับในฤดูร้อนเพื่อผ่อนบรรเทาความร้อนอันโหดร้ายของธรรมชาติ องค์ปราสาทจึงก่อด้วยศิลาอ่อนขาวทั้งองค์ และปราสาทอีกองค์หนึ่งซึ่งมีไว้ สำหรับต้อนรับเวลาจำปาออกดอก และพืชผลทั้งหลายผลิบาน นั้น มีนามว่ารัมมะ อิฐเผาสีแดงจาน ประกอบขึ้นเป็นพระ ปราสาทองค์นี้ และมีหลังคาทำด้วยกระเบื้องสีน้ำเงินงาม

บริเวณภายนอกพระปราสาททั้งสาม ก็ล้วนแล้วไปด้วยบุปผชาตินานาชนิด ชูช่อและส่งกลิ่นหอมระรวยรินอยู่ไม่ขาดสักทีทุกวัน ถัดไปจากไม้ดอกก็มีไม้ดง ปลูกไว้รายเรียง ริมฝั่งน้ำอันไหลหลังถั่งแรง เสียงคะครึกครื้นมิได้ยิ่งหยุดจะ เปรียบก็ประดุจพระโลหิตกษัตริย์หนุ่มอันสดสี ย่อมไหลแรง เร่วดี และไม่มีการถอยหลัง ดังนั้นความสุขสนุกสนานก็บังเกิดขึ้นทุกวันทุกเวลามิได้ขาด แต่ทว่า ยังมีหลายเวลา ซึ่งพระพักตร์ของพระสิทธัตถะหม่นหมองเหมือนพระสุริยะซึ่งต้องเมฆดำมาเป็นเงาบัง คราใดที่ทรงระลึกถึงความทุกข์อันแฝงอยู่ในสิ่กุหลาบของชีวิต ครานั้นพระพักตร์ของพระบรมโอรสก็ซีดสลดลงทันที

การทั้งหมดนี้มีรอดพ้นความสังเกตของพระพุทธบิดาไปได้ พระองค์ทรงพระวิตกยิ่งนัก ด้วยหวาดหวั่นพระทัยว่า พระโอรสจะทรงหลีกทางโลกไปแสวงสุขในทางแคบ และโคดเคี้ยวเต็มไปด้วยความกัณดาร เพื่อเสาะหาพระธรรมล้ำเลิศมาสั่งสอนมนุษย์เป็นแน่แท้ พระเจ้าสิริสุทโธทนะทรงเป็นกษัตริย์ ซึ่งรักมั่นและภาคภูมิใจในความเป็นชาติดยะยิ่งกว่าสิ่งใด อุดมคติของพระองค์คือการมีพระโอรสเป็นจักรพรรดิของยอดจักรพรรดิทั้งหลาย เพราะฉะนั้นเป็นอำนาจสูงสุดและเป็นความสุขอย่างยิ่งवाद พระองค์มีทรงปรารถนาจะเห็นพระราชโอรสเป็นพระพุทธเจ้าผู้โปรดสัตว์เลยแม้แต่น้อย

เมื่อเห็นพระสิทธัตถะทรงมีพระพักตร์หม่นหมอง เฝ้าวิตกพิจารณาถึงสุขทุกข์ของ มนุษย์ พระองค์ก็ทรงหวั่นไปว่า พระโอรสจะทรงสละทางโลกเสีย จึงทรงปรึกษาเหล่ามหาอำมาตย์หาทางป้องกันเสีย เหล่ามุขมนตรีกราบทูลว่า สิ่งที่จะผูกจิตมนุษย์ได้นั้นหาใช่โชตรวนไม่ เส้นเกศาแห่งนางงามเท่านั้นจึงจะผูกจิตบุรุษได้ พระโอรสทรงเศร้าหมองดังนี้ เพราะยังมีได้ทรงอภิเษกสมรส ยังไม่ได้ทรงรู้จักความสุขที่ยอดอันเกิดจากความรัก ขอให้ทรงหานางผู้งามเลิศมาพระราชทานพระโอรสเถิด พระเจ้าสิริสุทโธทนะทรงเห็นว่า การเลือกชายาให้พระโอรสนั้นเป็นการมิชอบ เพราะว่าการที่พระองค์ทรงเลือกชายาให้พระโอรส “ก็เป็นเขาผู้อื่นเลือกรักให้สมสู่” คูไม่เป็นการที่จะทำให้พระโอรสรู้จักรักจริงได้ จึงทรงตกลงว่าให้มีนางมโหฬารขึ้น แล้วให้นางงามทั้งหลายมาประชุมกัน และให้ทุกนางมารับของขวัญจากพระสิทธัตถะ พระองค์ต้องพระทัยนางใด ก็ให้อำมาตย์คอยสังเกตไว้ เมื่องานเสร็จลงแล้ว พระชนกจะทรงสู่ขอนางนั้นให้พระโอรส

ไม่ช้า วันงานรื่นเริงในพระราชวังก็มาถึง เหล่ากัลยาณีทั้งหลายแต่งกายของตนอย่างวิจิตรพิสดาร หวีเส้นเกศา
อันดำสนิทแล้วเกล้ามาพื้แต่มีขนตาด้วยน้ำยาอันเป็นเสน่ห์ละลานจิต มือเท้าน้อย ๆ นั้นย้อมด้วยชาดสีงาม ต่างสวม
เครื่องประดับ ลูบไล้วิไลประอันมีกลิ่นหอมชวนจิตพิศวง แล้วต่างก็เยื้องกรายเข้าวังใน พอถึงเวลา ครุฑนิแห่งกบิลพัศ
ศู ก็ค่อย ๆ เดินผ่านบัลลังก์พระโอรส ซึ่งประทับทอดพระเนตรอยู่เป็นสง่าน่าเกรง พอนางนั้น ๆ ชม้อยชม้ายเนตร
อันดำขำ ขึ้นสบนนตรพระกุมาร ต่างก็เกิดความประหวั่นกลัว ไจระรัวสัน มีอาจเอื้อมยกตนขึ้นเป็นคู่เสน่หาแห่งพระ
องค์ได้ พระกุมารนั้นประทับสงบนิ่ง พระพักตร์อ่อนหวานกรุณาและดวงเนตรเพียบไปด้วยความปราณี แต่ก็หาอาจ
จะมีนางใดกล้าสบนนตรได้ ต่างรับของขวัญจากพระหัตถ์ด้วยมือสันระรัวแล้วห่อไหล่ ค้อมตัว เดินหลบหายเข้าไป
ปะปนอยู่ในหมู่เพื่อนกันเสียโดยเร็ว ทุกนางมีอาจเอื้อมยกตนขึ้นอยู่ได้ เกิดประหวั่นพรันใจ กายสันระรัวด้วยกัน
ทุกนาง

และแล้ว นางสุดท้ายก็ได้ดำเนินมาตรงพระพักตร์ กัลยาณีโถมงามดังอัปสรสวรรค์ อาการเยื้องกรายก็งามสง่า
เหมือนพระลักษมี สองเนตรเทวีดำสนิท แล้วมีแวหวานบริสุทธิ์เหมือนตานางเมื่อเวลารัก เชอหยุกลงตรงพระ
พักตร์พระกุมาร พนมหัตถ์ขึ้นระหว่างอุระ ชูคอแล้วเงยพักตร์ขึ้นสบนนตรพระองค์ ยิ้มอย่างแจ่มใส พलगทูลถามไม่
ลดเสียงว่า “หม่อมฉันจะได้รับของขวัญไหมเพคะ”

บุคคลซึ่งอยู่ใกล้ชิดในเวลานั้น ได้กราบทูลพระเจ้าสิริสุทโธทนะว่า “ทันทีที่พระโอรสทอดพระเนตรเห็นยอด
กัลยาณีโยธรา ธิดาแห่งสุปปพุทธะ พระพักตร์ของพระองค์เปลี่ยนไปเห็นถนัด”

พระกุมารทรงตอบว่า “ของขวัญนั้นหมดเสียแล้ว แต่ขอให้ภคินีผู้ทรงโถมงามล้ำรับเอาสิ่งนี้ไป”

ตรัสแล้วก็ทรงถอดสร้อยพระศอมรกตออกคาดเอวอันอรชร อันหุ้มไว้ด้วยกำมะหยี่ดำ พระเนตรสบนนตรนางด้วยความ
รักอันท่วมท้นมีอาจปกปิดไว้ได้

เมื่อพระพุทธรูปบิดาทรงทราบแน่ว่า พระโอรสผูกสมักรรักใคร่โยธราแล้ว ก็ทรงแต่งทูตให้ไปสู่ขอนางจากพระสุปป
พุทธะผู้เป็นชนก แต่พระสุปปพุทธะตรัสตอบว่า ตามธรรมเนียมนางกษัตริย์ในศากยะตระกูลนั้น ผู้จะเป็นคู่ของนาง
ต้องแสดงว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในยุทธศิลป์ศาสตร์ อาจารย์ขณะผู้ทำทั้งหลายให้ได้เสียก่อน พระองค์ทรงสั่งมากับทูตว่า
“ลูกของเรานี้มีโอรสกษัตริย์ปองอยู่มากหลาย หากว่าพระโอรสของ กษัตริย์ท่าน โกงสรแก่งดาบ และขี้ม้า ได้ดีกว่า
ผู้ใด เธอก็จะได้นางไปเป็นชายา แต่เราสงสัยนัก พระสิทธิตถะหรือจะทำกิจของนักรบได้ เธอแก้วดอกยังงั้น”

พระเจ้าสิริสุทโธทนะก็เสียพระทัยที่พระโอรสจะไม่ได้นางผู้เป็นที่รัก แต่พระกุมารหนุ่มทูลว่า ให้ทรงจัดการ
ประลองรบขึ้นเถิด พระองค์ได้ทรงฝึกฝนวิชาของบุรุษอยู่บ้างเหมือนกับพระญาติเหล่านั้น เมื่อพระองค์ทรงรักนาง
แล้ว หายอมเสียนางไปไม่

ด้วยเหตุที่พระสิทธิตถะตรัสดังนี้ เจ็ดวันหลังจากนั้น ก็มีพิธีประลองกำลังครั้งใหญ่ ผู้ใดได้ชัยชนะ ผู้นั้นก็จะได้นาง
โยธรา พระเทวทัตผู้ชำนาญทางศร พระอรชุนผู้เก่งทางขี้ม้า และพระนันทะผู้เชี่ยวชาญดาบ ก็ไปประชุมพร้อม
พระสิทธิตถะนั้นทรงม้ากัณฐกะสีขาวผ่อง ซึ่งวิ่งระเรริงร้องก้องกังวานเพราะความแปลกตาเข้ามาในสนามยุทธ์ พระ
โอรสกวาดพระเนตร ตรวจดูมหาชนทั่ว และเมื่อทอดพระเนตรเห็นโยธราจอมขวัญ ก็เสด็จลงจากอัศรกัณฐกะ
และร้องประกาศว่า “ผู้ที่ทรงไว้ซึ่งความเลิศเท่านั้นจึงจะคู่ควรกับมุกดาเทวีผู้นี้ ขอให้เรามาพิสูจน์ฝีมือกันเดี๋ยวนี้”

ที่แรกพระนันทะทำยี่งนู โดยใช้เป่ากลองทองเหลือง วางในระยะไกลหกโกศ พระเทวทัตขอยิงในระยะแปดโกศ แต่พระสิทธัตถะขอให้เลยสิบโกศออกไป จนกระทั่งมองเห็นกลองเท่าหอยแครงเท่านั้นเอง พระนันทะยิงทะลุกลองของเธอ พระอรชุน พระเทวทัตก็คู่กัน ฟุ้งชน โห่ร้องชมเชยขึ้นอึงมี จนนางยโสธราต้องยกพัศตราขึ้นคลุมเนตรด้วยความหวาดหวั่นว่า พระผู้เป็นที่รักจักพ่ายแพ้แก่คู่ต่อสู้

พระสิทธัตถะทรงจับคันศรของพระญาติขึ้นนิ้วสาย กำลังแรงทำให้ศรนั้นหักลงกับหัตถ์ ทั้ง ๆ ที่ว่าศรนั้นมีกลองคันอันหนา ชายชาติตรีซึ่งมีกรแข็งแรงอย่างยิ่งเท่านั้นจึงจะทำให้โค้งได้ พระโอรสหนุ่มตรัสว่า “ศรนี้เป็นของเล่นคันศรใหม่ที่แข็งแรงสมศักดิ์ศรียศยศากษะนั้นไม่มีหรือ ?”

มีผู้ทูลตอบว่า มีศรชื่อสิงหนานูใหญ่เหลือและแข็งแรงมาก คันทำด้วยเหล็ก เก็บไว้ในโบสถ์หลายร้อยปีมาแล้ว ไม่ปรากฏว่าเป็นของใคร และหาเคยมีใครอาจใช้ได้ไม่ พระสิทธัตถะทรงสั่งให้ไปนำศรนั้นมาส่งให้พระอนุชานิ้วสายก่อน แต่หาว่ามีพระองค์ใดแข็งแรงพอที่จะโน้มปลายให้เข้าใกล้คันกว่าศอกหนึ่งได้ไม่ พระองค์จึงรับคันศรมานิ้วสายแล้วเสียบลูกศรลงที่ช่องเสียบ ยังไปด้วยกำลังแรง ศรลวงวิ่งประจุกอนอินทรี เสียงสนั่นกังวานอากาศ จนผู้จับใช้มืออาจมาในงานนั้นได้ ต้องลุกขึ้นถามกันว่า “เสียงอะไรนั่น” ลูกศรวิ่งถลาออกไปทะลุกลองอันวางไว้ไกลถึงสิบโกศกว่านั้น แล้วยังเล่นต่อไปอีกไม่หยุดยั้ง

ต่อไปพระเทวทัตทำใช้ดาบตัดต้นไม้ พระองค์เองทรงตัดต้นตาลหนานาหกนิ้วด้วยการฟันเพียงครั้งเดียว พระอรชุนตัดต้นไม้หนา ๗ นิ้ว และพระนันทะตัดต้นไม้ได้หนาถึง ๘ นิ้ว แต่พระสิทธัตถะทรงตัดต้นไม้มีหมากู่หนึ่ง ด้วยการฟันเพียงครั้งเดียวเท่านั้น รอยดาบราบติดต้นไม้นั้นขาดจากโคนแล้วยังยืนตรงอยู่ ณ ที่เก่า ไม่ล้มลงไปได้ คราวนี้ถึงคราวขี้ม้าแข่ง ม้ากัณฐกะของพระกุมารก็วิ่งได้รวดเร็วกว่าม้าของพระญาติทั้งสาม พระนันทะตรัสค้านว่าหาได้เป็นเพราะความเก่งของผู้ขี่ขี้ม้า ม้ากัณฐกะนั้นขี่เร็วเอง ถ้าหากพระองค์ทรงขี่กัณฐกะก็อาจชนะได้เหมือนกัน ขอให้มาปราบม้าพยศแข่งกันดีกว่า

เขาจึงได้นำม้าพยศกล้า กายสูงใหญ่ ดำมันสนิทเหมือนค้ำคิน ตาคูขาง จมูกบานกว้างใหญ่ ผมยาวยุ่งเหยิงด้วยไม้ได้ตัดขวาง มีโซ่ล่ามอยู่สามชั้น โกลนอานโคหามีไม้ เพราะมันพยศนัก ใครจะขึ้นหลังไม่ได้เลย

กษัตริย์หนุ่มตรัสสั่งให้เอาโซ่ออก แล้วผลัดกันขึ้นหลัง ม้าคูโลคเดินสลัดเอาพระเทวทัต และนันทะตกลงมาเจ็บปวดได้ความอายเป็นอันมาก พระอรชุนขึ้นบังคับควบขับไปได้สักครู่ มันทันดาลโทสะ หันมาแว้งกัดขาอรชุนผู้แก่แล้วร่วงผลุนลงมา ผู้เลี้ยงม้าต้องรีบวิ่งไปเอาโซ่พันถึงสามชั้น ฟุ้งชนร่ำว่า “ม้านี้บ้านัก ขอพระสิทธัตถะอย่าจับม้าผีนี้เลย”

แต่พระกุมารทรงบอกเขาว่า ให้แก้สายโซ่ออกและให้ส่งผมม้ามา พระองค์ค่อย ๆ จับผมม้า ก้มลงกระชิบปลอบเบา ๆ วางหัตถ์ขวาลงบนตาทั้งสอง แล้วผจงดูหน้าและลิข่างด้วยความปราณี ม้าซึ่งก็คคะนองเหนียวหอบอยู่ก็มีอาการสงบนิ่ง ก้มหัวลงคุกค่านับ และเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นหลัง ก็มีอาการสงบนิ่งประจุกอนมีความเคารพรักพระองค์ พระสิทธัตถะใช้พระขงฆ์แตะสองข้างม้าเบา ๆ แล้วมันก็วิ่งไปอย่างเรียบร้อย คนดูทั้งหลายต่างร่ำว่า “พระสิทธัตถะทรงชนะแล้ว ใครอื่นอย่าขวนขวายต่อสู้อีกเลย”

ดังนั้นโสทรานงเยาว์ก็ทรงลุกจากที่ประทับ หยิบพวงโมกขรมาลา เสด็จดำเนินผ่านปวงขัตติยะและปวงชน ไปถึงที่
ซึ่งพระโอรสเสด็จลงจากพาชี ก็มองคัลงอัญหูลีแล้วทรงสวมพวงมาลัยรอบพระศอพระโอรสหนุ่ม พระองค์ทรง
โอบนางไว้แนบพระอุระ แล้วก็จูงหัตถ์นางกลับมายังพระพลับพลา

ไม่ช้าพิธีอภิเษกสมรสแห่งขัตติยะสองก็มีขึ้นอย่างมโหฬาร เพื่อจะผูกเส่นหาไว้ไม่ให้เหือดหาย และทรงละทิ้งโลกีย์
สุขไปได้ พระบิดาจึงทรงสร้างมหาปราสาททรงขึ้นไว้ สำหรับพระโอรสหนุ่มและพระสุณิสา รอบบริเวณปราสาท
นั้น มีเขาโรหิตีสีเสียวสด รอบเขาห่มไปด้วยธารน้ำใสสะอาดไหล ผ่านระริกเรื่อยจากต้นน้ำหิมาลัยไปสู่มหาสมุทร
มีไม้ดอกไม้ผลสะพรั่งพร้อม และปราสาทนั้นก็อยู่ไกลจากฝูงชน ความสกปรกอันใด ไม่ให้เกิดมีขึ้นเป็นอันขาด ผู้
รักษาปราสาทต้องปลิดดอกไม้ที่จะโรยทิ้งเสียก่อนที่มันจะเหี่ยวคาต้น ใบไม้ ซึ่งเหลืองตายต้องไม่ให้พระโอรสได้
เห็นเลยเป็นอันขาด แม้นางสนมกำนัลผู้ขับพ้อนบำเรอถวาย หากเกิดป่วยไข้หรือเป็นลม โดยปัจจุบัน นางนั้นจะต้อง
เนรเทศออกจากสถานแห่งบรมสุขนี้ บุคคลซึ่งแก่กายแล้วจะไม่ได้ปรากฏ เรื่องความทุกข์ของโลกภายนอกทั้งหลาย
ใครอย่าได้นำมากล่าวเป็นอันขาด แม้จะประคิษฐ์ขึ้นเป็นเพลงร้องก็มีได้ พระบิดาวางโทษผู้กล่าวถึงความทุกข์ทั้ง
หลายไว้ว่าเป็นกบฏ พระโอรสจักได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง แต่ความรื่นรมย์และความสดชื่นเท่านั้น

เมื่อสร้างความสุขทั้งมวลไว้ในมหาปราสาทอันมโหฬารนั้นแล้ว เพื่อจะกักโอรสไว้แต่ในที่คุ้มขังแห่งความรักและ
ความสนุกเพลิดเพลิน พระองค์ทรงสร้างกำแพงใหญ่ล้อมรอบพระปราสาท ณ ที่ห่างไกล สร้างประตูใหญ่ซึ่งต้องใช้
คนเปิดถึงร้อยคน เสียงเปิดประตุนั้นกังวานก้องไปทุกหนทุกแห่ง แล้วทรงสร้างกำแพงและประตูขึ้นอีกสองชั้นรวม
เป็นสามด้วยกัน ลงสลักมันลั่นกฤษณะและมีคนเฝ้าแข็งแรง พระบิดาสั่งแก่ยามว่า

“อย่าให้ใครเข้าออกเป็นอันขาด แม้แต่ลูกเราก็มิได้ หากละเมิดคำสั่ง โทษเจ้าถึงตาย

บทที่ ๓

เสียงครวญของสายพิณ

ภายในมหาปราสาทแห่งความรักของพระสิทธัตถะนั้น เต็มไปด้วยความสงบสุขและรื่นรมย์ พระพุทธรองค์ของเรา
ไม่เคยรู้จักความทุกข์ เรื่องเดือดร้อนอันใดก็ไม่เคยได้ยิน เพราะพระบิดาตรัสสั่งไว้อย่างเข้มงวดหนักหนาว่า อย่าให้
ผู้ใดเอ่ยถึงสิ่งที่เกิดขึ้นนอกกำแพงปราสาทนี้เลยเป็นอันขาด แม้กระนั้น ก็มีหลายครั้งที่พระบรมโอรสบรรทมหลับ
แล้วทรงสุบินว่า ได้เสด็จออกไปนอกปราสาท ทอดพระเนตรเห็นโลกอันกว้างใหญ่ บ่อยครั้งที่พระองค์ทรงสะดุ้ง
ผวาตื่น ออกโอรุ้อูทานว่า

“โลกของฉัน โลก-ฉันได้เห็น ได้ยินและได้รู้ทั้งหมด ฉันมาในโลกนี้แล้ว”

และเมื่อนั้นพระนางโยสธราเทวี ซึ่งถวายเป็นพระพรณินิบัติพักตัวอยู่ ก็จะประหวั่นจิตหวาดพระทัย และทูลถามว่า
ประชวรเป็นอะไรไปหรือ พระสิทธัตถะก็จะทรงรู้สึกลึกลับและทรงปลอบโยนพระชายาให้หายตระหนกตกสิ้น พระ
พักตร์ของพระองค์ซีดสลด น้ำพระเนตรไหลคลอพระนัยนา แต่ที่ทรงฝืนยิ้มและรับสั่งให้นางนาฏกาคิดพิณสีซอ

ถวาย ผู้อื่น ได้สดับเสียงขอนั้นก็ชื่นจิตเหมือนได้ยินเพียงคนสรวลระเริงใจ แต่องค์พระโอรสนั้นทรงแว่วว่า เสียงขอ
ครวญสะอื้นให้รำพันว่า

“เรานี้คือเสียงของลมพายุ ซึ่งพัดไปด้วยความโหยหา ความสงบแห่งดวงจิต แต่ก็หาเวลาสงบลงได้ไม่ ชีวิตของ
มนุษย์ก็เช่นเดียวกับลม ความสงบไม่มี จึงมีแต่ความครวญคร่ำ โหยหาและสะอื้นให้

เรามาจากไหน ไปที่ใด เกิดจากแหล่งใดไม่เคยทราบ เราก็เหมือนท่าน เราเป็นเพียงที่ว่าง ไม่มีอะไรขึ้นยง เรามีแต่
ความทุกข์ไม่รู้จักหาย แต่พระองค์มีแต่ความสุขสำราญ ไม่รู้จักหมด แต่ความรักนั้นก็จะหมดลงสักวันหนึ่ง เพราะ
ชีวิตก็เหมือนกันกับสายลม ไม่มีความยั่งยืนงคงอยู่ตลอดไป

พระโอรสแห่งมายา จงทราบเถิด ในโลกนี้เต็มไปด้วยความทุกข์แสนสาหัส เราได้ท่องเที่ยวไปรอบ โลก ได้เห็น
ความทุกข์หลายอย่างต่าง ๆ กัน

ชีวิตนี้คือความว่างเปล่า เราจะไขว่คว้าอะไรมาไว้เป็นของเราได้หรือ เราจะคว้าเมฆมาไว้ในหัตถ์และห้ามห้วงน้ำมิ
ให้ไหลรินได้หรือ

โอ้ - พระโอรสทรงตื่นเถิด อย่าบรรมหลับอยู่เลย โลกกำลังเศร้านัก โลกกำลังจะจม โลกกำลังรอคอยพระองค์อยู่
ขอพระทรงตื่นขึ้นและทรงช่วยมนุษย์ให้พ้นทุกข์เถิด จงละเสียซึ่งอำนาจจักรพรรดิในประเทศ

เราคือลมซึ่งพัดไปรอบ โลก และเรามาครวญคราง ณ สายซอหรือขลุ่ยนี้ ก็เพื่อหวังจะให้พระผู้หลับอยู่และไม่รู้จัก ได้รู้
จักโลก เราหวังจะให้พระรู้ว่าขณะนี้พระองค์ได้เล่นแต่เงางามเท่านั้น”

นับแต่นั้นมา พระหฤทัยของพระบรมโอรสก็มีอาจตั้งอยู่ในความรื่นเริงดังแต่ก่อนได้ เสียงซอก็กลายเป็นลมคราง
นางระบำและการฟ้อนทั้งหลายล้วนแต่ทำให้เกิดความเหนื่อยหน่าย พระองค์กลับสนพระทัยในนิยายต่าง ๆ ซึ่งนาง
ก้านัด นำมาเล่าถวาย ในคราวหยุดพักจากการฟ้อนรำ นางนั้นเล่าถึงสิ่งประหลาดต่าง ๆ เล่าถึงบุคคลผู้มีผิวขาว เล่า
ถึงดวงตะวันอันตกจมลงในมหาสมุทรในยามสนธยา พระทรงฟัง แล้วก็ซักถามไม่ได้หยุด โลกของเรานั้นใหญ่
กว้างนักหรือ มนุษย์ผู้อื่นที่เหมือนเรานั้นยังมีอีกหรือ ถ้าเรารู้จักเขา เราจะช่วยเขาได้ไหม พระอาทิตย์นั้นขึ้นจากขอบ
ฟ้าในเวลาเช้า และไปตกลงในมหาสมุทรยามอัสดง เราจะเป็นเหมือนพระอาทิตย์ ไปอยู่บนท้องฟ้า ดูเล่นในให้ทั่วได้
หรือ

พระสิทธิตถะรู้สึกพระองค์ว่าทรงกลัดกลุ้มพระทัยเหมือนจะประจวบไขว่อยู่ แล้วตรัสถามเขาถึงเรื่องม้ากายสิทธิ์อัน
เหาะได้รวดเร็วของเทวดาว่า มีจริงหรือ พระองค์ทรงปรารถนาม้านั้น เพื่อจะได้ขับขีไปดูโลกอันกว้างใหญ่ ทรง
ปรารถนาปีกของนกอินทรี อันจะพาพระองค์เหาะทะยานลือออกไปยืนบนยอดเขาหิมาลัยอันสูงสุด แล้วมองดูว่า
ภายนอกพระทวารปราสาทนั้นมีอะไรอยู่บ้าง

มีผู้ลวงละเมิดพระบรมราชโองการพระบิดาเป็นคนแรก กราบทูลว่า ภายนอกนั้นมีเรือสวนไร่นาป่าร้าง และมี
โบสถ์ มีพระมหานครอันกว้างใหญ่ของพระเจ้าพิมพิสาร และใน โลกนี้มีมนุษย์หลายอย่างต่าง ๆ กัน หลายสิบโกฏิ
เหลือจะพรรณนาได้

พระโอรสรับสั่งว่า “ดีแล้ว ไปบอกฉันนะผู้สารถิ ให้เที่ยวรถของเราไว้ พรุ่งนี้จะออกไปดูอะไรที่ไกล ๆ ออกไป”

พระเจ้าสิริสุทโธทนะได้ทรงสดับอำมาตย์ทูลความปรารถนาของพระโอรส ก็ทรงว่าอุ่นพระทัยยิ่งนัก พระองค์ทรง
ตระหนักดีว่า ถึงเวลาแล้วที่พระโอรสจะได้ทรงรู้จักโลก แต่อีกพระทัยหนึ่งก็เกรงพระสิทธิตถะจะไปทอดพระเนตร

เห็นความสกปรกและสิ่งโทมนัสพระทัยเข้า จึงทรงสั่งให้ป่าวประกาศราษฎรทุกคนว่า พระโอรสจะเสด็จเสียบพระนคร ให้ตกแต่งบ้านเรือนให้งามตา เอาบุปผานานาพรรณมาแต่งชุ่มประดู สิ่งที่จะทำให้หุดหู่ใจให้เก็บซ่อนเสียบสิ้น ในวันนั้น คนแก่ชรา ร่าร้าง คนเจ็บจวนตาย คนพิการ ร้องเปลี่ยเสียดา อย่าปรากฏให้เห็น แม้กระทั่งการเผาศพ ซึ่งจำเป็นก็ของดไว้ก่อน ให้วันนั้นสิ้นไปแล้วจึงทำ

ด้วยเหตุนี้ เมื่อพระโอรสเสด็จทอดพระเนตรพระนคร ก็ทรงเห็นแต่สิ่งล้วนงามตา ชาวเมืองหญิงชายเด็กเล็กแต่งกายอย่างดีที่สุด มาหมอบเฝ้ารายเรียงถวายช่อดอกไม้และคารวะ ต่างยืมสรวลสันต์เบิกบานประหนึ่งว่าโลกนี้หาเคยมีคำว่าทุกข์ไม่ พระสัทธตถะทรงพอพระทัยยิ่ง ครัสว่า

“โลกของเราเนี่ย งามจริงหนอ คนทั้งหลายก็ใจดี หนุ่มสาวเหล่านี้ก็ล้วนขยันในการทำงาน เขาช่างใจดีจริงหนอ คุณสินยังไม่ทันทำอะไรให้เขาเลย เขาก็มาเอาใจใส่ในฉัน เด็ก ๆ เหล่านี้ก็รักฉัน เขาคงจะรู้ว่าฉันรักเขาเป็นแน่ เขารู้ได้อย่างไรหนอ ดีจริง ประหลาดจริง บ้านเมืองของเราเนี่ยช่างมีแต่คนยิ้มแย้มแจ่มใส ฉันนะ ขับรถออกนอกประตูเมืองสิ โลกนี้งามดิชวนให้ดู เราอยากเห็นทั้งหมด”

พอรถทรงเจ้าชายหนุ่มผ่านไป ผุ่ชนโห่ร้องด้วยความยินดี บ้างเอาดอกไม้พวงมาลามาลถวาย บ้างก็เข้าไปลูบคลำว่าเอาขนมและถั่วไปให้วัวกิน ต่างคนมีความยินดีทั่วหน้า ที่ได้เห็นเจ้านายของคน

ท่ามกลางความสวยงามและความโห่ร้องยินดีนั่นเอง ชายชรา ร่าร้างเล็กคนหนึ่งคลานงุ่มง่ามออกมาจากกระท้อบอันมีหลังคาโหว่และฝาตะลุของแกล ร่ากายชายนั่นแสนจะสกปรก เครื่องนุ่งห่มสีซีดและเปื้อนขาด แค่พนักายก็เกือบจะมิมิด หลังงอจุ่มจวนจะพับเป็นสองอยู่แล้ว เพราะต้องแบกภาระมานาน เนื้อหนังตกระ ถูกแดดเผาดำเกรียมเหี่ยว ย่นติดกระดูก จะหาเนื้อแต่สักน้อยก็แสนยาก ขอบตาแดงช้ำด้วยสนิม น้ำตาอันเกาะเป็นคราบมานานหนักหนา ลูกตามัวเป็นน้ำขุ่น เมื่ออ้าปากก็ไม่มีฟัน ขากรไรกรสันอยู่งนงประคองเป็นไขสันนิบาต แกลือไม้เท้าตัวสั้นรวเดินหลังโค้งโก้งมาถึงกระบวนคนซึ่งยืน อยู่ หอบหายใจฮัก ๆ พลงร้องครางว่า “ได้โปรดสงสารคนยากจนเกิด หิวจะตายอยู่แล้ว”

คนยืนอยู่ข้าง ๆ เห็นแก่ออกมาก็ตกใจ พากันจูดแข่งขาลากแขนให้แก่ออกไปเสีย พลงบอกว่า

“นั่นเจ้านาย เห็นไหม กลับไป กลับไปรังของแก”

พระโอรสหันมาทอดพระเนตรเห็นเข้าก็ตกพระทัย ทรงพิศวงยิ่งนัก ด้วยไม่เคยทรงเห็นคนแก่ชราอย่างนี้มาแต่ก่อน ทรงถามนายสารเถีว่า

“ฉันนะ นั่นตัวอะไรนะ ดู ๆ ก็คล้ายคน แต่ทำไมหลังงอโค้ง ตัวสั้นลำบาคงนั้น น่าสงสารเหลือเกิน เขาไม่มีอาหารกินหรือ กระดูกจึงได้โปนออกมาดั่งนั้น ทำไมเขาจึงร้องว่าเขาจะตาย มันแปลว่าอะไร ฉันนะ จึงบอกให้เขาเข้ามาเถิด”

นายสินนะสารเถีผู้มีใจซื่อ ทูลถามความเป็นจริงว่า

“พระทูลกระหม่อมเจ้าข้า นี่คือคนเหมือนกัน และเมื่อแปดสิบปีก่อน เขายังแข็งแรงว่องไวสวยงามอยู่ นัยน์ตาที่ใสแจ้วดี ดวงประทีปซึ่งเคยสุกใสในครั้งหนึ่งนั้น บัดนี้น้ำมันได้หมดเสียแล้ว ไข้กี้ไหม้ดำ ดวงชีวิตของเขาซึ่งเหลืออยู่น้อยหนึ่ง ไม่ซ้าก็จะดับไปพระเจ้าข้า”

พระโอรสรับสั่งถามว่า “ฉันนะ คนเราต้องเป็นดั่งนี้ทุกคนหรือ”

“เมื่อมีอายุล่วงนานไปก็เป็นดังนี้ทุกคนพระเจ้าข้า”

“ฉันก็เหมือนกันหรือ ฉันนะ ถ้ายโสธราอยู่ถึงแปดสิบปี ก็เป็นดังนี้หรือ ซาลินี กุงคา โคตมี หัสตาน้อย และ ใคร ๆ ก็เป็นดังนี้หรือ ฉันนะ”

“พระเจ้าข้า เช่นนั้น” นายสารถิทูลสนองพระวาทา

พระโอรสรับสั่งว่า “กลับรถเถอะ ฉันนะ พาฉันไปส่งบ้าน เราได้เห็นสิ่งซึ่งเราไม่เคยคิดเลยว่าจะมีอยู่”

พระโพธิสัตว์ มีพระพักตร์อันซิดเผือด พระทัยเศร้าหมองและหดหู่รีบเสด็จเข้าวัง แล้วนั่งขริบ ไม่แย้มสรวล และไม่เสวยกระยาหาร ไม่เหลียวดูเหล่านางรำที่ขับพ้อนบำเรอ ให้เห็นที่สำราญหฤทัย ยโสธราเทวีเห็นพระสวามีหม่นหมอง และไม่เอื้อนโอรสแต่ประการใด ก็หวาดหวั่นพระทัยนัก เกรงไปว่าพระองค์ไม่พอพระทัยในการปรนนิบัติของพระนาง จึงกั้นแสงไฟแล้วทูลถามว่า พระนางได้ทรงกระทำอันใดไม่เป็นที่พอพระทัยหรือ

พระสิทธิตถะปลอมขยาว่า ที่พระองค์เศร้าเช่นนี้ หาใช่เพราะนางไม่ หากเพราะทรงคำนึงถึงว่า ความสุขทั้งหลายนั้น ที่แท้คือความทุกข์หนัก เพราะมันไม่อยู่ยืนาน เวลาย่อมเข้ามาแทรกแซง ทำลายสิ่งสวยงามให้หมดสิ้นไป ร่างกายจะเต็มไปด้วยเส้นเอ็นระเกะระกะ หลังงอโค้ง และเนื้อก็เหี่ยวยุบ เมื่อตรองถึงสิ่งนี้ พระองค์ก็มิอาจเป็นสุขอยู่ได้ในคืนวันนั้น พระบิดาทรงสุบินถึงสิ่งนำหวาดหวั่น และซึ่งเข้าพระทัยไม่ได้อยู่เจ็ดประการ

อันแรกซึ่งสุบินเห็นคือ ชงใหญ่ของพระอินทร์ถูกลมพัดขาดยับ และปลิวไปตกยังฝุ่นละออง ทันใดนั้นมิเงาเข้ามาหยิบเอาธงขาดออกไป

อันที่สอง เห็นช้างสารใหญ่งาขาวสิบเชือก เดินสะเทือนเลื่อนลั่นมาจากทิศทักษิณ พระโอรสประทับมาบนคชสารใหญ่ตัวนำ และมีฝูงชนเดินตามมาเป็นแถว

อันที่สาม ทรงเห็นราชรถเพลटक ลากด้วยม้าวิเศษสี่ตัว และพระโอรสประทับอยู่ในรถนั้น

อันที่สี่ มีจักรทองหมุนวนมาแต่ไกล กำกัฟงเพชรพลอยสุกใส มีอักษรจารึกในคุมกงของล้อ และเวลาที่หมุนไปก็มองดูโชติช่วง ประคองแสงเพลิง เสียงดนตรีเสนาะกังวานออกจากคำจารึกนั้น

อันที่ห้า คือกลองใหญ่หมี่มาวางอยู่ระหว่างเมืองและขุนเขาต่าง ๆ พระโอรสถือค้อนเหล็กใหญ่เสด็จมาตีกลอง เสียงสนั่น ก้องไปทั่วทุกทิศ

อันที่หก เป็นหอใหญ่สูงโดดขึ้นไปถึงฟ้า พระสิทธิตถะยืนอยู่บนหอ สองหัตถ์โปรยแก้วมณีนพรัตน์ลงมาดังสายฝน ให้แก่ปวงชนทั่วโลก ซึ่งเบียดเสียดกันเข้ามาเก็บแก้วมณี

อันที่เจ็ด คือเสียงคนร้องโอดครวญแล้วมีคนหกคนเดินร้องไห้ออกไป

พระเจ้าสิริสุทโธทนะทรงให้บรรดาโหราจารย์ทำนาย พระสุบินนี้ แต่หาจะมีใครอาจทายถูกไม่ พอดีมีผู้เฒ่าคนหนึ่ง แต่งกายอย่างฤๅษีมาจากไหนไม่ปรากฏ รับอาสาทำนายพระสุบินถวาย ผู้ชรากราบทูลพระราชาว่า พระสุบินนี้ดียิ่งนัก สิ่งที่เห็นทั้งเจ็ดอย่างนั้นแหละคือความปิติใหญ่ยิ่ง ๗ ประการ ด้วยกัน

อันที่หนึ่ง ชงพระอินทร์ขาดยับนั้นหมายความว่า ความเชื่อถืออย่างเก่าจะหมดไป

อันที่สอง ช้างสารสิบเชือกนั้นหมายถึงทศพลญาณของพระบรมศาสดา

อันที่สาม ม้า ๔ ซึ่งเทียมราชรถนั้นหมายถึงว่า จตุราริยัจซึ่งจะนำพระโอรสให้พ้นความเศร้าหมองและสงสัยทั้งปวง

อันที่สี่ ล้อหมุนคือพระธรรมจักรอันล้ำเลิศ และ

อันที่ห้า กลองใหญ่ซึ่งพระโอรสทรงตี หมายความว่า คำสอนของพระองค์จะสะท้อนไปทั่วทั้งโลกสาม

อันที่หก รัตนะมีค่าล้ำที่พระโอรสทรงโปรยปรายประทานปวงชนนั้น คือพระธรรมอันล้ำเลิศซึ่งไม่เคยมีมาแต่ก่อน และเป็นที่ต้องประสงค์ของมนุษย์และเทพคาทั้งหลาย

อันสุดท้าย หกคนที่ร้องไห้ นั่น คืออาจารย์ของพระโอรสผู้ยิ่งกว่าตนเอง

ผู้ชรา นั้นทำนายถวายแล้วก็กราบบังคมลาหายไป พระเจ้าสิริสุทโธทนะให้อำมาตย์ไปตาม เพื่อพระราชทานรางวัล แต่หาตามพบไม่ เขากลับมากราบทูลว่า เมื่อไปถึงที่เทวาลัยซึ่งฤาษีนั้นอยู่ ได้พบแต่นกเค้าแมวบินจากแท่นบูชาเท่านั้นเอง

พระเจ้าสิริสุทโธทนะได้ทรงสดับคำทำนายก็ยิ่งทวีความหวาดหวั่นว่า พระโอรสจะเสด็จออกทรงผนวชเพื่อแสวงหาธรรมเสีย จึงรับสั่งให้เพิ่มจำนวนทหารยามประตูขึ้นอีก การดูแล ให้เข้มงวดกวดขันยิ่งขึ้น

แต่อนิจจา พระองค์จะทรงห้ามดวงตะวันมิให้ส่องแสง ห้ามได้หรือ ?

พระโอรสหนุ่มขอพระราชทานอนุญาตเสด็จเสียบพระนครอีกครั้งหนึ่ง และคราวนี้ขอเสด็จอย่างเงียบ ๆ ปลอมพระองค์อย่างชนสามัญออกไป และขออย่าให้ราษฎรรู้ตัวก่อน เพราะทรงปรารถนาจะเห็นภาวะที่แท้จริงของราษฎร ทูลพระบิดาว่า “ กลับมาคราวนี้ หม่อมฉันจะไม่ทูลขออีกต่อไป เพราะได้เห็นทุกอย่างสิ้นแล้ว ถ้าได้เห็นว่าคุณเป็นสุขทั้งหมดก็จะสบายใจ แต่ถ้าได้เห็นคุณเป็นทุกข์ หม่อมฉันก็คงได้ความฉลาดขึ้นบ้าง ”

พระบิดาไม่อาจขัดพระทัยพระโอรส จำต้องพระราชทานอนุญาต ดังนั้น ในวันรุ่งขึ้น โดยพระบรมราชโองการ ทหารยามต้องเปิดประตูให้พ่อค้าคนหนึ่งและเสมียนออกไป พระสิริทศตะกับนายฉันทะนั้นเองอันสภาพของชาวเมืองกบิลพัสดุ์ ซึ่งพระสิริทศตะกอดพระเนตรเห็นในครั้ง นี้ ก็เป็น ไปดังที่มันเป็นอยู่แต่เดิม ปราศจากการตกแต่ง เพื่อลวงแต่อย่างใด

ตามถนนแข็งแะไปด้วยศัพท์สำเนียงต่าง ๆ พ่อค่านั่งขัดสมาธิริมทาง ร้องขายเครื่องเทศและเสื้อผ้าอ้อมมี ผู้ซื้อที่ยืนต่อราคา เกียกกัน ทะเลาะกันวุ่นวาย รถบดหินวิ่งมาและเสียงร้องตะโกนให้หลีกทาง คนหามแคร่เดินร้องเพลงมาอย่างสบายใจ มองไปอีกทางหนึ่ง ก็เห็นร้านชำขายของต่าง ๆ แผลงวันตอมอยู่วุ่น หญิงหนึ่งทูนไหน้ำเดินมาทำทางทะมัดทะแมง มือหนึ่งอุ้มเด็กอ่อนตาดำ ๆ ช่างทอผ้าก็ชักเส้นด้าย กระตุกกระสวย ช่างทำกระเอาซ้อนตีแผ่แผ่นเหล็กออกไปให้บาง บ้างก็เอาหอกดาบซุกเข้าไปในเตาไฟแดงฉาน ไร่ ร้อนฟุ้งมาปะทะ สุนัขวิ่งมาค้อม ๆ มอง ๆ หาอาหาร ทหารเดินผ่านไป เสียงดาบกระทบฝักคังกริ่ง ๆ พร้าหมอนเดินเหล็กเข้าไพร่สุทรไปอย่างถือตน หมองูนั่งเป่าปี่เสียงแหบโหย งูตัวใหญ่ตากลก แผ่พังพานร่านาสะพริงกิ้ว เจ้าสาวแต่งกายสีงาม นั่งคลุมหน้ามาในรถวิวาร์ หญิงหนึ่งถือเครื่องสักการะเข้าไปในเทวาลัย เพื่อขอบุตรจากเทพเจ้า พระโอรสทรงเพลนไปในการทอดพระเนตรสิ่งเหล่านี้ ด้วยไม่เคยเห็นมาแต่ก่อน

ทันใดนั้นเอง พระองค์ได้สดับเสียงครางข้างถนนว่า “ ช่วยด้วย ช่วยด้วย จะตายก่อนถึงเรือนอยู่แล้ว ” คนเจ็บเป็นกาฬโรคคนหนึ่งนอนจมฝุ่นอยู่ ร่างกายเต็มไปด้วยผื่นแดง เหงื่อเม็ดใหญ่เต็มหน้าผาก บิดตัวเครียด ๆ ชักไปมา ปากบวมเขียว นัยน์ตาเหลือกกลน มองดูน่าเวทนา เขาพยายามลุกขึ้นยืน แต่ก็โงนเงนล้มคว่ำลงไปอีก ปากร้อง โอ๊ย โอ๊ย ด้วยความเจ็บปวด

พระบรมโอรสทรงผลจากนายสารถิ วิ่งเข้าไปประคองไว้ทันที พระหัตถ์ลูบร่างกายคนเจ็บเบา ๆ ด้วยความเวทนา
ทรุดองค์ลงนั่ง แล้วยกศีรษะคนเจ็บวางบนพระขงฆ์ ปลอดภัยแล้วตรัสถามด้วยปรานีว่า

“ภราคร เจ้าเป็นอะไรไปหรือ ?”

เมื่อไม่ได้คำตอบ ก็ตรัสถามมหาดเล็กว่า “ฉันทะ คนผู้น่าสงสารนี้เป็นอะไร ?”

นายฉันทะทูลสนองว่า “พระยุพราชพระเจ้าข้า คนนี้ เขาเจ็บเป็นกาฬโรค แต่ก่อนเขาก็แข็งแรงอยู่ เลือดบริสุทธิ์
อย่างคนทั้งหลาย แต่บัดนี้โรคภัยกินเขาแล้ว หัวใจเขาเปลี่ยนไป เต็มซ้ำและไม่เป็นจังหวะ เส้นประสาทของเขาก็ตั้ง
เครียด เจียนจะขาด ทอดพระเนตรดูเขาสี พระเจ้าข้า เขาชักใหญ่ ตาแดงดังไฟ หายใจแรง ประเดี๋ยวเกิด ประเดี๋ยว
กาฬโรคทำลายเขาหมด เขาต้องตายอย่างทุเรศ ทรงวางเขาเสียเถิด พระองค์ ไม่ดีดอก โรคอาจติดต่อกับพระองค์ได้”
พระยุพราชหนุ่มหาอาจทอดทิ้งเขาได้ไม่ ทรงลูบคลำเขาต่อไป แล้วรับสั่งว่า “ฉันทะ คนอื่นก็เป็นอย่างนี้ได้เหมือน
กันหรือ ?”

“พุทโธ ได้สิพระเจ้าข้า โรคภัยมีหลายอย่าง กลาก เกล็ดอื่น เหน็บชา อัมพาต สันนิบาต อหิวาต์ พยาธิ และ อื่น ๆ อีก
สัตว์ทั้งหลายต้องเจ็บตามยถากรรมของตน”

“โรคมันมาสู่คนอย่างไร ฉันทะ ? มันไม่มีตัวไม่ใช่ หรือ ?”

มันมาเหมือนงูพิษพระเจ้าข้า มาเจียบ ๆ มาเร็ว เหมือนอสูริบาต บางคนมันก็ทำลาย บางคนมันก็เว้น”

“ถ้าอย่างนั้นมนุษย์ที่อยู่ด้วยความกลัว เวลาจะนอนใจเขาสั่นระริก หลับไม่สบายเลย เพราะว่าเขากลัวความเจ็บไข้
เจ็บแล้วก็พิการ และแก่อย่างนั้นหรือ ฉันทะ ?”

“พระเจ้าข้า ดั่งนั้น”

เมื่อเจ็บนาน ๆ และเมื่อชราลงมาก ๆ แล้ว เขาเป็นอย่างไรในที่สุด”

“ตาย พระเจ้าข้า คนเราต้องตายทุกคน นั่นอย่างไร เล่าคนตาย ทอดพระเนตรสิพระเจ้าข้า”

บุคคลหมู่หนึ่งเดินคร่ำครวญสะอื้น ให้มาสูริแม่ น้ำ คนหนึ่งถืออ่างดินใส่ถ่านสุกแดงแกว่งนำหน้ามา ถัดไปที่ญาติ
โกนผมแสดงความทุกข์ ผ้าพันศีรษะไม่มี ปากเขาร้อง “รามะ-โอ รามะจุงโปรด” ถัดจากนั้นก็มีคนหามแคร่ไม้ไผ่
ภายในมีผี ชากศพแข็งผอมแห้ง ขาเหยียดตั้ง สีข้างกลวง ซี่โครงขึ้นเป็นอัน ๆ ยิงฟันแทง กายนั้นชโลมด้วยขมิ้นและ
เหลือง เขานำไปยังจิตกาธานริมลำธาร แล้วก็จุดไฟขึ้นเผา หนึ่งแห่งเกราะ ไหม้เร็ว กระดูกแตก ควันขึ้นโขมง ไฟ
กระหึ่มคราง แล้วค่อย ๆ มอดลง ร่างกายหายไปแล้ว เหลือแต่กระดูกชิ้นเล็กน้อยเป็นสีขาวอยู่ในถ่านสีแดง-อนิจจา
เจ้าชายหนุ่มตรัสว่า “นี่หรือที่สุดของคนทั้งหลาย”

“พระเจ้าข้า นี่แหละคนเราซึ่งเดิน ไปมานี้ พอตายแล้ว ชากเขาก็ไร้ค่า เขาไม่มีความรู้สึก ไม่รู้จักเจ็บจักทุกข์ ไม่รู้จัก
สนุกสบาย อักคิเผาไหม้เขาก็ไม่รู้ เขาไม่ได้ยิน ไม่ได้เห็นต่อไป คนร้องไห้เขาก็ไม่รู้ สัตว์โลกทุกคน ไม่อยู่ยั่งยืนได้
เขาต้องเป็นดังนี้ เขาต้องตายด้วยอาการต่าง ๆ กัน คนผู้ใหญ่ ผู้น้อย แม้กระทั่งสัตว์ก็เหมือนกันหมด นี่แหละคือ
สภาพของสัตว์โลก การหมุนเวียนของสัตว์โลกเป็นดังนี้ พระเจ้าข้า”

พระสิทธัตถะ ได้สดับ ถิ่นน้ำพระเนตรไหล สะอื้นให้ด้วยความสงสารเหล่านมนุษย์ ทรงแหงนดูอากาศ และกลับทอด
พระเนตรดูปฐพี แต่ทรงทำอยู่ดังนี้ก็หลายครั้ง พระทัยครุ่นคำนึงถึงแต่ความทุกข์ของโลก

“โอ้ โลกนี้หนอเสร้านัก เพื่อนมนุษย์ของเราจักต้องพบโรคาพยาธิ ต้องแก่ ต้องตาย ความสุข ไม่อยู่ยืนาน แม้ความรักก็ต้องจบสิ้นด้วยมัจจุภัยเป็นที่สุด และเมื่อตายแล้วก็เกิดใหม่ รับทุกข์ต่อไปไม่รู้จักจบสิ้น ที่เราหลงระเริงอยู่นี้ ก็เป็นความสุขปลอมทั้งสิ้น ความสุขของเราเองก็เช่นนั้น แต่ก่อนนี้เราไม่รู้เลย ไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยินสิ่งเหล่านี้ ชีวิตสุขของเราจะเปรียบก็ไม่ผิดกระแสน้ำ ไม่ไหลผ่านเฉพะสวนบุปผชาติและบ้านเรือนเท่านั้น มันจะต้องผ่านโขดหิน โคลนตม และก็ไปสุดลงที่ห้วงมหรรรณพ ม่านที่เคยบังตาอยู่ก็จะเผยให้เห็นความทุกข์ เราเองก็ไม่ผิดอะไรกับเขาเหล่านั้น ที่อ่อนวอนให้พระเจ้าช่วยทุกข์ แต่ก็หาได้รับความช่วยไม่ บางทีเทพเจ้าจะทรงต้องการความช่วยเหลือด้วยกรรมัง เพราะเมื่อคนร้องไห้ นั่น ท้าวเธอไม่ทรงช่วยเหลือ หรือว่าท้าวเธอจะทรงมีอำนาจน้อย พระพรหมทำไมจึงสร้างโลกให้ลำบากดังนี้ จำเป็นเหลือเกินที่จะต้องมีส่วนช่วยเหลือ คนทุกข์ยากทั้งหลาย ถ้าฉันช่วยได้ ฉันจะไม่ให้ใครต้องร้องไห้เลย”

“ฉันนะ พาเรากลับบ้านเกิด เราได้เห็นหมดแล้ว เอ็นดูช่วยพาเรากลับบ้านด้วย”

พระราชบิดาได้สดับความไม่สบายพระทัยของพระโอรส ก็เร่งสั่งให้นายยามกวาดขันเรื่องคนเข้าออกกว่าแต่ก่อน จะลดหย่อนได้ก็เมื่อครบเจ็ดวันหลังจากทรงสุบินแล้ว

บทที่ ๔

จันทร์เพ็ญในจิตรมาส

ในที่สุด วันกำหนดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะทรงสละโลกิยสุขและอำนาจอันใหญ่หลวง ไปบำเพ็ญญาณเพื่อจะหาทางดับทุกข์ และแสวงสุขอัน ไม่มีที่สิ้นสุดก็มาถึง
วันนั้นเป็นวันขึ้นสิบห้าค่ำ เดือนเมษายน พระจันทร์เต็มดวงสว่าง ส่องแสงอันสุกสกาวเป็นนวลไขลงจับต้นมะม่วง ซึ่งมีลูกเป็นพวงสุกหอม ดอกอโศกเริ่มบานส่งกลิ่นหอมหวาน ไปทั่วทั้งพระนคร ลมพัดเฉื่อย ๆ ลงมาจากยอดเขาหิมालัย แสงนวลไขของดวงจันทร์กระจ่างจับโลกดูแจ่มใส สรรพสำเนียงใด ๆ ก็เจิบสงัด แว่วแต่เสียงจิ้งหรีดและเรไรกริรร้องระงมไปทั่วสนามหญ้า นาน ๆ จึงจะได้ยินเสียงทหารยามตีกลอง และร้องขานเวลาเปลี่ยนเวร มันเป็นเวลาอันเจิบสงัด และเป็นสุข

แต่ในคืนวันนั้นเอง พระนางยโสธราผู้ยอครักของพระบรมโอรส หอาจบรรมหลับสนิทไม่ พระเทวีหวาดผวาสะคุ้งตื่นทั้งองค์ แล้วกันแสงให้ จับพระหัตถ์พระสวามีมาจูบถึงสามครั้ง ด้วยพระอาการหวนละห้อย พระสิทธัตถะตื่นบรรทมขึ้นถามว่า กันแสงด้วยเรื่องอะไรกัน พระนางเล่าถวายว่า พอหลับเนตรลงก็ทรงเห็นสามสิ่งน่าสะพรึงกลัว

เมื่อหลับเนตรครั้งแรก ทรงเห็น โศเภอกผู้ชาวฝั่งตัวหนึ่ง ภายกำยำสมเป็นจำฝูง ที่หน้า โคนันมีแก้วมณีเม็ดใหญ่ซึ่งตกลงมาจากฟากฟ้ามาติดอยู่ รัศมีดวงมณีนั่น โชติช่วงสว่างยิ่งนัก วัผู้เดินอย่างเข้มช้าออกพระทวารไป หามีใครขัดขวางไว้ไม่ ทั้ง ๆ ที่มีเสียงร้องลงมาจากเบื้องบนว่า “ถ้าปล่อย โศออกไปแล้ว ความรุ่งเรืองพระนครจะหมดไป

ด้วย” พระนางทรงร้องสั่งให้คนปิดพระทวารไว้แน่น และพระองค์ก็ทรงกอดคอ โคนั้นไว้ แต่โคพยศแผดเสียงร้อง
ก้องกังวานแล้วแผ่นทะยานออกนอกประตูไป พระนางก็ทรงสะดุ้งผวาขึ้น
ครั้นระงับหลับเนตรลงใหม่ ก็ทรงสุบินเห็นเทพเจ้าสี่องค์เสด็จลงมาจากฟากฟ้ามาสู่พระนครนี้ ในขณะเดียวกัน
ธงชัยหน้ารถทรงอินทราธิราชก็หักสะบั้น แล้วมีธงใหม่ขึ้นปลิวสะบัดแทน ธงนั้นมีรัศมีสีแดงสดใส มีอักษรเงินปัก
ไว้ เมื่อใครอ่านเข้าก็มีความยินดียิ่ง ลมพัดมาเฉื่อย ๆ คลื่นซอกอกให้คนเห็นตัวหนังสือ แล้วบันดาลมีดอกไม้สีต่าง ๆ
โปรยปราย ลงมาดังสายฝน อันพรรณบุปผาชนิดนี้ในพระอุทยานหามีไม่
พระสวามีตรัสว่า “ฝันอย่างนี้ก็เป็นแล้วนี่”

แต่พระนางทรงเล่าคือไปว่า “ยังมีอีกเพคะ ในตอนท้ายของฝัน หม่อมฉัน ได้ยินเสียงร้องดังสนั่นหวั่นไหวว่า ‘จวน
ถึงเวลาแล้ว เวลากำหนดใกล้เข้ามาแล้ว’ หม่อมฉันเลยสะดุ้งตกใจตื่นขึ้น”

พอหลับไปอีกเป็นครั้งที่สาม ก็ทรงสุบินว่า พระนางหวาดผวาลุกขึ้นในตอนดึก ลืมพระเนตรดูทั้ง ๆ ไม่เห็นพระ
สวามี พบแต่แขนยเปล่ากับฉลองพระองค์ทิ้งไว้ พระนางทรงหวั่นหวาดยิ่งนัก และพอขยับองค์ลุกขึ้นนั่ง สายสะอึก
ซึ่งพระสวามีประทานให้ก็กลับเป็นงูพิษ กำไลข้อบาทหล่นกระจาย สายสังวาลขาดหลุด พุทธรักษาซึ่งแซมเกศาอยู่ก็
เหี่ยวแห้ง พระวิสูตรขาดหล่น แล้วก็ได้สดับเสียงโศกเพื่อร้องมาแต่ไกล และอีกครั้งหนึ่งมีเสียงร้องว่า “ถึงเวลา
กำหนดแล้ว”

เล่าจบแล้วพระนางก็กินแสงให้ ทูลถามว่าสุบินนี้หมายความว่าพระนางจะสิ้นพระชนม์ หรือว่าจะทรงประสบความ
ร้ายแรงยิ่งไปกว่ามัจจุภัย คือการถูกพระภักศาตอดทิ้ง หรือว่าพระสวามีจะถูกทำร้ายลักพาไปเสีย

พระสิทธิธิดาทรงพิศดูพระพักตร์เทวี พระเนตรเปี่ยมไปด้วยความกรุณา ตรัสปลอบพระนางว่า พระองค์ทรงรักนาง
อยู่เสมอ แม้พระสุบินนั้นเป็นนิมิตบอกถึงมรรคอันจะนำไปสู่ความสุขและความปลอดภัยของโลก ก็ขอให้ทรงแน่ว
พระทัยว่า พระองค์ทรงรักเธออยู่เสมอ พระนางก็ได้ทรงทราบแล้วว่า พระองค์ทรงวิตกถึงความทุกข์ของชาวโลกมา
นานแล้ว และใครจะทรงหาหนทางดับทุกข์ให้เขาเหล่านี้ พระทัยของพระองค์หาได้แปรไปรักนางอื่นไม่ หากมีเหตุ
ใดเกิดขึ้น ขอให้นึกถึงโคผู้และธงอันสดใสนั้นเถิด อันใดที่พระองค์ทรงเสาะแสวงหาเพื่อความสุขของชาวโลกทั้ง
หลาย ก็จะต้องนำสุข อันสูงสุดมาสู่พระนางด้วยเหมือนกัน

“เธอก็ทราบอยู่แล้วว่า ใจของพี่เป็นอย่างไร พี่รักเธอมากที่สุด เพราะว่าใจของพี่นั้น รักสัตว์มีชีวิตทั้งหมดทีเดียว ขอ
ให้หลับเสียเถิดและไม่ต้อง สะดุ้งหวาดผวา พี่จะเฝ้าดูแลอันตรายให้”

ดังนั้น พระนางยโสธราภิรมย์หลับไปอย่างว่าง่าย หลับไปทั้ง ๆ ที่น้ำพระเนตรยังอาบพักตร์และพระทัยหวาด
ผวา เพราะทรงสดับเสียงว่า “ถึงเวลาแล้ว ถึงเวลาแล้ว” มิได้ขาดเลย

ในยามนั้น รัชนิเต็มดวงกำลังขึ้นสูง ท้องฟ้าปราศจากเมฆหมอก รัศมีสีเงินยวงกระจ่างจับโลก ดูประดุจกลางวัน
และจันทร์เพ็ญในคืนนั้นก็เสมือนจะกล่าวถ้อยทูลว่า

“ราตรีนี้ เหมาะที่สุดแล้ว พระเจ้าข้า พระองค์เสด็จมาถึงทางแยกแล้ว จะทรงเลือกเอาทางของจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่
เคลื่อนล้อรถไปบน ความสมบูรณ์พูนสุข หรือจะทรงเลือกทางทุรกันธาร เสด็จโดย องค์เดียวไปโปรดสัตว์ทั้งหลาย
ในโลก”

และในเวลาเดียวกัน นั้น พระมหาโพธิสัตว์ทรงสดับเสียงทูลจากที่มีคำว่า “ถึงเวลา แล้ว- ถึงเวลาแล้ว” เมื่อทรงได้ยินเสียงนี้พระบรมโอรสก็ทรงตะลึง พระเนตรจับนิ่งอยู่ที่ดวงรัชนีอันแจ่มใสและบริสุทธิ์

จริงหรือ ? เวลาได้มาถึงแล้ว ที่โยธราสุบินไปว่า ถึงเวลาที่เราจะจาก โลกนี้ไปแสวงธรรมมาถึงแล้วนั้นจริงหรือ เธอได้รู้ล่วงหน้าและอ่านชะตาของเราออก ที่จริงก็ถูกของเธอแล้ว เราเกิดมาเพื่อความสุขของผู้อื่น เราไม่เคยต้องการชัศดาบ และให้ลอร์ดของเราหมุนไปในทะเลเลือดและบนซากศพเลย เราต้องการเดินไปตามทาง ซึ่งสะอาด ผ่องแผ้ว ปราศจากเวร แม้เราจะนอนบนพื้นดิน กินอาหารอันเขาบริจาคนำมาให้ และแต่งกายอย่างคน โศกก็ตาม เราจะประพุดดินอย่างนั้น เพราะเราไม่อาจทนตีความความสุขอยู่ในวัง แล้วทิ้งผู้อื่นให้ทรมาณอยู่ได้

อนิจจา เสรีนัก โลกเรานี่เสรีนัก ใครเล่าจะช่วยโลกได้ พระเจ้าหรือ พระอินทร์ พระพรหม หรือ ? เรายังไม่เห็นว่ พระองค์ทรงช่วยใครเลย กองไฟที่ เขาก่อขึ้นบูชา และอ่อนวอนขอความช่วยเหลือนั้นมีประโยชน์อันใด ควันทไฟ ลอยขึ้นสูง แล้วก็หายไปในห้องฟ้า มนุษย์ผู้บนบวงสรวงยังจะได้พ้นทุกข์ พ้นความเจ็บไข้ และพ้นความตายหรือ อนิจจา ใครเล่าจะพ้นความเกิด ความตาย ความว้าววนอยู่ในวัฏสงสารได้ แม้พระพรหมเอง พระคัมภีร์ก็ยังบอกว่า เวียนเกิดเวียนตายเหมือนกัน ไม่ผิดอะไรกับมนุษย์ และไม่ผิดอะไรกับสัตว์สี่เท้าสองเท้าและเลื้อยคลาน โลกเรานี้มีคนรัก เรายังตีไปด้วยความไม่รู้ ความหวาดกลัว ความมัวเมาขมขื่น เราทั้งหลายตกอยู่ในห้วงทุกข์เดียวกันทั้งสิ้น เราไม่ควรจะนั่งอยู่ในความเพลินเพลิน ในเมื่อคนอื่น เขาต้องทุกข์ และอีกประการหนึ่ง เราเองก็หาอาจหลีกเลี่ยงพ้น โรคาพยาธิ ความแก่และความตายได้ไม่ เราจะสละเสียซึ่งความสุขนี้ ไปแสวงหาความจริง ค้นความลับ ซึ่งแฝงอยู่ในทุกสิ่งทุกอย่าง แล้วนำความรู้ที่นั่นมาช่วยชาวโลกทั้งหลายให้พ้นทุกข์ดีกว่า อันสมบัติใน โลกนี้หายั่งยืนและหา อาจทำเราให้เป็นสุขได้ตลอดไปไม่

เมื่อทรงรำพึงถึงความทุกข์ และความเวียนว่ายอยู่ในห้วงทุกข์ของมนุษย์ทั้งหลายแล้ว พระผู้ทรงสมภพมาเพื่อช่วย โลกให้พ้นจากความมืดมน ก็เปี่ยมไปด้วยความรักและความสงสารในชาวโลก พระหทัยไหวหวั่นประหนึ่งว่าความทุกข์ทั้งหลายนั้นเป็นของพระองค์เอง ตัดสินพระทัยได้ทันทีว่า จะยอมเสียดุลอำนาจและราชสมบัติมหาศวรรย์ ยอมสละแม้กระทั่งพระบิดา และพระชายาผู้เป็นที่รักยิ่งพระหฤทัย

“โยธราเอ๋ย พี่ชองจากไปก่อน ลูกน้อยของเราก็เช่นกัน ทูลกระหม่อมพระบิดาของหม่อมฉัน โยธราผู้เป็นที่รัก ลูกน้อยและชาวเมืองทั้งปวง ขอให้ทนความทุกข์รอไปสักหน่อยหนึ่งก่อน ขอลาออกไปเรียนพระธรรม นำแสงสว่าง กลับมาให้ ทรายใดที่ยังไม่พบหนทางอันดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิงแล้ว จะไม่ขอลากลับมาเป็นอันขาด”

แล้วพระสวามีหนุ่มก็โน้มพระองค์ลงจูมพิศโยธราแต่เบาๆ ด้วยเกรงว่าพระนางจะทรงตื่นบรรทมขึ้น เขยื้อนพระองค์ออกมาห่าง แล้วเพ่งพินิจดูพระชายาอดหทัยด้วยความรักและอาลัยอย่างสุดซึ้ง ถ้อยคำที่รำไห่นั้นครวญอยู่แต่ ภายใน เพราะพระองค์มีอาจเอ่ยโอรสออกจากราให้ไปกระทบโตตพระนางได้ ทรงเกรงไปว่า พระวาจอันเบาที่สุด นั้นจะไปสัมผัสประสาทอันหวาดไหวเป็นที่สุดแล้ว และมันจะทำให้พระนางทรงตื่นขึ้น ขัดขวางการเสด็จออกทรง ผนวชของพระองค์เสีย ความรักความอาลัยนั้นสุดกลั้นได้ พระองค์ทรงปล่อยให้น้ำพระเนตรไหลลงอาบพระพักตร์ ไม่ขาดสาย ค่อย ๆ ขยับพระองค์ลงจากพระแท่นบรรทม เสด็จเวียนประทักษิณสามรอบพระชายา เพื่อกันภัยมิให้มา แฝวพานผู้เป็นที่รักซึ่งอยู่หลัง แล้วทรงยกพระกรกุมพระอุระ กันมิให้ดวงหทัยอันเด่นนั้นส่งเสียงออกมาให้กระทบ โตตพระนาง จรดปลายพระบาทดำเนินไปทางพระทวารโดยเงียบ ยังไม่ทันออกไปก็ทรงชะงักด้วยหวนอาลัย พระ

นาง แต่ทรงหวานไปหวานมาอยู่ดั่งนั้นถึงสามครั้ง ในที่สุดก็ทรงตัดสินพระทัยได้อย่างเด็ดขาด ทรงหยิบพระภูษาขึ้นคลุมพระเศียร แล้วเปิดพระวิสูตรออกไปทันที โดยไม่เหลียวมองมาเบื้องพระปฤษฎางค์อีกเลย เบื้องหน้าพระวิสูตรนั้น เหล่านางสนมกำนัลนอนหลับอยู่ดาดราย มองดูประจูดอกบัวอันหุบกลีบในเวลากลางคืน นางโคตมีและคุณกาฬแฝดทั้งคู่ผู้นี้ต่างด่าสาสนิถ กำลังหลับเนตรพร้อมอยู่เคียงกัน พระมหาโพธิสัตว์เสด็จผ่าน ทอดพระเนตรเห็นก็ตรัสว่า

“ลาก่อนเธอผู้เป็นที่รัก เราจะต้องขอลาไปก่อน เพราะถ้าเราไม่ไป เธอจะต้องตายสูญหายไปตามธรรมดาโลก แต่ว่าเมื่อตายไปแล้วไปไหน ไม่มีใครรู้ เหมือนกุหลาบซึ่งเหี่ยวแห้งลงแล้ว สีอันสวยงามของมันหายไปไหน ? เมื่อเทียนดับ เปลวเพลิงหายไปไหน ? ถ้าหากเราขึ้นอยู่กับพวกเธอด้วยความสนุกสนานต่อไป เราจะไม่มีวันรู้เรื่องนั้นเลยเป็นอันขาด แม้ว่าจะสุขสบาย เราก็อยู่ไม่ได้เป็นอันขาด หัวใจเราระทมไปด้วยทุกข์ ในเมื่อเห็นคนอื่นต้องเป็นเหยื่อของความทุกข์ ลาก่อน เราขอลาเพื่อนรักทั้งหลาย ไปนำแสงสว่างนั้นกลับมา”

แล้วพระผู้ยอมตัดขาดจากความสุขก็จรดปลายพระบาท ค่อย ๆ ก้าวไปยังที่ซึ่งไม่มีแสงโคม ขณะนั้นรัชนีเปล่งแสงจ้ากระจ่างงามน่ายกย่องยิ่งกว่าเดิม คุชทอดสายตาลงมาดูพระองค์ละนั้น ลมโชยมาอ่อน ๆ ชายฉลองพระองค์สะบัดพลิว ดอกไม้ในสวนก็แย้มกลีบออกดั่งยามรุ่งอรุณ สีเหลือง แดง ชมพู ม่วงตระการตา พระพายพัดมาในคราวใดกลิ่นหอมหวานก็ตลบอบอวลไปทั้งสิ้นในคราวนั้น แผ่นดินไหวสะเทือนเลื่อนลั่น ประหนึ่งว่า อูระพระธรณีเดินโคดด้วยความปรีดาเป็นที่ยิ่ง ในการเสด็จออกทรงผนวช เทพเจ้าทุกห้องฟ้าแซ่ซ้องสาธุการ บรรเลงดุริยางค์ดนตรีวังเวงหวานไปทั่วทิศานุทิศ

พระโอรสทรงปลุกมหาเด็กล่าว่า “ฉันนะลูกขึ้นเถอะ ช่วยผูกม้าให้เราที”

“อะไรกันพระเจ้าข้า จะทรงอาษาในเวลาดึกดื่นอย่างนี้หรือพระเจ้าข้า” นายฉันนะผลุดลุกขึ้น และออกอุทานด้วยความประหลาดใจ

“จู้ยี้ ค่อย ๆ หนอย ฉันนะ ถึงเวลาแล้วที่เราจะหนีกรงทองออกไปแสวงหาความจริง และหนทางดับความทุกข์ทั้งหมดให้สิ้นไป เพื่อจะได้กลับมาช่วยคนทุกคน”

“อนิจจา นี่ก็เป็นจริงดั่งพระดาบสท่านายแล้วพระเจ้าข้า การเสด็จทรมันดารในป่า ทรมานพระกายนั้น เป็นความดีอยู่หรือ ?”

“ฉันนะ เราเกิดมาเพื่อประโยชน์อันนี้ให้แก่ผู้อื่น เราไม่ใช่จักรพรรดิ ราชสีมาของเรานั้นกว้างขวางกว่าดินแดน ซึ่งเต็มไปด้วยมรณภัยมากนัก ฉันนะ ขอม้าให้เราเถิด”

“พระเจ้าข้า แล้วพระชนกเล่า ? พระองค์ก็จะทรงโสภณเสรีรา หทัยสลาย เพราะความสุขของพระบิดานั้นอยู่ที่การได้เห็นพระองค์ทรงเป็นมหาจักรพรรดิดังนี้ แล้วพระยุพราชจะกลับมาโปรดพระบิดาได้อย่างไร พระเจ้าข้า?”

“ความรัก ซึ่งเต็มไปด้วยหวังผูกพันนั้นมีขอบคอก เรายรักบิดาเราเหมือนอัน แต่รักความจริง และรักที่จะสร้างความสุขให้แก่โลกมากกว่า ฉันนะ ขอม้าให้ฉันเถิด”

นายฉันนะเหลือที่จะทักทานได้ ก็ลุกขึ้นไปหาม้ากัณฐกะด้วยใจสลดระทด จัดแจงแปรงขนให้ แล้วผูกอาน รัศสายหนังฝังเพชรโชติช่วง ใต้อาสนาทองทั้งคู่ เสร็จแล้วนำมาถวาย อัสดรแสนรู้มองเห็นเจ้านาย ก็วิ่งเข้าหาร้องก้องสนั่นด้วยความยินดี แต่เทพเจ้าปิดกรรมคนทั้งหลายหาให้ได้ยินไม่

พระลิตถ์ตะจับเส้นผมม้า ตบคอ แล้วก็กระซิบบอกอาชาไนยว่า “กัณฐกะ อย่าอะอะไปนะ เราจะไปแสวงหาความจริงเพื่อเอามาช่วยทุกคนทั้งหลาย จะไปพบ ณ ที่ใด นั่น เรายังรู้ไม่ได้ จะลำบากยากแค้นเพียงใด เรายังรู้ไม่ได้ กัณฐกะ ช่วยพาเราหนีไปด้วยนะ พอเราตะลึงขังขอให้ควบไปเร็วดังลม ดังไฟ ดังอากาศ ขอให้เจ้าเป็นกำลังช่วยเราในการทำงานเพื่อประโยชน์ของโลกด้วย ช่วยพาเราไปให้พ้นกบิลพัสดุ์ก่อนสว่างนะ”

พอตรัสขาดคำก็เสด็จขึ้นหลังอาชา ม้าทรงแสนรู้ควบออกวิ่งไปโดยเร็ว และเมื่อถึงกำแพงประตู ก็กลายเป็นพระทวารเปิดออกเองอย่างง่ายดาย เหล่าทหารยามทั้งหลายพากันหลับสนิท ทั้งร้อย ทั้งพัน ด้วยมีอาภรณ์ลมอันโชนเยื้อยสลายนั้นได้

ไม่ทันรุ่งสาง พระโอรสก็เสด็จพ้นกรุงกบิลพัสดุ์เข้าเขตป่า พอไปถึงฝั่งแม่น้ำอนโนมา อันมีคลื่นสาดฝั่งอยู่ช่า ๆ เป็นฟองขาว พระองค์ทรงหยุดกัณฐกะ เสด็จลงจากอาชา ทรงจุมพิตกัณฐกะระหว่างกรรม แล้วตรัสแก่นายฉันทนะว่า “เราขอบใจมาก ในการออกมาด้วยในครั้งนี้ จงแน่ใจเถิดว่าเรารักเจ้าเสมอกับที่เจ้ารักเรา เราถึงที่หมายแล้ว ช่วยนำม้ากลับไปบ้านด้วย สร้อยคอไข่มุกนี้หนักเกินไป เครื่องทรงนี้ก็ไม่ใช่เหมาะแก่สภาพของเราแล้ว เข็มขัดก็เอาคืนไปเสียด้วย และอ้อ เกศของเรายาวนัก ช่วยตัดให้ด้วย นำไปถวายพ่อด้วยนะ ทูลว่า ลูกชายขอกราบลา จนกระทั่งไปเรียนรู้อะไรที่เขาต้องการแล้วจะกลับวัง พร้อมด้วยแสงสว่างแห่งปัญญาอันจะพาโลกให้พ้นความมืดมน มันเป็นสมบัติที่เลิศกว่าสมบัติจักรพรรดิยิ่งนัก ช่วยทูลด้วยว่า ลูกชายทูลลาไป ทั้งนี้เพราะรัก รักและหวังให้ทุกคนได้เป็นสุขทั่วหน้ากันไปบอกด้วยนะ ฉันทนะว่า เราจะกลับมาช่วยโลก”

บทที่ ๕

ดาบสหนุ่มแห่งรัตนคีรี

ล้อมรอบเมืองราชคฤห์แห่งพระเจ้าพิมพิสารนั้น มีปญฺจคีรีภูเขา ๕ ยอดเป็นอาณาเขตทางกัน ยอดหนึ่งคือไพทาระ เขียวชอุ่มอยู่ด้วยต้นมะนาว ยอดหนึ่งคือพิบูลละตู่ใหญ่ ที่เชิงเขามีแม่น้ำอุ่น ๆ ไหลผ่าน ยอดหนึ่งชื่อตะโปวัน ทอดเงามืดทะมึนลงไปบนสระกว้างใหญ่ มองดูคูจะมีหินดำตระหง่านอยู่ใต้น้ำ ยอดหนึ่งชื่อคิณฑกฏ และอีกยอดหนึ่งซึ่งอยู่ทางบูรพทิศนั้นมีนามว่ารัตนคีรี ด้วยเป็นที่เกิดของแก้วมณีหลายหลาก มีรอยทางจรคดเคี้ยวอยู่แถบดงไผ่ ผ่านหญ้าฝรั่นและ ป่าอัมพพฤกษ์ ผ่านศิลาน้อยใหญ่และหินขาวบริสุทธิ์ด้วยน้ำนม ทางลาดไปตามไหล่เขา ซึ่งคารคาสไปด้วยยอดดอกไม้ปานานาพรรณ ค่อย ๆ สูงขึ้นไปทางทิศประจิม จนกระทั่งถึงป่ามะเดื่ออันให้ร่มเงา บังแสงตะวัน ตรงหน้าถ้ำแห่งหนึ่ง ท่านทั้งหลายผู้มาถึง ณ ที่นี้ ควรถอดรองเท้าและโน้มเศียรลงอภิวัตน์ จะหาที่ใดบริสุทธิ์และควรแก่การเคารพยิ่งไปกว่านี้ไม่มีอีกแล้ว เพราะว่าพระผู้ทรงสละบัลลังก์จักรพรรดิของเราได้เสด็จมาประทับอาศัย ณ ที่นี้

พระองค์ทรงละเพศฆราวาส คลุมองค์ด้วยจีวรเหลือง เสวยอาหารอย่างแรมแค้น ซึ่งฝูงชนบริจาควาย คำลาก็บรรทมบนพื้นหญ้าแต่องค์เดียว สดับเสียงเสื่อคำณรื่องกระหึ่มครางรอบถ้ำ ด้วยพระทัยอันสงบเยือกเย็น ทรงบำเพ็ญสมาธิสงบนิ่งประคองภาพัน นิ่งนานและไม่รู้สึกเลย แม้กระทั่งเวลาที่ลูกกระรอกชุกชุกขึ้นไปวิ่งเล่นบนพระเพลา นกเล็ก ๆ นำลูกอ่อนมาวางที่ชอกพระบาท พิราบบินมาจิกข้าวจากบาตรข้าง ๆ พระองค์

นักบวชหนุ่มจะประทับเข้าสมาธิตั้งแต่วเวลาเที่ยง ตะวันเผา โลกแผดแสงจ้า จนกระทั่งถึงเวลาอาทิตย์อัสดง พระก็หา ลืมพระเนตรคูดวงตะวันอันเหลื่อมเขา ว่าจะลับไปอย่างไรไม่ สีม่วงแห่งสายฝนหัลบหายไปจากเขตกว้างใหญ่แล้ว คารกาขึ้นคารคายท้องฟ้า นกเค้าแมวส่งเสียงร่อนนำสะพริงกิ้ว แต่ พระหาได้ทรงสดับไม่ ยังคงสงบพระทัยนั่งอยู่ กับการไคร่ครวญหาเหตุผล สืบสาวเรื่องราวของชีวิตว่ามันตั้งต้นมาอย่างไรกัน และไปสิ้นสุดลงที่ตรงไหน แต่ทรง คิดอยู่ดั่งนั้นจนถึงเวลาตีกลางคืน โลกเข้าสู่นิทรา สัตว์ป่าออกแสวงหาอาหาร นำเกลียดน่ากลัว ประจุกความโลภ โกรธ โทสะ และริษยา อันมีข้องอยู่ในดวงจิตแห่งบุคคล

พระองค์จะเสด็จบรรทมเมื่อศศิธรจะหลับขอบฟ้าอยู่รำไรแล้ว แต่ยังไม่ทันรุ่งสางก็ตื่นบรรทม เสด็จขึ้น ณ ที่มีคบนเขา ทอดพระเนตรภูมิลำเนาพื้นที่ซึ่งหลับอยู่ ด้วยพระทัยเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลาย ลมเช้าโชยมาเอื่อย ๆ รุกขชาติสะบัดใบ บอกรอการพลิกฟื้นตื่นจากนิทรา

ณ ทิศบูรพานั้น รัศมีแห่งเวลาเช้าทอแสง พอไถ่กันเป็นครั้งที่สอง สีขาว ณ ขอบฟ้าก็ขึ้นมาแต่ไกลแล้วยังแผ่สูงขึ้นไป ทุกที ๆ คาวประจำเมืองต้องรีบหรี หลีกให้แสงทองมาจับยอดเมฆคู่อรามไปทั่วทิศ แล้วลึค่อย ๆ แปรเป็นสี หน้ฟ้าฝร้อนจับเมฆคูแดงแจ่มจ้า ที่แดงเข้มไหม้กำกมี้ แล้วดวงตะวันผู้ทำแสงสว่างก็ขึ้นจากขอบฟ้า พระดาบสทรง ต้อนรับสุริยาตามแบบฤๅษี เสด็จจรลงน้ำ ทรงสงบจิ๋ว แล้วเสด็จออกบิณฑบาตตามถนน ประชาชนทั้งหลายมีใจ ศรัทธา เอาอาหารมาถวาย เหล่ามารดาพอเห็นพระฤๅษีพัศตร์ม่วง เนตรสุกใสประจุกเทวา ก็บอกให้ทารกกราบไหว้ จุมพิตบาตหิขชายสงบประจงแตะหน้าผาก

พระเสด็จดำเนินไปด้วยพระทัยอ้อมเอิบ มองเห็นชนทั้งปวงเป็นสหายผู้ร่วมทุกข์ในโลก พระพัศตร์ม่วงสดใส เหล่า สาว ๆ อินเดียผู้มีเนตรดำไต้ยลพัศตร์ ก็บังเกิดความเสียววบในดวงใจ นี้อคือเทพบุตรในความฝัน นางทั้งหลายนึกดั่ง นั้นแล้ว ก็บังเกิดความรักและบูชา อากาจรประหม่าอายเห็น ได้ชัด แต่พระก็ตอบสั้นถวไมตรีของเขาด้วยพจมาลย์ เหมาะสมสุภาพราบเรียบ แต่สง่า แล้วพระก็เสด็จกลับวิเวกสถานที่ประทับเหนือคีรีรัตนานัน

ตามไหล่เขารัตนคีรีนั้น มีพระฤๅษีมาบำเพ็ญตบะอยู่หลายคนด้วยวิธีต่าง ๆ ท่านเหล่านี้ถือกายเป็นศัตรูของจิต จึง กระทำกายให้เจ็บปวดสาหัส จนประสาทปราศจากความรู้สึกอันใด ต่างก็ซุมเศร้าหมอง ใช้วิธีทรมานตนต่าง ๆ กัน บ้างยืนชูแขนขึ้นฟ้าตลอดทิวาราตรี จนแขนที่ฟ่วงพิงกลับซุมซิด เหี่ยวแห้ง มองดูคล้ายกิ่งไม้บนพฤษ์ซึ่งยืนตาย บ้าง กำมือแน่นจนเล็บทะลุมือ บ้างเอาเหล็กแหลมจิดกายเป็นริ้วรอย บ้างเอาธูลิลคูกายคูน่าวทนา บ้างก็สมาคัมกับศพ อันน่าเปื่อย กลิ่นเหม็นคสู่ง บ้างเออร่ายมาพันคอ และบ้างก็ร้องว่า “สิวะ ๆ” วันหนึ่งนับได้ถึงหลายพันครั้ง

เขาทั้งหลายเหล่านี้ ๆ ก็น่าวทนายิ่งนัก หัวต้องแตกเกรียมไหม้ ตามีดมัว เนื้อเหี่ยวย่น ที่กินข้าววันละเม็ดก็มี ที่ทำ กายให้พิการก็มี ทั้งนี้เพราะเขาเชื่อในพระคัมภีร์ที่ว่า ความทุกข์ของใคร(ที่)ทำให้ พระเจ้า(ผู้)ประทานทุกข์มา รู้สึก อายได้ เขาก็จะกลายเป็นเทพเจ้า พระบรมศาสดาทอดพระเนตรเห็นอาการน่าวทนาเหล่านี้แล้ว ก็ทรงสดพระทัยยิ่ง

นัก ตรัสถามว่า การทำอัตตทรมานเพิ่มทุกข์ให้แก่ชีวิตซึ่งเต็มไปด้วยทุกข์อยู่แล้วนั้น เพื่อประโยชน์อันใด

พระอเจลกะหัวหน้าพระโยคี ทูลตอบว่า เพื่อจะได้ปลดบาป ทำจิตให้บริสุทธิ์ พระราชบุตรตรัสว่า “โน่นแน่ เมฆสีทองบนฟ้าอัน ล้อมรอบวิมานพระอินทร์ของท่านนั้น มาจากไอน้ำทะเลลอย ขึ้นไปจับกันเป็นกลุ่มก้อน แล้วตกลงมา ไหลไปตามซอกหิน เป็นลำธาร แล้วเป็นแม่น้ำใหญ่ไหลไปเป็นมหาสมุทร

ดังนี้ ไช้ไหมท่าน? อันใดสูงขึ้นไปแล้วก็ต้องตกลงมา ท่านรับทุกข์ ฟ้นทุกข์แล้วต่อไปจะเป็นอย่างไรอีก ต่อไปท่านก็รับทุกข์อีกนั่นเอง เพราะท่านซื้อสวรรค์ด้วยโลหิตและเนื้อ เมื่อหมดราคาก็ต้องตั้งต้นใหม่

พระฤๅษีตอบว่า “จะเป็นดังนั้นก็ตามใจ แต่เราเกลียดเนื้อนัก มันถ่วงจิตใจให้ตกยาก เราต้องทรมานมันเพื่อปล่อยจิตใจให้เป็นอิสระ จะได้ไปสู่สวรรค์”

ทรงถามว่า “อันชีวิตที่ไหน ๆ จะต่างกันละหรือ เทพเจ้าของท่านไม่มีทุกข์หรือ ?”

ทูลตอบว่า “ก็มีอยู่ แต่มหาพรหมไม่เปลี่ยนแปลง”

“ถ้าเช่นนั้นท่านจะทรมานกายไปทำไม ควรหรือที่จะทำร้ายร่างกายซึ่งรับใช้จิต ร่างกายสูญไปเสียแล้ว ท่านจะบำเพ็ญภาวนาหาความจริงอยู่ได้หรือ ? ท่านฟ้นเรือนร่างซึ่งเราอาศัยอยู่แล้ว เราจะอยู่ที่ไหน เมื่อดวงตาของเราหายไป เรา จะเอาอะไรมาส่องดูว่า ทางไหนดี ทางไหนเราควรเลือกเดินเล่า”

“เราได้เลือกแล้วราชบุตร เราจะไปทางนี้ แม้จะเป็นทางไฟก็ดี ถ้าท่านรู้ว่าทางใดดี จึงบอกเรา ถ้าท่าน ไม่รู้ จงไปเสียเถิด ราชบุตร”

พระพุทธรองค์ในภายหน้าทรงสดับคำดาบส ก็เสด็จดำเนินหลีกมาเสียจากฤๅษีทั้งหลาย ทอดพระเนตรดูเหล่าปักษยา และพฤกษชาติอันขึ้นอยู่ริมทางจร แล้วทรงรำพึงว่า อันต้น ไม้ และสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้จะมีปัญญาที่ค้อยหาผู้มนุษย์ได้ไม่ แต่มันมีความสุข มันเจริญ และงอกงามตามแนวที่ธรรมชาติสร้างไว้ หาได้เพียรจะทำตนให้สูงขึ้นไปกว่าภาวะเดิมของตนไม่ คนเราสิหนอ คนเรานั้นชื่อว่าฉลาดเหนือสัตว์ทั้งปวง ไฉนจึงทำร้ายร่างกายทรมานตน เพื่อหาความสุข ดูพิกลนัก

กษณะที่พระองค์ทรงรำพึงอยู่นั้นเอง ก็ทอดพระเนตรเห็นฝูงฝูงมาแต่ไกล แคะและแพะหมู่หนึ่งกำลังถูกไล่ต้อนลงมายังชายเขา บางตัวก็เดินมาดี ๆ บ้างก็เดินไกลออกนอกทาง บางตัวก็แหวะกินหญ้าได้ต้นมะเดื่อ ซึ่งเอนต้นออกไปเหนือลำธารน้อย ๆ นายเมษบาลเห็นดังนั้นก็ตีเกราะร้องเรียกให้เข้าคินที่

ลูกแคะตัวหนึ่ง เล็กกะจ้อยร่อย เดินขากะเปลกมาข้างหลัง เลือดไหลเป็นทาง มันหาอาจเดินให้ทันฝูงแคะดี ซึ่งไปข้างหน้าไม่ แม่แคะก็พะว้าพะวัง อ้อมไปเรียกลูกข้างหน้าแล้ววกมาถูกลูกตัวหลัง เป็นที่น่าเวทนายิ่งนัก นักพรตหนุ่มทรงเห็นเข้าก็สงสาร เสด็จไปอุ้มลูกแคะน้อยขึ้นแล้วบอกแก่แม่มันว่า “จง เดินไปดี ๆ เถิด ข้าจะอุ้มลูกของเจ้าไปให้เอง”

อันแคะฝูงนี้เขาต้อนไปเข้าพิธีบูชาฤๅษี พระองค์ทรงทราบดังนั้นก็เสด็จตามฝูงแคะไปด้วย พอมาถึงริมแม่น้ำ หญิงหนึ่งชู้หัดถึขึ้นพนมก้มลงกราบ น้ำตาไหลลงอาบพักตร์นางพลางทูลว่า นางนี้เองคือหญิงผู้อุ้มลูกน้อยเมื่อวานนี้ ลูกของนางเล่นดอกไม้เพลินอยู่ ตัวหนึ่งเลื้อยมาพันแขน เด็กน้อยอ้าปาก หัวร่อแล้วเอามือเปิดปากงู ทันทีพ้อหนูก็หน้าซีดและหยุดพูด นางได้มาเฝ้าพระองค์ ทูลถามว่าลูกเป็นอะไรไป จะแก้ให้กลับหัวเราอย่างเก่าและเรียกแสงสุกใสมาสู่ณัยน์ตาลูกน้อยอย่างเก่า ได้หรือไม่ พระองค์ทรงแนะนำให้ไปหาเมล็ดผักกาดมาทะนนานหนึ่งจากบ้านซึ่งไม่มีคนตายเลย นางได้ไปหาแล้วทั่วทุกบ้านทุกเรือนทั้งในชนบทและในเมือง เมล็ดผักกาดนั้นมี แต่บ้านซึ่งไม่มีคนตายหาไม่

“ภคินีเอ๋ย” พระตรัสตอบ “ดังนี้เธอก็ได้พบความจริงแล้ว ลูกของเธอนั้นตายไปแล้ว ตายเหมือนกับที่คนทั้งหลาย เขาตาย มันเห็นความพินาศที่ทำลายความรักอันหอมหวานให้สูญสิ้นไป แต่ทว่าหาใครเลี้ยงฟื้นได้ไม่ จงทำใจให้สงบ และจงฟังลูกของเธอเสียเถิด ภคินี”

แล้วพระองค์ก็เสด็จพระดำเนินตามนายเมฆบาลต่อไป จนกระทั่งข้าสนธยา นายเมฆบาลพาฝูงแกะเข้าประตูเมืองตรงไปยังสถานที่ซึ่งกระทำยัญพิธี พอพระผู้ผู้คุมแกะอ่อนอันบาดเจ็บ เสด็จผ่านทวารานายประตูก็จับตาพิศดูพระองค์อย่างตะลึงตะไล ชาวบ้านร้านตลาดสงบนิ่งลงทันทีเพื่อจะพิศดูพระองค์ ที่กระบุงตั้งขวางหน้าอยู่ก็รีบปิดกระบุงไปเสียให้พ้น ที่กำลังซื้อขายเกี้ยวราคาก็เลิกทะเลาะกัน ช่างเหล็กชู้อนเหล็กค้างอยู่กลางอากาศ เสมียนลีมเขียนข้อความลงบนกระดาษ เพราะให้รู้สึกเลือนข้อความซึ่งตนจะเขียนไปหมด คนนับเงินก็หลงไหลไม่อาจนับต่อไปได้ ช่างทอทิ้งทูกว้างออกมาดู คนรีดนมก็วางมือปล่อยให้น้ำนมไหลรินออกมานอกถัง ต่างคนต่างถามกันว่า “ใครใคร ผู้นั้นเป็นใคร เขาอยู่ในวาระไหนจึงงามดังนี้?”

บ้างก็ว่า “คุณตราเขาซี เพื่อน เราไม่เคยเห็นใครมีเนตรงามอ่อนหวานและเต็มไปด้วยความปรานีดังนี้เลย” บ้างก็ว่า “เทวดาเท่านั้นจึงจะงามดังนี้”

ต่างคนต่างกระซิบถามกัน วุ่นวาย แต่พระองค์หาทรงเห็น ทรงฟังคำของเขาไม่ พระทัยนึกแต่สัตว์ผู้เคราะห์ร้ายจะต้องมาเป็นเหยื่อยัญกรรมอย่างน่าสงสาร เพราะมันเป็นสัตว์ไร้เดียงสา และขาดผู้นำ แส่นจะอ้างว้างว่าเหวใจ ในท้องพระโรงซึ่งกระทำยัญพิธีนั้น องค์พระเจ้าพิมพิสารราชาเสด็จประทับอยู่กลาง สองข้างท้องพระโรงด้านซ้ายขวาเป็นแถวยาวนาน เป็นที่ของเหล่าพราหมณ์นั่งขานหม่อมขาน นั่งสาธยายมนต์ พลังหยอดน้ำมันลงเลี้ยงไฟให้ลุกสว่างคราง แลเปลวเครื่องหอม มีกฤษณา เครื่องเทศ กลัมพักและน้ำ โสม พร้ากาวานาว่า โอม โอม เจริญเสด็จพระอินทร์มาเสวยของบูชาซึ่งล้วนแต่เป็นของโปรด รอบกองกฤษณ์บูชามีทราย ไว้สำหรับซับเลือดของสัตว์ที่ถูกฆ่า แะลายจุดตัวหนึ่งถูกมัด นอนตะแคงรอความตายอยู่ พราหมณ์จรดมีดสีขาลงที่คอสัตว์ แล้วร้องว่า

“เหล่าอสูรมารทั้งหลายจงออกจากพระวรกายพระเจ้าพิมพิสาร มาดูเลือดพุ่งจากคอแกะเป็นที่สนุกสนาน มาดมกลิ่นเนื้ออย่าง ณ ที่นี้ บาปกรรมทั้งหลายของพระองค์จูงมาอยู่ที่แะนี้ และให้ไฟไหม้ไปโดยพลัน” แล้วพราหมณ์ก็เงยมีดขึ้น

พระผู้สมภพมาไม่เคยเห็นความร้าย เอื้อนโอยฐ์ตรัสแก่พระเจ้าพิมพิสารว่า “ราชา โปรดปล่อยมันไปเถิด” แล้วพระองค์ก็ทรงแก้มีดให้แะนั้นหลุดไป หาใครกรก้าขัดขวางไม่ พระองค์ทรงแสดงให้เขาเห็นว่า การฆ่าสัตว์นั้นใคร ๆ ก็ทำได้ แต่การทำให้มันเกิดมาหาใครทำได้ไม่ ดังนั้นเราควรจะแสดงกรุณาต่อมัน ด้วยเหตุว่ามนุษย์ย่อมเลิกลัวมัน ทั้งในทางอำนาจและสติปัญญา ควรหรือที่เราจักมาฆ่าผู้ป้องกันตัวเองมิได้ สัตว์แม้จะต่ำต้อยน้อยนิดปานใดก็รักชีวิตของมันเหมือนกัน มันย่อมรู้สึกเจ็บ รู้จักเดือดร้อน รู้จักโทมนัส ในการต้องพลัดพราก เพียงแต่ว่ามันไม่มีปากจะพูดขอความเห็นใจเท่านั้น

“เวลาเราเองเจ็บปวด เราก็ขอความช่วยเหลือ จากพระเจ้าให้อิ่งไป แต่แล้วตัวเราเองลึกลับใจร้าย ทำทารุณต่อสัตว์อันหาปากจะอ่อนวอนมิได้ ภราครเอ๋ย คน สัตว์ ทั้งหลายย่อมมีชีวิตเกี่ยวดองกันทั้งสิ้น ท่านมิรู้ดอกหรือว่า มันก็มีบุญคุณแก่เรา ให้น้ำนมและปุยนอนอันอ่อนนุ่ม ยังชีวิต และความอบอุ่นให้แก่ร่างกายเรา และมันนั้นมอบชีวิตมอบ

ความไว้วางใจไว้แก่เรา ผู้ซึ่งตอบแทนมันด้วยการประทัดประหาร ด้วยการโยนบาปของเราลงไป ทำลายชีวิตของมันเพื่อไถ่โทษคน ดังนี้เป็นการสมควรแล้วหรือ โทษของใคร ใครก็ต้องรับไว้ นี่เป็นธรรมดา ใครสร้างกรรมไว้อย่างไร ก็ต้องรับกรรมแห่งตนดังนั้น

บรรดาพราหมณ์ทั้งหลายเงิบเสียง ผู้ถือมีดวงมิดของตนลง องค์พระมหากษัตริย์เสด็จมาใกล้พระศาสดา ประนมหัตถ์ขึ้นฟังเทศน์ด้วยความเคารพ พระสิทธัตถะจึงทรงประกาศว่า

“ภราดรเอ๋ย โลกเรานี้จะงามยิ่งนัก ถ้าหากว่าสัตว์ โลกทั้งหลายไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์จตุบาท ทวิบาท เลื้อยคลาน รักกันประคองพี่น้องร่วมสายโลหิต และเราก็เสพแต่ผลไม้พืช ผัก เว้นเสียซึ่งการกินเนื้อสัตว์และการฆ่าสัตว์มาเป็นอาหาร”

พวกพราหมณ์ได้สดับดังนั้น ก็มีใจโอนอ่อนตามพระวจาณะ พากันดับกองไฟ และปล่อยแพะแกะไปเสียสิ้น พระเจ้าพิมพิสารทูลเชิญเสด็จพระองค์ครองพระนครราชคฤห์ แต่พระผู้เป็นเจ้าไม่ปรารถนาสมบัติจักรพรรดิ ทูลตอบกษัตริย์ว่า พระองค์ทรงสละเสียแล้วซึ่งสิ่งเหล่านั้น ตั้งพระทัยแสวงหาความจริงอันลึกลับอยู่ต่อไป ตรัสว่า

“พระสหายที่รักของหม่อมฉัน ถ้าหม่อมฉันค้นของสิ่งนี้ได้แล้ว หม่อมฉันจะกลับมาสนองพระเมตตาของพระองค์ ทั้งนี้แน่นอน”

บทที่ ๖

พินสามสายจากสวรรค์

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย หากท่านประสงค์จะไปถวายสักการบูชา สถานที่ซึ่งพระพุทธรูปองค์ทรงสำเร็จพระโพธิญาณแล้ว จุ่งบ่าหน้าไปทางทิศพายัพเกิด เลียบลุ่มแม่น้ำคงคาจนถึงภูเขาซึ่งเป็นต้นของธารน้ำนิลาชันและโมหะมา แล้วเดินต่อไป ตามความคดเคี้ยวแห่งธารน้ำ เดินไปตามไร่ร่มไม้ไผ่หนานจน กระทั่งถึงที่ราบในแคว้นคยา แล้วต่อไปถึงที่รักชัญอันมีนามว่า อรุเวลา ณ ที่นั้นมีภูเขาทราย มีป่าไม้ มะพร้าว ดาล ล้อมรอบ ทางเชิงเขามีน้ำใสสะอาด เหล่ามัจฉา เต่าปูอาศัยอยู่เป็นที่สำราญ ชาวคานนิคมปลูกบ้านของตนอยู่อย่างสงบ ภราดร เอ๋ย เมื่อไปถึงที่นั่นแล้ว ขอท่านดำเนินเข้าไปจนกระทั่งถึง ไร่ไม้โพธิ์ เมื่อไปถึงที่นั่นแล้ว จุ่งก้มเกล้าทำความเคารพเกิด เพราะว่ามี ณ ที่นั่นแล พระบรมศาสดา ผู้เป็นที่สักการะของเราได้สำเร็จพระโพธิญาณ ซึ่งพระองค์ก็แสวงหามาได้ยากยิ่ง และโดยปราศจากครุตั้งสอน

เมื่อพระสิทธัตถะนักบวชทรงเห็นว่า การทรมานตนอย่างโศกทั้งหลายนั้นเป็นการไร้แก่นสาร และไม่เป็นที่ไปสู่มรรคผลอันใดแล้ว พระองค์ก็เสด็จละจากนิวาสนสถาน ณ รัตนคีรี มาบำเพ็ญภาวนาอยู่ในป่าอันเงิบสงัด ในแคว้นคยานี้ เฝ้าแต่ทรงพิจารณาคุณทุกข์ของตน คุณทางแห่งทุกข์ คุณเหตุผล คุณที่มา และที่ไปของปวงสัตว์ คุณความลึกลับแห่งชีวิตทั้งหลาย พระองค์ทรงนึกอยู่แต่ดังนี้เป็นเวลาหลายเดือน เฝ้าแต่เพียรบำเพ็ญตบะจนกระทั่งลิมเสวย ลิมบรรทม มีทรงหิวเลย จนกระทั่งหลายวันล่วงไป ครั้นรู้สึกองค์เห็นบาดรว่าง มีแต่ผลไม้อันนงนำมาทิ้งไว้ ก็หยิบขึ้นเสวย แต่พอประพังความหิว ดังนี้ มีข้าพระฉวีอันเคยผุดผ่องก็ซุบซิบลง ลิ่นสง่า พระกายาทุพพลไปด้วยการใช้ความคิดเกินกำลัง พระมังสาซุบหายไ้เห็นแต่พระอัฐิขึ้น โก้งแก่นำเวทนา ครั้นยกพระหัตถ์ลูบองค์ พระโลมาก็ร่วงหล่นติดพระหัตถ์มา ด้วยเหตุว่าหาน้ำเลี้ยงมิได้ จึงร่วงหล่นไปประคองใบไม้แห่งต้องร่วงจากต้นดังนี้

เมื่อเป็นดั่งนี้นานเข้า วันหนึ่งพระองค์ก็หมดกำลัง เซดลาลัมพาดลงยังพื้นดินดูประจักษ์ตาย ด้วยพระอัสสาสะและปีศาจสะหุดหาย หามิได้ แต่บรรทมนิ่งอยู่ดั่งนั้น จนกระทั่ง เด็กเลี้ยงแกะคนหนึ่งมาพบเข้า มีความเวทนายิ่ง ด้วยพระกายนั้นชูบชีดนำสงสาร มีหน้าซำตะวันยังส่องแสงแพดกล้ำมาต้ององค์ เด็กน้อยจึงไปหักกิ่งไม้มาปักเพื่อให้ร่มเป็นแก่พระพักตร์ จะรินนมลงโอบอุ้มแล้ว แต่หากกล้าไม่ ด้วยตนเองมีศักดิ์ต่ำด้อย ได้ชื่อว่าเป็นทาสเขา จึงล้งเลอยู่ เพราะการกระทำดั่งนี้เป็นโทษแก่ตนเอง ในตอนนี้พระพุทธรูปประดิษฐานที่ กิ่งก้านชมพูซึ่งเค็ดเก็บมาปักบังพักตร์นั้นก็แตกช่อ ใบออกส้าง เป็นเสมือนจักรแก้วอันล้ำเลิศออกก้นองค์ เด็กผู้เลี้ยงแกะเห็นดั่งนั้นก็นึกว่าเทพดา จึงยกหัตถ์ขึ้นประสานเป็นการเคารพ พอดีพระสิทธิทัศนะลิมพระเนตรขึ้น และตรัสขอน้ำนมเด็กนั้นทูลตอบว่า “ข้าถวายมิได้ดอก เทวะผู้เป็นใหญ่ พระองค์ไม่ทรงเห็นหรือว่าข้าเป็นไพร่ จะทำให้พระองค์สกปรกไป พระเจ้าข้า”

พระบรมครูตรัสตอบว่า “เด็กเอ๋ย เราทุกคนมีโลหิตสีแดงเหมือนกัน ไม่มีเจ้า ไม่มีไพร่ ความเมตตากรุณาทำให้เราเป็นญาติกันหมด ไม่มีใครดอกที่เกิดมามีอูณา โลมอยู่ที่หน้าผาก คนจะต่างกันก็แต่การกระทำเท่านั้น ใครทำดีไว้เขาก็ได้ดี ใครทำชั่วก็ได้รับชั่ว”

เด็กนั้นจึงน้อมถวายน้ำนมด้วยความปราโมทย์ยิ่ง

และก็ในวันนั้นเอง เหล่าอัปสรเยื้องกรายลงมาจากอินทราสถาน จับระบำรำร่ายด้วยความหรรษา นางหนึ่งดีเกรมิชงยุงปีกกรอบ นางหนึ่งเป่าปี่ แลอีกนางหนึ่งคิดพิณสามสาย ค่อยกรายมาตามละเมาะไม้ เสียงกระพรวนเงินที่ซ้อบาทดังกรังกรัง รับกับเสียงกำไลกรแสนเสนาะกรรม กษณะนั้นนางผู้ถือพิณก็ขับร้องขึ้นว่า

“คิดพิณจับระบำงาม จงทำสายให้พอดี
ไม่สูงต่ำพวกเรานี้ จะเด่นรำสำราญใจ
ดิ่งนักสายพิณขาด เพลงพิณาสหมดเสียงใส
หย่อนนักเสียงหมดไป จงทำสายให้พอดี”

แล้วนางก็เด่นรำต่อไป ประจักษ์เสื่อตัวงามอันมีความหยิ่งลำพองในสีอันสวยของปีกตน มิได้นึกฝันว่า เพลงที่นางขับนั้นจะไปถึงพระกรรมพระมหาบุรุษ ผู้นั่งรำพึงอยู่ใต้ไม้ริมทาง พอนางผ่านไป พระองค์ก็ทรงเห็นแสงสว่างแห่งปัญญาทันที พระตรัสว่า “อ้า — คนโง่นี้ก็สอนคนฉลาดได้บ่อยครั้ง ถ้านางนี้ไม่มาขับพิณ เราก็คงจะชิงเส้นชีวิตจนตึงเกิน ไปอยู่ดั่งนี้ มันคงจะขาดลงสักวันหนึ่ง เราควรจะหย่อนลงบ้าง เพราะว่า เรายังต้องการชีวิตไว้สำหรับช่วยทุกข์คนอื่นอีกมากมายนัก”

ริมธารน้ำในแคว้นคยานั้น มีเศรษฐีหนึ่งนาม เสนานิ เป็นคนใจบุญและมีบริวารมากมาย ได้ภรรยาผู้งามพร้อมทั้งกายใจ ชื่อว่าสุชาดา อยู่กันมาหลายปีแล้วก็ไม่เกิดบุตร นางจึงไปบวงสรวงวิงวอนรุกขเทวดาขอบุตร ในที่สุดนางก็ได้บุตรน้อยสมปรารถนา สุชาดามีความกตัญญูต่อรุกขเทพ จึงสั่งให้ทำมรุธูปายาสด้วยน้ำนมโคอย่างดีด้อมกับข้าวซึ่งปลูกจากดินที่ไถใหม่ ๆ ปนไปกับจันทน์ กลัมพิก และเครื่องเทศ ปรงรสอร่อยล้ำเพื่อสังเวทยเทพดา แล้วนางก็ให้ทาสไปกวาดพื้นดินมะเดื่อให้รุ่มรมย์ ไม่นานนักทาสก็วิ่งกระหืดกระหอบมาบอกว่า

“ถ้าแต่ท่านผู้เป็นนาย รุกขเทวดามาแสดงองค์แล้ว รัศมีท่านเรื่องกระจ่างรอบพระองค์ รอบพระนลาฏอันงาม เหมือนวงเดือน พระเนตรงามนำพิศวงยิ่งนัก ท่านโชคดีแล้ววันนี้”

สุชาดาได้ยินก็รีบอุ้มลูกน้อยไปด้วยความดีใจจนตัวสั่น นางก้มลงจุมพิตรณิ์แสดงความเคารพแล้วทูลเชิญให้รับ มธุปายาส นางรินน้ำเกสรกุหลาบอันหอมหวานลงในพระหัตถ์ ถวายมธุปายาส กราบแล้วถอยไปยืนนั่งเฝ้าอยู่ พระสิทธิตถะเสวยข้าวนั้นแล้ว ก็ตรัสบอกแก่นางว่า พระองค์หาใช่เทพเจ้าไม่ หากเป็นเพียงคนธรรมดาคนหนึ่ง

“แต่ก่อนนี้เป็นกษัตริย์ บัดนี้เราสละสิ่งนั้นเสียแล้ว มาเป็นชายพเนจร เพื่อแสวงหาดวงประทีปอันส่องใจคนให้หาย มีดมัว นับแต่เวลาออกจากความเป็นกษัตริย์มาก็หกลปีเข้านี้แล้ว เราใช้เวลาค้นหาดวงประทีปนั้นทุกวัน ทุกวัน ออก อยากรากตรำจนร่างกายไม่มีแรง เราได้มธุปายาสนี้มา ชุ่มชื่นใจนัก ขอขอบคุณภคินี และขอให้สุขของท่านยั่งยืน เถิด ภาระซึ่งลูกท่านจะนำมาให้จงบางเบาละง”

แล้วพระก็ตรัสถามนางถึงเรื่องความสุขของชีวิต นางทูลตอบว่านางเป็นสุข เพราะนางพอใจในชีวิตแล้ว และนางก็มี ได้สร้างบาปไว้แก่ผู้ใด

“ดีแล้วภคินี เธอเป็นผู้มีสัมมาจริยะ และใจสูง เราขอเคารพ ขอให้ท่านไปสวัสดิ์เถิด”

นางสุชาดาทูลว่า “สิ่งใดที่พระองค์ต้องประสงค์ ขอให้ทรงสำเร็จเถิด” แล้วนางก็ทูลลาไป

เมื่อเสร็จเสวยข้าวมธุปายาส อันนางสุชาดาผู้มีใจงาม นำมาถวายแล้ว พระสิทธิตถะก็เสด็จจากต้นมะเดื่อ ไปประทับ ยังโพธิญาณอันรื่นรมย์ พระหฤทัยผ่องแผ้ว มองเห็นความเป็นมาเป็นไปของมนุษย์ได้โดยตลอดปลอดโปร่ง ปราศจากความขุ่นมัว

ด้วยเดชพระบารมีคุณอันพระองค์ตั้งพระทัยจะสั่งสมไว้ให้มนุษย์ ต้นโพธิ์โอนอ่อนน้ำกิ่งลงบังแสงตะวันมิให้ ส่องมาต้องพระองค์ เหล่าสัตว์ร้ายในบริเวณใกล้เคียงนั้นพากันสงบนิ่ง เลิกการปองร้ายซึ่งกันและกัน และซึ่งสัตว์ อ่อนแออื่น ๆ นกคาบเหยื่อบินมา พอผ่านต้นโพธิ์นั้นก็ปล่อยเหยื่อทิ้ง หุบปีกลงกระทำคารวะ ปักขาใหญ่ผู้น้อยทั้ง หลายส่งเสียงร้องเจื้อยแจ้วด้วยความหรรษา ต่างก็สรรเสริญในพระทัยอันหวังประโยชน์สุขต่อเพื่อนมนุษย์ และต่าง แขน่ซ้องถวายพรให้ประสบความสำเร็จอันยิ่งยวด ต่างบอกกันว่า “พวกเราชาว โลกทั้งหลายจะได้เป็นสุขแล้วนับแต่ นี้ต่อไป”

ณ ราตรีอันแจ่มจรัสด้วยเดือนเพ็ญคืนหนึ่ง ขณะที่พระบรมศาสดาของเราประทับเข้าสมาธิหลับพระเนตร ตำรวม พระอิริยาบถนั่งอยู่ใต้ร่มโพธิ์พฤกษานั้น บรรดาพระยามาร คือ กิเลสทั้งหลาย รู้ว่าพระองค์จะข้ามพ้นวัฏสงสาร และ บำเพ็ญเพียรเพื่อช่วยมนุษย์ ก็ให้มีจิตริษยา เกรงว่าพระองค์ประสพซึ่งอริยสัจอันจะช่วยปวงสัตว์ได้เป็นยวดยิ่ง จึง เตรียมพหลพลมารอนเอนกอนันต์มา เพื่อประจัญกับพระปัญญาอันสว่างไสวของพระองค์

นายมารเหล่านี้มีคำอุบายราคะเป็นต้น ซึ่งมี พหลพลมารคือ โทสะ โมหะ และอวิชชาอันมีดคดุม ต่างก็ผาดแผลง สำแดงฤทธิ์ด้วยตนต่าง ๆ กัน เพื่อจะทำลายขันธ์ สมาธิ ของพระผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายให้สิ้นไป บ้างกระพือพายุโหม บดบังอากาศให้มีดคดุมน่าสะพรึงกลัว แล้วส่งเสียงอสุนิบาตฟาดเปรี้ยง ๆ เสียงสะเทือนเลื่อนลั่นไปทั่วทั้งโลกสาม พระธรรมมีอากาการประหนึ่งจะทรุดแตกแยกทำลาย

เมื่อเห็นพระยังหลับเนตรมิหวั่นไหว ก็เปลี่ยนอุบาย ใช้วชิโรทรา เป็นเครื่องเล่นโลม ให้รำลึกถึงความรักอันหอมหวาน แล้วมันก็นับดาไล้ให้อากาศเสนาะไปด้วยเสียงดนตรี มีเหล่านางรำผิวพัศตร์ผู้ค่องมารายพ้อน กวักหัดถั่วเข้าคำฤๅณา เมื่อหามีผลไม้ ก็ใช้สมบัติจักรพรรดิมาเป็นเครื่องล่อ

ครั้นการอันนี้ไม่ก่อให้เกิดผลอันใด มันก็หันไปใช้อุบายให้พระบังเกิด วิจิทธิจณาและโมหะมีดมั่วต่าง ๆ แต่พระหทัยของพระองค์นั้น ได้รับการอบรมฝึกมาอย่างดีแล้ว จึงไม่ไหวหวาดต่อกิเลสทั้งหลายแห่งดวงจิต มันจะสำแดงเปล่งฤทธิ์ประการใด พระก็ไม่ไหวหวั่น คงประทับเฉยสงบพระกายนิ่งอยู่ ด้วยเดชแห่งพระบารมี อันทรงบำเพ็ญภาวนาไว้ เหล่าอสูรมารทั้งหลายก็พ่ายกระจายพินาศแก่ตนเองไปสิ้น

เป็นเวลาจวนรุ่งสางแล้ว ดวงรัชนีค่อยเคลื่อนต่ำลงยังขอบฟ้า ทว่าปริมณฑลนั้นสงบนิ่ง แม้ใบพระโพธิ์ก็มีเขื่อนให้ระคายโสดพระองค์ผู้พิชิตมาร พระพายรำเพยลมเย็นมาอ่อน ๆ พระสมณโคดมประทับนิ่งมิไหวองค์หลับพระเนตรเสียดจากสิ่งแวดล้อมภายนอก แต่พระจักขุภายใน ทรงมองเห็นความเป็นไปในปางหลังมาได้อย่างแจ่มแจ้ง ประคุมิดวงประทีปสุกสกาว ส่งให้บุคคลผู้ยืนอยู่ปลายทางหันกลับไปมองเห็นอดีตของตนได้ตลอดตลอดไป

พระทรงรำลึกชาติต่าง ๆ ทั้งใกล้และไกล ในสมัยที่ทรงกำเนิดมาเป็นสัตว์ และเป็นมนุษย์ในชั้นวรรณะต่าง ๆ กัน นับได้ห้าร้อยห้าสิบชาติ รวมหมจะเปรียบก็เหมือนว่าได้ทรงบทรจากดงไม้หนามหนา และเต็มไปด้วยดินซึ่งสูบชีวิต พระเสด็จไต่เต้าไปตามเหวห้วยด้วยความลำบากยากเข็ญ พระบาทเกือบจะพลัดตกเขาเสียดก็เป็นหลายครั้ง แต่ในที่สุดเมื่อผ่านซอกถ้ำห้วยละหานธารน้ำ และที่ทุรกันดารทั้งหลายแล้ว พระก็เสด็จขึ้นประทับอยู่ ณ ยอด

บรรพต

ดังนั้นจะเปรียบก็คือ การที่พระพุทธรเจ้าได้ไต่เต้าจากชาติกำเนิดที่ทรามขึ้นไปจนถึงชาติอันสะพร้งพร้อมด้วยพระบารมีทั้งหลาย อันพระเพียรสั่งสมแต่ครั้งยังต่ำต้อย พระองค์ทรงเห็นว่าอันความดีชั่วของมนุษย์นี้เป็นเสมือนกงเกวียน สร้างสิ่งใดไว้อันนั้นย่อมตามมาสสนอง ทำดีก็ได้รับความเบิกบาน ทำชั่วก็ถึงแก่ย่อยยับ อันความดีชั่วนั้นเป็นเสมือนดอก อันดอกตรึงแน่นไว้ จะชูชุลบโยกถอนอย่างใดก็หาหลุดไปไม่ มันย่อมตามมาสสนองผู้กระทำความอันดีชั่วเสมอไป

เมื่อทรงพบความจริงอันนี้แล้ว ก็ทอดพระเนตรเห็นกว้างไกลออกไปถึงจักรวาลอื่น ๆ อันหมุนอยู่กลางหาว ไกลลับลับ ดวงอาทิตย์จันทร์และดวงดาวทั้งหลายเหล่านี้ต่างก็แยกกันอยู่ แต่อยู่ห่างในระยะอันเหมาะสม และต่างก็มีความสัมพันธ์กันอยู่ ตัดมิขาด ดวงอาทิตย์นั้นคูดาวให้เดินไปตาม จักรราศีของมัน แต่ดาวและดวงอาทิตย์เกิดมาตั้งแต่ครั้งไหน ไม่มีใครรู้ จะฉายแสงสว่างนานไปอีกเท่าไรก็ไม่มีใครรู้เหมือน กัน ไม่มีที่ตั้งต้น และไม่มีปลาย แต่มีหลักธรรมอันเป็นประทีปส่องให้เห็นความเป็นจริงอันเกิดมาเองก็เป็นดังนี้ อันกฎธรรมชาติของโลกนั้นอยู่เหนืออำนาจบังคับมนุษย์และเทวดา ทั้งปวง ของอันเกิดมีขึ้นมาแล้วต้องหมดไปแล้วก็ตั้งต้นกันใหม่ การเกิดการทำลายเป็นไปอยู่ทุกแห่งหน จักขัดขึ้นความจริงอันนี้หาได้ไม่ สัตว์โลกเกิดมาแล้วก็ต้องตาย เมื่อตายแล้วก็เกิดใหม่ แต่วนเวียนรับทุกข์อยู่ดังนี้ไม่มีวันสิ้นสุดลงได้

ดังนั้นพอเข้าปัจจุสมัยจวนสว่าง ความลับทั้งหลายก็กระจ่างแจ้ง ทรงเห็นความจริงอันหนึ่ง คือความทุกข์ ซึ่งตรึงสัตว์ทั้งหลายให้แน่นอยู่กับโลก เป็นเสมือนหนึ่งเงาอันตามตนอยู่ จะสลัดไปได้ก็เมื่อชีพสิ้นไปแล้วเท่านั้น

“ทุกขนั้นคืออะไร ทุกขนั้นคือความไม่เที่ยงแท้ คือ ชรา และ โรคาพยาธิทั้งหลาย คือความ โกรธ เกลียด โลก หลง และ ความยินดียินดีร้ายอันตนตัดไม่ขาด คือค้นหาและความกระหาย จะได้ซึ่ง ลาภ ยศ สมบัติ และสรรเสริญ รวมทั้ง สิ่งเพิลิดเพิลินเจริญใจอื่น ๆ คือความข้องอยู่ในโลก ความอยากมีชีวิตไม่รู้จักดับ คือความเบื่อหน่ายแล้วซึ่งโลกนี้ อยากจะทำลายตนไปเสียให้พ้น ซึ่งเป็นการฝืนธรรมชาติของโลก ทั้งหลายเหล่านี้แล คือความทุกข์ บุคคลผู้มีปัญญา ถึงได้ตรองเห็นความจริงอันนี้ และที่มาของทุกข์ทั้งหลาย แล้วหมั่นเพียรอบรมใจให้ระงับเสียได้ซึ่งทุกข์เหล่านี้ ความสุขอันไม่รู้จักจบก็จะบังเกิดขึ้นแก่เขาผู้นั้น”

พอพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเสร็จสำเร็จแจ้งซึ่งความจริงของโลก และหนทางที่จะดับทุกข์ทั้งปวงให้หายไปสิ้น ทรง ถอนกิเลสทั้งปวงให้หมดไป ตัดความอาลัยอาวรณ์และบรรลู่ถึงพระบรมโพธิญาณ ปลดทุกข์ปลดบาปไปสิ้นแล้ว นั้น ก็ถึงเวลาอรุโณทัยพอดี

อะโห คูชิตทางทิศบูรพาโน้น ดวงตะวันเริ่มไ้แสง ออกสอดสีมานำแห่งราตรี ดาวประจำเมืองซึ่งเคยแผดแสงกล้า อยู่ก็อ่อนแสงลงไปจนกระทั่งดับหาย รัศมีสีรุ้งหลายของพระสุริยเจ้าค่อยเปล่งแสงสุกใสขึ้นทุกที จนกระทั่งอาบไป ทิวท้องฟ้าสีเทา บรรดาขุนเขาซึ่งมีมิ่งกุฎสีทองสวมอยู่นั้น ได้เห็นดวงตะวันก่อนใคร ๆ ทั้งสิ้น ลมเช้าโชยมาต้อง เหล่าบุปผชาติ ให้เผยอแยมกลีบออกรับรุ่งอรุณอันวิเศษไปกว่ารุ่งอรุณซึ่งเคย ชมมีมาแล้วแต่ก่อน เมฆฝนพายุกล้าทั้ง หลายต่างสงบนิ่งลง ถวายอภิวันทนนาการแด่พระพุทธเจ้าด้วยความเบิกบานหรรษา สีทองงามแห่งพระสุริยาทอลง จับน้ำในลำธารละห่านห้วยและ ขุ่มพุ่มพฤกษา เหล่าพฤกษาและวิหคในรั้งรงว่า จงตื่นขึ้นก้มเกล้าอภิวันท์และ สรรเสริญพระผู้ยอดยิ่งมนุษย์ของเราได้สำเร็จพระโพธิญาณแล้ว เสียงนั้นกระหือ่นก้องไปทั้งป่า เหล่าปักษา น้อย ๆ ร้องบอกกันว่า “รุ่งแล้ว รุ่งแล้ว ตื่นขึ้นไหว้พระองค์ผู้ตรัสรู้เถิด” กระต๊อยตีวิดบินถลาออกจากรัง นกแก้ว ร้องเสียง เลื่อย ตีทองก๊ก ๆ เรื่อย ๆ ไปเป็นการสำราญใจ บอกเล่ากันทั่วหมู่กันว่า สิ่งใดได้บังเกิดขึ้นแล้ว

ด้วยเดชพระบารมีคุณและพระเมตตาอันใหญ่ยิ่งต่อโลก ความสงบได้แผ่ซ่านไปทั่วบริเวณใกล้ไกลอย่างไม่เคยมีมา แต่ก่อน บุคคลผู้ใจหยาบก็บังเกิดความอ่อนละมุนขึ้นในใจตน ที่ลับมีดแสวงคมไว้จะฆ่าเขา ก็กลับเอามือไปช้อนเสีย คนขี้โกงกลับเวียนนับเงินให้ครบถ้วน คนพาลสันดานหยาบและ ใจทุจริตทั้งหมดก็กลับละพยศ หวนกลับไปสู่ ความดี และความเมตตาคุณ ความรักความปรานีจากหทัยพระพุทธองค์แผ่ขยายไปทั่วพิภพ นับวันจอมนักรบก็ผู้ ลกจากที่วางอาวุธของตน คนไข้กระโดดลงจากที่นอนอย่างกระปรี้กระเปร่า หัวเราะรำ ยิ้มหัวเราะชุ่มกระชวย เสียง แจ่มใสดูจทราบว่า เวลาเช้าวันนั้น ความสุขได้หลั่งมาจากกรมโพธิ ฌ แคว้นคยา ไหลไปทั่วทิศานุทิศ แม้พระนางยโส ธราผู้เศร้าสร้อย ไม่รู้จักสร้าง ก็พลันรู้สึกสำราญพระหฤทัย ประจักษ์ว่าความรักนั้นคงอยู่เสมอชีพ ความทุกข์ยิ่งใหญ่ ในการต้องวิปโยคพลัดพรากพระสวามี ก็เป็นอันหายไปประจวบลิขิตทั้ง

เหล่าสัตว์โลกทั้งหลายพากันเป็นสุข และรักใคร่มีใจเอื้อต่อกันอย่างที่มั่น ไม่เคยมีมาแต่ก่อนเลย

อย่างไรว่าแต่หมู่มนุษย์เลยหนอ แม่เทพยเจ้าก็ประกาศกัน ทุกห้องฟ้าว่า “พวกเราจงยินดีเถิด พระภควันต์เจ้าสำเร็จพระ โพธิญาณอันยอดเยี่ยมแล้ว” เหล่าเปรตอสุรกายก็พากันชื่นชมโสมนัส มองลงมาเบื้องล่างใน โลกมนุษย์อีก ก็ได้แล เห็น กวางควาเล็มหน่อไม้้อยูริมที่นอน สองแม่เสือซึ่งคุ ดาเป็นมัน เมื่อวานนี้ แต่วันนี้กลับเสี้ยมหิมและด้อนรับ นางกวางด้วยสันถวไมตรี ใต้เงอหินนั้น นกอินทรีนอนไ้ซันหนึ่ง ไม่กั่วงวลกับการ โฉบเฉี่ยวสัตว์กิน นกกินปลาที่ นอนฝั่งแดดสบาย ไม่ตีปีกขยับจะงอยปากเมื่อเห็นปลาว่ายวนในลำธาร ผีเสื้อต่างสีบินวนเวียนอยู่รอบ ๆ ผุ่งวิหคแต่

มันก็ห้ามอันตรายไม่ สัตว์โลกทั้งปวงมีความรักความเมตตากันยิ่งยวด ทั้งนี้ก็เพราะพระพุทธองค์ได้ทรงชนะมาร เต็ดขาดแล้ว และทรงพบพระธรรมอันล้ำลึก มีแสงสว่างแรงกล้ายิ่งอาทิศย์ ส่องโลกให้กระจ่างอยู่เป็นนิรันดร์นั่นเอง

พระพุทธองค์ทรงคลายพระอิริยาบถจากการประทับนั่ง เป็นเวลานาน เสด็จลุกขึ้นยืน พระองค์ทรงรู้สึกแจ่มใสและ อิ่มเอิบด้วยความปิติ พระพละซึ่งหายไปแต่ก่อนนั้นกลับคืนมาสิ้น และรู้สึกแข็งแรงขึ้นกว่าแต่เก่า พระทรงอุทานว่า “สังขารเอ๋ย เราได้พบเข้าแล้วในวันนี้ เราได้ท่องเที่ยวคั่นหามาหลายชาติ แต่เพิ่งพบในวันนี้เองว่า เจ้าเป็นผู้สร้าง เรือนจำอันกักขังจิตเราไว้แต่นี้ไปเจ้าไม่อาจสร้างบ้านทำกำแพง อันเป็นของลงหุ้มห่อเราไว้ได้อีกแล้ว สังขารเจ้ามี แต่จะผูกพันไป ความสุขอันยอดเยี่ยมซึ่งเรากันพบนั้น ไม่มีวันแตกดับ ไม่มีวันทำลาย เราได้พบแล้ว เราได้ผ่านทุกข์ ทั้งปวง แล้ว”

บทที่ ๘

ผู้ใหญ่อิงเหนือจักรพรรดิ

นับแต่พระสิทธัตถะบรมราชโอรสเสด็จออกทิ้งทรงมหาภิเนษกรรมแล้ว พระนครกบิลพัสดุ์ซึ่งเคยครีกครื้นด้วยศัพท์ สำเนียงเสียงสรวล และคิดลิลิเป่า ก็กลับร่วงโรยเหี่ยวแห้ง ด้วยเหตุว่าขวัญเมืองได้ปลาสนาการไปเสียแล้ว พระเจ้าสิริสุทโธทนะมีพระหฤทัยอันกลัดหนองหมองกล้า ท้าวเธอส่งคนไปสืบถามข่าวคุณในบรรดาหมู่โยคี และนักพรต ต่าง ๆ แต่ก็มีผู้ใดพบพระบรมโอรสไม่ พระนางยโสธราพิมพาก็เต็มไปด้วยความโทมนัสซึ่งซึ้งมิได้ทรง เห็นความสดชื่นในสิ่งใด มิได้ทรงสดับสำเนียงใดแล้วเห็นว่าไพเราะ แม้เสียงสรวลของนางใน ซึ่งแว่วมาแต่ไกล เธอก็กลับยินดีเป็นเสียงกำสรวลให้ทั้งสิ้น

วันหนึ่งในฤดูฝน พระพิรุณพั่งเหือดหายไปใหม่ ๆ เมื่อน้ำฝนยังค้างอยู่บนใบมะม่วง มองดูแวววาวราวกับเพชรใน ยามต้องแสงตะวันสีทองอร่าม พื้นดินประดับด้วยตฤณชาติ สีเขียวสะอาด ต้นไม้แตกใบอ่อนสล้าง มองไปทางไหน ก็ล้วนแล้วแต่ความสดชื่น ขวนใจให้ระเริงรื่นเกษมสันต์ จึงพระจอมขวัญยโสธราเสด็จออกมา ณ สระน้ำอันสวยงามในพระอุทยาน น้ำขึ้นเปี่ยมถึงขอบ แลราบเรียบราวกับแผ่นกระจกเป็นเงาม ริมน้ำนั้นนักรดาอยู่ด้วยบัว บูนชริก และบุษบาชนิดอื่น ๆ สีเหลืองขาวแดง และสัตว์ตบงกชตระการตา

ณ ที่นี้พระนางเคยเสด็จมากับพระสวามี ทอดพระเนตรดูพระฉายา ในน้ำอย่างมีความสุขสำราญใจ พระภักดาทรงสวม กอดเธอไว้ และจุมพิตด้วยความเสนาหา พระกายามีได้ห่างกัน

มาบัดนี้สี เงามแห่งพระสิทธัตถะนั้นหามีไม่แล้ว พระเนตรของพระนาง แก้วอันเคยแจ่มจรัส ก็จางรัศมี แสงหมดไป หามีไม่ พระปรางอันแดงระเรื่อกลับชุบชืดเหี่ยวขุ่น ริมโอษฐ์อันอ่อนหวานประดุจกลีบกุหลาบ กลับซีดลงเพราะ ความทุกข์โทมนัสถึงพระภักดา พระเกษมუნไวกี้แต่เพียงมิให้ลงปกหน้า รำคาญพระเนตร มิทรงตกแต่งให้วิจิตร เพรสิแพรวแต่อย่างใด ทรงแต่พิศดารภรณ์สีขาวปราศจากเครื่องประดับประดาหึงหม้าย ขณะที่ย่างดำเนิน พระ กายอ่อนระทระทวย ฝิพระบาทเบา ประคองเท้าเสียวผา แม้ย่างลงบนใบไม้แห้ง สำเนียงใดจะเกิดขึ้นก็หาไม่ พระ เนตรของพระนางก้มลงต่ำ ไม่เหลือบดูความงามของพระอุทยานแต่อย่างใด พระหัตถ์กำพระสะอึ่งไข่มุก ซึ่งพระ สวามีทรงปลดทิ้งไว้ตอนเสด็จจากเมืองไป อนิจจา คิณนั้นช่างขมขื่นเสียเหลือเกิน

อีกพระหัตถ์หนึ่งนั้น ทรงกุมกรพระราหูกุมารน้อย ซึ่งมีชันษาเข้าเจ็ดขวบแล้ว พระกุมารเต็มไปด้วยความร่าเริง ยินดี ทรงพระสรวลร่าในขณะที่ทอดพระเนตรเห็นบุปผชาติ และเหล่าปลาเงินทองแหวกว่ายอยู่ในสระ พระหัตถ์โปรยเมล็ดข้าว พระเนตรจับอยู่ที่หมู่ปลา ส่วนพระมารดานั้นเนตรสลด ทอดถอนพระหฤทัย แล้วตรัสถามแก่เหล่าคนข้าง ซึ่งถลาลงจับปลาในสระนั้นว่า ยังจะได้เห็นพระภักศดาบั้งหรือไม่ พระเสด็จแอบแฝงอยู่แห่งใดช่วยบอกด้วยเถิด ความทุกข์ครั้งนี้ทำให้ชีวิตจะขาดลงรอน ๆ แล้ว

ทันใดนั้น นางกำนัลเข้ามาทูลว่า มีนายวานิชสองคน เดินทางมาจากหัตดินปุระ นำเครื่องเพชรมาขาย แต่สิ่งที่ล้ำค่ากว่าแก้วมณีทั้งปวงซึ่งเขานำมานั้น คือข่าวพระสวามี พระนางทรงฟัง ก็มีพระหฤทัยโศกผวาด้วยความยินดีเป็นที่สุด ลูกขึ้นตบหัตถ์สำรวล และน้ำพระเนตรไหลหยาดย่อย ตรีศสังให้ นางกำนัลพาเขาเข้ามาเฝ้านอกมาน แล้วพระนางก็ทรงถามเขา จากหลังพระวิสูตรว่า

“ท่านวานิช ท่านมาจากทางไกล ท่านได้เห็นสามีฉัน และได้อภิวันทนากการ เฉพาะพระทรงเป็นพระพุทธรเจ้าผู้ล่วงพ้นกิเลสและเป็นที่เคารพของโลก และพระองค์กำลังเสด็จมา ณ ที่นี้จริงหรือ ?”

“พระเจ้าข้า ข้าพเจ้าได้พบพระสวามีของพระองค์ซึ่งเสด็จหายไปจากพระนคร และบัดนี้พระองค์ทรงค้นพบพระธรรมอันวิเศษใหญ่ ยิ่งกว่าสมบัติของจักรพรรดิทั้งหลายมารวมกัน ได้ทรงนำพระธรรมอันล้ำค่านี้มาโปรดสัตว์โลก ให้พ้นความทุกข์ และความเวียนว่ายอยู่ในห้วงแห่งการเกิดดับมิรู้จัก หมดสิ้น คนทั้งหลายได้เสวนาพระธรรมของพระองค์แล้ว ก็มีใจฟ่องแผ้วประจุท้องฟ้าอันปลอดฝนปราศจากเมฆ พากันตามเสด็จพระองค์ไปประจุฝูงแกะเดินตามนาย หรือไปไม้แห่งที่ปลิวตามลม ถ้าพระบาทได้เข้าเฝ้าฟังพระธรรมจากพระโอรุซึ่งพระโปรดเทศน์สั่งสอนก่อนเสด็จมาจำพรรษา ณ กบิลพัสดุ์นี้ พระเจ้าข้า”

พระนางทรงตอบว่า “ขอบใจท่าน แต่เรื่องนี้เป็นเรื่องใหญ่ เารู้ได้อย่างไรกันว่า พระสวามีของเราสำเร็จพระโพธิญาณ โปรดบอกเราหน่อยเถิดท่านผู้อารี”

นายวานิชจึงเล่าถวายเป็นคำของชาวหุบเขาเล่าว่า ในคืนวันที่พญามารมาประจัญพระบรมศาสดานั้น แผ่นดินเกิดไหวสะเทือนเลื่อนลั่น น้ำไหลขึ้นท่วมฝั่งท่าลายทัพบพญามารให้หมดไป แล้วก็ในรุ่งอรุณวันนั้นเอง โลกตื่นขึ้นพร้อมด้วยความหวังอันใหญ่ยิ่งสำเร็จลงแล้ว หลายวันมาแล้วที่โลกได้เห็น พระพุทธรองค์ทรงประทับนั่งอยู่ใต้ต้นโพธิ ทรงใคร่ครวญถึงวิธีที่จะช่วยสัตว์โลกทั้งหลาย ให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ให้พ้นจากความโง่เขลาอันมืดตื้อและกิเลสตัณหา อันเป็นเครื่องถ่วงจิตใจลงไปสู่ความเสื่อมทราม และมาในวันนั้น โลกก็ได้พบว่าพระองค์ทรงประสพสิ่งซึ่งทรงแสวงหาแล้ว แต่พระธรรมนั้นเป็นสิ่งยากลึกล้ำนัก เหลือที่คนจะตามได้ แม้จะทรงเปิดทางให้แล้วก็ดี พวกเขาจะเป็นเสมือนนกซึ่งคิดกรงอยู่นาน แม้เปิดกรงให้แล้วก็ยังงงต่ออสรภาพอยู่

ครั้นจะเสด็จไปเดี๋ยว มิเปิดทางให้คนอื่นเล่า พระทัยก็เต็มไปด้วยความสงสาร ทรงปรารภนาจะให้เป็นสุขด้วยกันทุกผู้ เพราะทั้งพระองค์ ทั้งเขาเหล่านั้นต่างก็มีสายโลหิตสีแดงอันเดียวเหมือนกันทั้งสิ้น และในขณะที่นั้นเอง ได้ทรงสดับเสียงร้องโหยหวนว่า “อนิจจา เราจนจะวินาศกันสิ้นแล้ว” แล้วก็มิเสียงกราบทูลอ้อนวอนว่า “พระผู้มีพระภาคได้โปรดทรงแสดงพระธรรม เพื่อช่วยฝูงชน ให้เขาได้ประพบัติตามบ้างเถิด”

ด้วยเหตุนี้พระองค์ผู้ทรงตรวจดูโลก และทรงหยั่งรู้ ว่า บุรุษใดควรสอนก่อน บุรุษใดควรสอนทีหลัง จึงตกลงพระทัยประทานพระธรรมแก่ผู้ต้องการศึกษา เวลานั้น ไม่มีใครซึ่งอาจเรียนพระธรรมสำเร็จได้ นอกจากพระปัญจวัคคีย์

พระฤๅษี ๕ องค์ ผู้บำเพ็ญพรตอยู่ ณ ป่าพาราณสี พระพุทธองค์เสด็จไป ณ ที่นั้น แล้วก็ทรงเทศนาพระธรรมจักร
กับปวัตตคนสูตรแก่เขา ยังให้พระฤๅษีเหล่านั้นสำเร็จเป็นอรหันต์ ไปทั้ง ๕ องค์

อันพระธรรมซึ่งพระพุทธเจ้าเทศนาโปรดพระเจ้าพิมพิสารแห่งแคว้นมคธผู้ถวายเวฬุวนาราม อันร่มรื่นแต่พระพุทธ
องค์นั้น มีใจความดังที่พระราชโอรสให้สลักไว้ในศิลา ว่าดังนี้

เข ชมมา เหตุปุปกา เตสึ เหตุ๑ ตถาคโต (อาห)

เตสญจ โย นิโรโร จ เอว วาที มหาสมโณ

และในป่าเวฬุวันอันร่มรื่นด้วยต้นไม้ไผ่นั้น เขาเล่าว่า ได้มีการประชุมใหญ่ พระบรมศาสดาได้ทรงประกาศพระ
ศาสนาของพระองค์ อันสรุปได้โดยความว่า

สพฺพปาปสฺส อกรรมิ กุสลสฺสุปสมฺปทา

สจฺจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานฺสาสนํ

อย่าก่อความบาปทั้งหลายขึ้น พึงสร้างแต่สิ่งซึ่งเป็นกุศล

ล้างจิตให้บริสุทธิ์ใสสะอาด นี้แหละ คือคำตรัสของพระพุทธเจ้า (ทั้งหลาย)

เมื่อนายพณิชเจ้าจบลงแล้ว พระนางยโสธราได้รับสั่งถามว่า “พระสวามีของฉันเสด็จไปแห่งใดในขณะนี้ ?

เขาทูลตอบว่า “พระองค์ประทับอยู่ ณ ราชคฤห์ พระเจ้าข้า หากคิดกำหนดหนทางเดินแล้ว เดือนหนึ่งก็ถึง กบิลพัสดุ์
พระนคร พระเจ้าข้า”

พระเจ้าสิริสุทโธทนะได้ทรงสดับดังนี้ ก็มีพระทัยยินดียิ่งนัก พระองค์ทรงสั่งอำมาตย์เจ็ดคน ให้ความม้าทยานตรง
ไปยังราชคฤห์โดยเร็วพลัน ให้ทูลพระราชบุตรว่า พระบิดา ทรงพระประชวรหนัก ทรงเป็นกังวลถึงพระบรมโอรส
ยิ่งนัก ขอให้รีบเสด็จกลับกบิลพัสดุ์โดยเร็วเถิด บิดาจะเสด็จสวรรคาลัยอยู่แล้ว ฝ่ายพระนางยโสธราเทวีก็ทรงทำเช่น
เดียวกัน ทรงตรัสสั่งม้าใช้ว่าให้รีบไปทูลพระสวามีว่า พระชายาของพระองค์ มารดาแห่งราหุลกุมาร โหยหาถึงพระ
องค์เป็นที่ยิ่งแล้ว พระนางได้ทรงสดับข่าวว่าพระองค์ทรงพบสิ่งอันล้ำสมบัติจักรพรรดิ จึงใคร่ทูลขอประทาน
สำหรับพระนางเอง และพระโอรสบ้าง

พวกขุนนางรับพระราชโองการแล้ว ก็รีบควมม้าเร็วไป แต่พอเขาไปถึงเวฬุวันวนาราม ป่าไผ่อันร่มรื่น ซึ่งเป็นที่
ประทับของพระองค์นั้น เขากลับลืมหืมพระราชโองการของพระมหากษัตริย์เสียหมดสิ้น กลับทรุดกายลงนั่งฟังพระ
สุรเสียงอันมีกังวานไพเราะจับใจด้วยกิริยาอันงวยงหลงลืมตัวเองไปสิ้น ครั้นรสพระธรรมไหลระรินเข้าโสตแล้ว
เขาก็บังเกิดจิตศรัทธา หาวอาจขยับเขยื้อนตัวไปจากที่นั้นได้ไม่ ดวงใจบังเกิดความชุ่มฉ่ำเหมือนได้รับน้ำอมฤตอัน
บริสุทธิ์ผุดผ่อง เขาทั้งหลายเหล่านั้นก็ได้ครองความเป็นสงฆ์สาวกของพระพุทธองค์ ครองสงบจิรวรแทนเครื่องนุ่ง
ห่มของฆราวาสเสียสิ้น อำมาตย์หมู่ใด ๆ ก็เป็นดังนี้ไปทั่วทุกผู้

กษัตริย์เห็นท่าจะไม่เป็นการ จึงส่งกาพูทายี พระสหาย เพื่อนเล่นแต่เล็กน้อยของพระบรมโอรสมาทูลอัญเชิญ รับสั่ง
เป็นบังคับว่าให้ทำการให้สำเร็จ กาพูทายีเป็นคนเจ้าปัญญา พอถึงพระอุทยานก็ดึงฝ้ายมาอุดหูเสียมิให้สดับพระ
ธรรมเทศนา เขาเข้าไปกราบทูลดังพระบรมราชโองการพระพุทธบิดา

พระผู้ตัดสินแล้วซึ่งกิเลส ตรัสบอกแก่เขาว่า “กาพูทายี ไปทูลพระบิดาเถิดว่าเราจะไป เป็นความประสงค์และเป็น
หน้าที่ของเราที่จะต้องไป บุษยพิงคารพและสนองคุณผู้มีอุปการะแก่ตน ไปทูลราชาและยโสธราเถิดว่าเราจะไป”

ฝ่ายพระมหากษัตริย์กรุงกบิลพัสดุ์ โศธราเทวี และ ชาวบุรีทั้งหลายได้ทราบข่าวว่า พระบรมศาสดาจะเสด็จสู่กบิลพัสดุ์ก็มีความยินดีเป็นที่ยิ่ง ต่างตกแต่งซุ้มประตูด้วยดอกไม้ เพื่อมาลัยสลัปไหมทอง แพร่เรื่องร้อง สีแดง เขียว สรรหาดอกไม้หอมมาประจงประดับประดา ให้มีกลิ่นหอมเลิศ ปลุก ปลับปลาประเสริฐอร่ามเรื่องด้วยแสงรัศนะ ดิดรงทิวปัลลิวไสวไปทั่ว แล้วจัดขบวนภุชสร สวมอาภรณ์เพริศแพร้ว ภูบแก้วแกมหิรัญ ล้วนแต่เลือกสรรสิ่งวิเศษมาตกแต่งข้างพระที่นั่งให้เลิศลอย ควรแก่การรับเสด็จพระโอรสจอมขวัญแห่งพระนครกบิลพัสดุ์ ให้ไปรออยู่ได้ ปลับปลาที่ประทับ พอพระราชบุตร เสด็จมาถึง อำมาตย์น้อยใหญ่ก็ทูลควงขอรกราบไหว้ แล้วให้นางระบำร้อง รำรายปรายโปรยบุปผชาติไปทั่วสถลมารค ซึ่งพระองค์ทรงควบจับพาศิฟ่านไป สรรพดนตรีดุริยางค์ทั้งหลายก็ให้บรรเลงอึงมีสนั่นไปทั่วทั้งธานี ในวันนั้นทุกคนคอยฟังเพียงระฆังตี อันเป็นสัญญาณว่าพระเสด็จมาถึงแล้ว พระนางโยธราเทวีรีบทรงพระวอทองเสด็จสู่เชิงเทียนอันเป็นที่สูง เพื่อคอยทอดพระเนตรดูพระสวามีแต่ไกล ๆ มองไปจากปราการนั้นแลเห็นภูมิภาพโดยรอบบริเวณในป่าโน้น เมืองนองไปด้วยต้นอินทผลัม และต้นไทร ขอบทางเวียนนั้นงามด้วยไม้ดอกไม้ ผลขึ้นริมดั่ง งามดั่งภาพเขียน ใต้ร่มไม้เป็นที่ราบเตียน หญ้าขึ้นเขียวเป็นที่น่ารื่นรมย์ ภายนอกพระทวารวังเป็นทับกระท่อมที่อาศัยของคนจนยากไร้ เหล่าจันทาลสกุลต่ำ ผู้เป็นกษัตริย์และพราหมณ์จำต้องหลีกเลี่ยงให้ไกลพ้น เพียงแต่เหยียบเงาเข้าก็อับจนเสียดกินต้องสะเดาะเคราะห์กันเป็นพิธีใหญ่ เพื่อปิดจัญไรไปเสียจากตัว แม้กระนั้นเขาผู้ยากจนเหล่านั้นก็มีอดสำหัดันก่อนตะวันส่องแสง ด้วยตั้งใจคอยแสดงการวาระแก่พระมุนี บ้างปีนต้นพฤกษาฟังเสียงพระสังข์ บ้างเงี้ยวฟังเสียงฆ้องกลองอันขานบอกเวลาพระเสด็จ ใช้เวลาตามประสาชก ปัดกวาดทับกระท่อมปึกชงพร้อมตามที่มี บ้างมัดใบมะเดื่อเป็นสายยาวริแขวนไว้ ณ ซุ้มประตูบ้าน พร้าถามกันตั้งแต่วันวานนี้ว่า “พระบรมศาสดา ของเราเสด็จมาแล้วหรือยัง เพื่อนเอ๋ย”

พระนางโยธราเล่าก็เฝ้าจับพระเนตร จ้องมองดูหนทางไม่ผิดอะไรกับผู้อื่น ยิ่งตะวันแผดแสงในตอนสาย พระพักตร์ของเธอก็คล้ายสีอันแดงระเรื่อซิดสลดลงตามลำดับ พระอุระห้วนประว้าว่า พระสวามีคงจะมีเสด็จมาเสียแล้ว ทันใดนั้นเอง พระนางทอดพระเนตรเห็นนักบวชผู้หนึ่ง เดินเด่นมาแต่ไกล เกศาโกนเกลี้ยงเกลา ห่มองค์ด้วยภูษาสีเหลือง หัดถันนั้นอุ้มบาตรดิน ดำเนินนำหน้ามาแต่ผู้เดียว สองชายขาถัดไปนั้นเป็นพระภิกษุแต่งสีเหลืองดูกัน แต่องค์ภิกษุ ซึ่งนำหน้านั้น ท่าทางควรแก่การเคารพบอภิวินที่ยิ่งนัก อากาธซึ่งก้าวเดินถึงงามสง่าน่าประหลาด เนตรสุกใสบริสุทธิ์ ปวงชนซึ่งถวายของมอดตะลึงด้วยความพิศวง บ้างก็นั่งงง บ้างก็ก้มลงกราบ บ้างก็หน้าเศร้าด้วยไม่มีของถวาย นายไพร่ กระซิบถามกันว่า ใคร ? ใคร ? พระฤๅษีนี้เป็นเทวดาหรือ ?

พอพระภิกษุนั้นดำเนินเข้ามาใกล้ปลับปลา พระวิสูตรแพรก็เผยออก โยธราเทวีสะดุ้งผวาหวีดร้องว่า “พระสวามี หม่อมฉันมาถึงแล้ว”

ฝ่ายพระเจ้าครองนครกบิลพัสดุ์ ได้ทรงสดับว่า พระ ราชโอรสเสด็จมาโดยมิได้ทรงพาชื้ออย่างขัตติยะ มีหน้าซำ โคนพระเกศาเสียนสิ้นสวย ทรงแต่ภูษาเหลืองเก่าคร่ำคร่า บทจรมาด้วยบาทเปล่า มีหน้าซำทรงถึบาตรรับทานอาหารจากคนยากจนเจิญใจ ก็ทรงพระพิโรธยิ่งนัก ความรักใคร่เอ็นดูเหือดหายไปสิ้น พระองค์ทรงกระทับพระบาทตึงพระมัสสุช้าวอย่างแรง แล้วตรัสเรียกเสนาให้จัดม้าพระที่นั่งมาถวาย พระพักตร์นี้วเสด็จขึ้นหลังม้า กระแทกโคลนโดยแรงจนม้าถลา แล่นประคูดุกธนูออกจากแฉ่ง

พระองค์ทรงควบไปตามถนน ตรอกซอก ฝูงชนซึ่งเดินเก้กังขวางหน้าพากันหลบวุ่นวาย วิ่งเตลิดหายบอกกันไม่ทัน ว่า พระราชาเสด็จแล้ว รีบเคารพ นบไหว้เถิดชาวเรา พอเขาพูดไม่ทันขาดปาก ม้าก็วิ่งผ่านหน้าเลยไป พระราชาทรงควบใหญ่จนกระทั่งถึงกำแพงวัด ซึ่งมีฝูงชนยืนอยู่แน่นขนัดเหลือที่จะนับได้ ที่ยังหลงไหลมาจากสารทิศต่างๆ ก็ไม่มีขาดสาย เขาแหวกทางเป็นช่องให้กษัตริย์ เข้าไปยังพระพุทธรองค์ ซึ่งทรงยืนสงบนิ่งแช่มช้อยอยู่และทอดพระเนตรดูพระราชบิดาด้วยความกรุณา และสุภาพเรียบร้อย นำเคารพ

ทันใดนั้นเอง กษัตริย์ก็หายทรงพระพิโรธดังปลิดทิ้ง พระพักตร์คลายความบึ้งตึงด้วยความซึ่งเครียด และไม่พอพระทัยลง พระองค์เสด็จลงจากหลังม้าพระที่นั่งทรุดพระองค์ลงต่ำ แล้วคุกพระชงฆ์ลงถวายอัญชลีแด่พระพุทธรองค์ด้วยพระทัยสวามิภักคีนอบน้อม ความปีติสุขฉายแสงออกมาให้เห็น อย่างเด่นชัด เพราะทรงตระหนักแน่แล้วในขณะนี้ว่า พระราชบุตรของพระองค์นั้น ทรงพระประเสริฐใหญ่ยิ่งกว่าจักรพรรดิทั้งหลาย ฝูงชนซึ่งล้อมรอบพระองค์อยู่นั้น ต่างก็มีอาการสงบนิ่ง ไม่มีใครกล้าเอื้อนเอ่ยปากแต่อย่างใด

กษัตริย์ทรงสงบระงับความตื่นเต็นพระทัยได้แล้วก็ เอื้อนโอยฐ์ตรัสถามว่า

“ลูกรัก พ่อไม่ได้คิดเลยว่า ลูกจะปลอมองค์มาเยี่ยงกระยาจกขอทานจะนี้ ลูกของพ่อเมื่อก่อนนี้ทรงพัสดราภรณ์อันเพริศแพรว ประดับองค์ด้วยแก้วมณีมีค่าล้ำ เพียงแต่คบหัตถ์เท่านั้น สารพัดสิ่งจะมาถึงพระองค์ ลูกเอ๋ย ตั้งแต่ลูกจากไป พ่อไม่เคยมีความสุขเลยแม้แต่น้อย ทำไมลูกถึงทิ้งพ่อไว้ให้โสกเศร้า โยโสราเทวีของลูกก็เช่นกัน เธอมีเป็นอันเสวยและบรรทม เข้าค้ำกันรำ ให้จนพัศตร์ซิดสลดมัวหมอง การบรรเลงขับร้องและฟ้อนรำ เธอก็มีนำพา เธอเพิ่งมาสิ้นทุกข์หมองไหม้ในวันที่ลูกมาถึงนี่เอง ลูกของพ่อทำไมจึงทรงภูษาเหลืองเก่าคร่ำคร่าและเที่ยวขออาหารจากชาวเมืองดังนี้เล่า ลูกรัก ?”

พระชินสีห์เจ้าของเราทูลตอบว่า

“สกุลของหม่อมฉันเป็นอย่างนี้เองค่ะ หม่อมฉันจึงต้องทำอย่างนี้ด้วย”

“อะไรกันลูกรัก ลูกเอาที่ไหนมาพูด วงศ์สากยะมีอายุก็ยืนนานนักหนาแล้ว พ่อไม่เห็นมีใครเขาทำดังนี้เลย”

“สกุลของฉันไม่ใช่สากยะดอก หากเป็นอริยวงศ์ พระพุทธเจ้าซึ่งเสด็จมาก่อน ได้ทรงกระทำดังนี้ทุกพระองค์ หม่อมฉันจึงต้องทำอย่างพระพุทธรองค์นั้น ๆ ด้วย ก็อย่างเดียวกับที่ทรงธรรมต้องสวมเกราะ แต่งเครื่องรบครบครันเยี่ยงกษัตริย์แต่โบราณกาลนั่นแหละค่ะ พระบิดาเป็นกษัตริย์ แต่ลูกเป็นนักบวช ต้องทำอย่างนักบวชทั้งหลายผู้ยังประ โยชน์สุขให้แก่โลก ลูกไปค้นหาแก้วมณีอันมีค่ายิ่งกว่าสัตว์รัตน์ของพระจักรพรรดิเข้ามาแล้ว ลูกจะได้แจกจ่ายให้แก่ชาวโลกทั้ง หลายต่อไป”

พระราชาทรงฉงนพระทัยยิ่งนัก ด้วยมิได้ทอดพระเนตรเห็นทรัพย์สมบัติใด พระพุทธรองค์ก็เสด็จบทธง ทรงจีวรคร่ำคร่าและมีบาตรดินใบหนึ่งเท่านั้นเอง ตรัสถามว่า “สมบัติอะไรที่ไหนกัน ลูกรัก พ่อไม่เห็นมีสิ่งใดเลย”

พระมหาโพธิสัตว์ทรงจับพระกรพระพุทธรบิดาจึงเสด็จดำเนินไปตามถนน พลาตรัสเล่าให้ฟังถึงพระจตุราริยสังสันติปฏิบัติปา อัญชลีอันควรงดเว้นเสีย เพื่อจะได้ปราศภัย มรรคแปดอันควรสนพระทัยและดำเนินตาม ไม่ว่าจะป็นกษัตริย์หรือทาสด้อยต่ำ จันทรทาลเชษฐาใจปานไร ลลาด โง่ แก่หรืออ่อนวัยปานไหน ก็พึงสดับและปฏิบัติตามทั้งสิ้น เพื่อ จะได้เข้าสู่นิพพานอันพ้นแล้วซึ่งปวงทุกข์และการเวียนว่ายในห้วงมรรณพของทางโลก

พระมหากษัตริย์ได้สดับก็ข่มขื่นกมล พระพักตร์หายขุ่น ลี้นจกนสนเทห์ เพราะแสงสว่างแห่งปัญญาได้ปรากฏแก่ พระองค์แล้ว ในราตรีนั้นเอง พระเจ้าสิริสุทโธทนะและ พระศรียโสธราผู้เป็นสะใภ้ ก็ทรงสำเร็จพระปรมาภิไธย อัน เป็นความเกษมศานติไม่รู้จักเหือดหาย

บทที่ ๘

สิ่งที่อยู่คู่ฟ้า

เบื้องล่างแห่งภูเขาหิมาลัยสูงเชื่อมตระหง่าน และสดชื่นอยู่ด้วยไม้อันเขียวขจี และมีดอกอันงดงามหอมหวาน เพราะมี น้ำหล่อเลี้ยงอยู่ตลอดปี เป็นที่รื่นรมย์ยิ่งนั้น มีกองศิลาต่างสีประดับด้วยรัตนหัตถ์ทับกันอยู่ดารดาษ เกือบทุกอันมี รอยสลักลวดลายอย่างประณีตบรรจง แต่ทว่าลบลือนไปบ้างแล้ว ด้วยความชราของอายุ บางอันก็เปื้อนดินแทบจะ มองดูเส้นลายไม่เห็น บางอันก็ฝังจมอยู่ในดิน รากมะเดื่อขึ้นพันรัดเอาไว้ แน่นหนา ลางอันก็ถูกไม้เลื้อยขึ้นปกคลุม ะยู่จนไม่มีใครทราบว่ามีศิลาอยู่ภายใต้ไม้เลื้อยอันเขียวขจีนั้น ภูเขาและตุ๊กแก และเหล่าสัตว์เลื้อยคลานอื่น ๆ พวกมัน ออกจากโพรงไม้ผุ ๆ ซึ่ง สลักเสลาอย่างประณีต อันแสดงว่าแต่ก่อนนี้เคยประกอบขึ้นเป็นที่ประทับของกษัตริย์ พื้น ปราสาทอันงามและราชอาสน์ กลายเป็นที่อยู่ของเหล่าสุนัขจิ้งจอก อันเข้าไปขุดควนอนสบาย ทุกสิ่งทุกอย่างล้วน แต่แสดงถึงความไม่เที่ยงแท้ทั้งสิ้น เพราะว่า ซากปรักหักพัง เป็นที่อาศัยของเหล่าจตุบาททวิบาทและเลื้อย คลาน เหล่านี้แหละคือกรุงกบิลพัสดุ์ ซึ่งเคยรุ่งเรือง ะวาววับด้วยแสงแก้วมณี และเป็นที่ยังจอมกษัตริย์เคยประทับสุข สบายมาแต่ก่อน

พระพายเท่านั้นที่ยังคงรำเพยอยู่เช่นเดิม มหาสิขรินทรหิมาลัยและธารน้ำเท่านั้นที่ยังคงอยู่ บุปผชาติเท่านั้นที่ยังคง บานสะพรั่ง และส่งกลิ่นหอมหวานอยู่มิได้ขาด ความจริงในธรรมชาตินี้เป็นฉันทิ พระพุทธโอรสก็เป็นฉันทิ คำ ลังสอนของพระบรมศาสดายังคงอยู่ ไม่รู้จักเสื่อมสลายหายสูญไปจากโลก

พระคัมภีร์เล่าว่าในอดีตสมัยนั้น พระบิดาและพระประยูรญาติพากันมาแวดล้อมเฝ้าแหวนพระพุทธรองค์ ทรงสดับ พระพุทธโอรส แล้วก็ทรงเลื่อมใสศรัทธายิ่งนัก ที่เคยถือพระองค์ว่าสูงศักดิ์ สูงอาวูโสกว่า ก็นอบน้อมถ่อมกายอยู่ แทบบาทพระผู้ทรงพื้นแล้วจากห้วงทุกข์ใน โลกทั้งสิ้น พระศาสดาเสด็จประทับเทศนา ประทานพระญาติในสวน ขวัญอันเป็นที่สังครมเย็น สร้างเป็นเนินสูงต่ำหลั่นลดเป็นชั้นๆ ก่อตั้งฐานปูนผสมเป็นภูเขาน้อย ๆ สำหรับปลูก กุหลาบหลากสีและมีกลิ่นระรื่นรวย น้ำพุพวยพุ่งอยู่กลางสวนชวนให้ทัศนียิ่งนัก เหล่าพระบรมวงศานุวงศ์ได้ทรง สดับพระสัทธรรม ก็มีเหตุทัยเอิบอาบ ชุ่มฉ่ำไปด้วยน้ำอมฤตแห่งปัญญา ซึ่งต่อมาก็ยังผลให้ชาวชมพูทวีปทั้งหลาย ได้มีกมลอันบริสุทธิ์สดใส และเห็นทางข้างหน้าสว่างกระจ่างไป เพราะมีดวงประทีปแก้วแห่งปัญญาอยู่กับตนแล้ว นี่ก็เป็นที่สุดแห่งพระประวัติขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยม อันพระพุทธรปรีชาญาณและพระวิริยะนั้นเลิศล้ำ หาเปรียบมิได้ พระองค์ทรงสละเสียซึ่งความมีอำนาจอันใหญ่ยิ่งในทางโลก ด้วยพระทัยห้าวหาญ และด้วยทรงหวัง จะยังประโยชน์ต่อโลกเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ข้าพเจ้าเล่นมานี้ก็เพียงแต่ส่วนน้อย กาลซึ่งพระพุทธรองค์ทรงมีพระชนม์อยู่หรือก็ล่วงเลยมานานแล้ว ข้าพเจ้าเป็นผู้ มาทีหลังพระศาสดา ได้สดับแต่เสียงพระธรรมล้ำเลิศ ก็มีความบูชาและจงรักต่อพระองค์ผู้ทรงกรุณามนุษย์ทั้ง โลก มิได้นับว่าคนชาติใด ชั้นใด และผิวใด อันนี้เองเป็นเหตุให้เกิดความอดุสาหะ ระณาเรื่องราวของพระองค์ขึ้น เพื่อให้

เพื่อนร่วมโลกทั้งหลายได้แจ้งถึงพระจริยวัตรอัธยาศัยของพระมหาบุรุษผู้ยิ่งยอด และข้าพเจ้าก็มีโอกาสได้เฝ้าข้อมความในพระคัมภีร์ไปได้ พระสัทธรรมอันทรงแสดงไว้ในเย็นวันนั้น พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงแก่บรรดาผู้มาประชุมหลาย โกฏิพัน รวมทั้งมนุษย์ได้เหล่า และเทวดาบนสวรรค์ เพราะการปรากฏว่าท้องฟ้าทุกชั้นว่างเปล่า ด้วยเหล่าเทพเสด็จจากทิพยพิमानสถานลงมาชุมนุมฟัง โลกเบื้องล่างก็เปิดกรงขังให้เหล่าสัตว์ที่ ต้องทนทุกข์เวทนาด้วยบาปกรรมซึ่งตนสร้างมานั้น ได้ขึ้นมา สดับเสียงพระธรรมบ้าง เทพเจ้าช่วยกันยังความสงบให้เกิดขึ้นทุกพระองค์ พระอาทิตย์ก็มีส่องแสงแผดกล้า พระวายุรำเพยพัดแต่เพียงเบา ๆ มิให้เขาทั้งหลายต้องตื่นตกใจ ไหวหวาด ฟ้าที่เคยคะนองกัมปนาทก็หยุดนิ่ง ทุกสิ่งที่ร้ายกลับกลายเป็นดีไป กษัตริย์พราหมณ์ยิ่งใหญ่ก็บังเกิดความรักใคร่พวกแพศย์ศูทร จัณฑาล อันมีวรรณะต่ำกว่าตน อหิงสاریยาพยายาม ปลาศนาการหายไปสิ้น ด้วยอำนาจแห่งรสพระธรรมนั้น ชาวเราทั้งหลาย ฟังชวนขวายเป็นสุขซึ่งพระสัทธรรมอันล้ำเลิศนั้นเกิด ไม่มีสิ่งใดแล้วที่จะประเสริฐไปกว่าพระพุทธวณะของพระบรมศาสดา ความสุขสุดยอดซึ่งเราท่านแสวงหา ก็จะได้ประสบเป็นมั่นคง